

Čs. dokumentační středisko
nezávislé literatury

Referenční exemplář dílny
ERLANGEN

I 1987

Josef Jelínek

Akademik A.G. Aganbegjan o Slušovicích		[1 ÷ 8]
Co píše o slušovickém družstvu moskevská Pravda		[9 ÷ 13]
Nezveřejněné vystoupení M.Gorbačova na sjezdu sovětských spisovatelů 19.června 1986		[14 ÷ 17]
Situace v Praze byla asi odlišná... /rozhovor s J.Ambarcumovem v Rinascitě z 1.11.86/		[18]
Bohumil Hrabal: Proluky /úryvky/		[19 ÷ 24]
<hr/>		
Ještě o těch včerejších	M. Hübl	[25 ÷ 27]
Prognóza pro 21.století	M. Hübl	[28 ÷ 29]
Nová fáze ve výstavbě vodních děl na Dunaji	M. Hübl	[30 ÷ 32]
Dopis Václavu Havlovi	E. Kantůrková	[33 ÷ 34]
Výročí, výročí, výročí... /Polská krize 1981/	L. Kohout	[35 ÷ 43]
Rozhovor s Jiřím Hájkem	A. Marvanová	[44 ÷ 58]
Dvacetiletá známost /V.Havlovi k padesátinám/	J. Ruml	[59 ÷ 60]
Fejetony: Století našeho tatínka Obchod lidským masem Bystrozraký Kléma	J. Ruml	[61 ÷ 76]
V zajetí falešného vědomí /Ke kritice politické ekonomie socialismu/-I.kap.	Z. Šulc	[77 ÷ 100]
Nové ukazatele - nové iluze	Z. Šulc	[101 ÷ 106]
Cesta do hlubin dělníkovy duše /Pan Kavka, Bouda/	O. Šulcová	[107 ÷ 116]
Československá orwellevština	R. Zúkal	[117 ÷ 128]
Orwell v československé praxi	Filatelista	[129 ÷ 130]

Copied from a type-written carbon copy (unbound sheets, A4), bound, continuously numbered and made available by DOKUMENTATIONSZENTRUM ZUR FÖRDERUNG DER UNABHÄNGIGEN TSCHESCHOSLOWAKISCHEN LITERATUR e.V. for research and information purposes. Copyright continues to be held by each individual author and must be strictly observed. If clarification is required, please consult the Centre before publication of any item.

DOKUMENTATIONSZENTRUM, SCHWARZENBERG 6,
D-8533 SCHEINFELD, Tel. 09162/7761

Akademik A.G. Aganbegjan o Slušovicích

Co píše o slušovickém družstvu moskevská Pravda

Nezveřejněné vystoupení M.Gorbačova
na sjezdu sovětských spisovatelů 19.června 1986

Situace v Praze byla asi odlišná...
/rozhovor s J.Ambarcumovem v Rinascitě z 1.11.86/

Bohumil Hrabal: Proluky /úryvky/

Ještě o těch včerejších	M. Hübl
Prognóza pro 21.století	M. Hübl
Nová fáze ve výstavbě vodních děl na Dunaji	M. Hübl
Dopis Václavu Havlovi	E. Kantůrková
Výročí, výročí, výročí... /Polská krize 1981/	L. Kohout
Rozhovor s Jiřím Hájkem	A. Marvanová
Dvacetiletá známost /V.Havlovi k padesátinám/	J. Ruml
Fejetony: Století našeho tatínka Obchod lidským masem Bystrozraký Kléma	J. Ruml
V zajetí falešného vědomí /Ke kritice politické ekonomie socialismu/-I.kap.	Z. Šulc
Nové ukazatele - nové iluze	Z. Šulc
Cesta do hlubin dělníkovy duše /Pan Kavka, Bouda/	O. Šulcová
Československá orwellovština	R. Zukal
Orwell v československé praxi	Filatelista

Sovětský časopis "EKO" (Ekonomika i organizacija promyšleného proizvodstva) vydávaný sibiřským oddělením nakladatelství Nauka uveřejnil v č. 8/1986 článek akademika A. G. Aganbegjana nazvaný "České družstvo Slušovice-nositel průmyslových technologií v zemědělství". Článek napsal autor, jak uvádí v úvodu, na základě toho, že se během služební cesty sám seznámil se zkušenostmi tohoto vynikajícího pracovního kolektivu. Slušovice se do dnešní podoby zformovaly v r. 1975 v době slučování družstev. Patří k velkým, i když nikoli největším zemědělským podnikům s 5.500 ha t.p., z nichž je 3.700 kha o.p. Pracuje v něm 3.100 stálých pracovníků, avšak dohromady s penzisty a pracovníky, kteří mají trvalý pracovní poměr v jiných organizacích a zde pracují jen na částečný úvazek, činí počet pracovníků /v přepočtu na plně zaměstnané/ 4.200. Údaje o výsledcích hospodaření, které uvedli v besedě předseda družstva a předseda stranické organizace, se zdály být pro sovětského návštěvníka neuvěřitelné, proto se je několikrát ověřoval. Některé z nich v článku uvádí - především údaj o celkovém objemu výkonů, který překročil v r. 1985 3 miliardy korun. Pro srovnání uvádí, že z ostatních družstev dosahuje nejbohatší z nich v Československu výkonů ve výši 200 mil. Kčs. Z toho dělá autor závěr, že produktivita práce dosahuje celkem 620 tisíc korun na jednoho pracovníka, což 5x převyšuje průměrnou produktivitu práce v ČSSR a 2x produktivitu v USA. Tempo růstu výroby dosahuje každoročně 30-40 %, a to výlučně na základě zvyšování produktivity práce.

V čem je tajemství takových fenomenálních výsledků? - ptá se akademik. A odpovídá, že hlavní úlohu hraje orientace na vědeckotechnický pokrok, na revoluční záležitosti v technologii a technice, a uvádí, co viděl v družstvu na vlastní oči. Seznamuje čtenáře se základními výsledky zemědělské výroby, s výnosy a užitkovostí zvířat, a s tím, že družstvo zavádí na základě saluv komplexní průmyslové metody pěstování kukuřice v jiných zemědělských podnicích. To vše se dělá na základě rozborů půdy, které provádí družstvo ve svých laboratořích, z čehož pak plynou podklady pro přesné dávkování hnojiv. Hnojiva mísí družstvo samo v plně automatizovaném závodě na výrobu kapalných hnojiv. Jelikož

dostupné stroje pro aplikaci těchto hnojiv nejsou vyhovující vyrábí družstvo samo stroje, které aplikují tekutá hnojiva do půdy. Už to, co bylo řečeno, svědčí o tom, že družstvo ~~zámá~~ ~~zámá~~ značně vyvinuté naturální hospodářství, jak praví autor článku. Má pod tím zřejmě na mysli fakt, že se v družstvu rozvíjí výroba mnoha odvětví, která se přímo netýkají zemědělství, ale výroby výrobních prostředků nebo poskytování služeb, které jsou pro efektivní chod zemědělské výroby nezbytná. ~~praxxýřakx~~ Tato skutečnost, jak píše Aganbegjan, je vynucena okolnostmi. Družstvo má proto nejen závod na výrobu tekutých hnojiv, ale i malý strojírenský závod, kde se vyrábějí prostředky a nástroje pro průmyslovou technologii, jichž je nedostatek, nebo které vůbec nejsou. Uvádí příklad výroby speciálních secích strojů pro kukuřici, které se v ČSSR nevyráběly a které začalo družstvo vyrábět na základě licence západoněmecké firmy. Totéž se týká prostředků na ochranu rostlin a jiných výrobků. Vše však svědčí o jednom - o tom, že družstvo má vědecký zemědělsko-průmyslový přístup k zemědělské výrobě. Dále se v článku vysvětluje podrobně postup smluvní pomoci družstva jiným zemědělským podnikům při pěstování kukuřice, jakým způsobem garantuje družstvo určitý výnos a jak se spolupodílejí oba partneři na vyšších výnosech, než které jsou zaručeny smlouvou. Vedoucí pracovníci družstva považují takový způsob vzájemné smluvní pomoci za základní cestu rozšiřování komplexní průmyslové soustavy pěstování zemědělských plodin a za cestu překonání nízké úrovně hospodaření mnohých zemědělských podniků a tím i za cestu k celkovému zvyšování zemědělské výroby.

V dalším se uvádí, že podnik má také velké skleníky, pěstuje zeleninu a ovoce a uplatňuje a organizuje jednotný proces od výroby přes zpracování surovin až po prodej výrobků spotřebiteli. Příkladem toho je obchodní dům v Gottwaldově, kde je kromě prodeje čerstvé a upravené zeleniny a ovoce i restaurace, která poskytuje hospodyněm rady, jak se která zelenina má upravovat. Pro potřeby zahrádkářů začalo družstvo operativně vyrábět a prodávat hnojivo v malých dávkách přizpůsobených potřebám těchto specifických malých pěstitelů. K tomu účelu chová družstvo i koně, jimiž v případě zájmu oře malé plochy zahrádkářů na zakázku.

Velkých úspěchů dosahuje družstvo i v živočišné výrobě - uvádějí se zde známá fakta o dojivosti, o chovu speciálních odrůd krav s vysokou dojivostí, o přenášení embryí, o skotu třetí

generace, který začíná družstvo chovat na základě krav dovezených z USA a Kanady. Pro rychlé rozmnožení těchto krav se vytvořilo v družstvu středisko implantace, kde se provádí přenos embryí těchto "superkrav". Na základě implantace je možno získat od každé krávy nikoli 5-6 telat, ale 50 i více. Vedoucí pracovníci družstva netrpělivě očekávají dobu, kdy budou moci touto cestou přispět ke zvýšení produktivity skotu v celém Československu na základě využití genového fondu mléčného stáda JZD Slušovice. K tomu, aby zvířata mohla dostávat plnohodnotné krmivo, je v družstvu vybudována laboratoř krmiv, závod na výrobu krmiv a biochemické středisko, kde se vyrábějí různé příměsi do krmiv. Právě tak jako výsledky rostlinné výroby, tak i živočišné výrobky se dále zpracovávají a upravují pro spotřebitele. Družstvo vyrábí různé masné výrobky a chystá se k výrobě sýrů. Podrobně líčí autor článku biochemickou laboratoř, její vybavení i funkce, biochemický závod na výrobu biopreparátů, které je možno rovněž prodávat jiným zemědělským podnikům, neboť biochemický průmysl je v Československu teprve na počátku vývoje, takže experimentální výroba v družstvu Slušovice slouží i jako základ pro další výrobu pro celou zemi. Na americkém a západoněmeckém zařízení se zde vyrábí laboratorní fermentátor nezbytný pro každý biochemický závod. Tato výroba je plně automatizována na základě přímého spojení s počítačem. O zařízení na výrobu těchto fermentátorů, které vyvinulo na základě zakoupeného stroje samo družstvo, bude v nejbližší době zájem v rámci RVHP. Bude to výhodné jak pro uživatele těchto zařízení, tak pro družstvo Slušovice.

V družstvu jsou oprávněně přesvědčeni, že základem efektivnosti hospodaření je správně vypracovaný a zavedený systém řízení. Každý den, každou hodinu zde vzniká spousta otázek, které je nutno operativně okamžitě rozhodnout. Kdyby se těmito operativními problémy zabývali vedoucí pracovníci, nezbyval by jim čas ani kapacita na to, co má být jejich hlavní náplní : na zpracování a realizaci směrů vědeckotechnického pokroku. A právě v tom je základní příčina vysoké dynamiky a vysoké efektivnosti družstva. V článku se líčí vybavení a funkce centrálního dispečinku, který má radiové a telefonické spojení se všemi pracovišti družstva. Družstvo je vybaveno 120 přenosnými vysílačkami, odtud se řídí veškerá doprava. Zvláštní dispečink má i stavební výroba. Zde dispečink pečuje o to, aby všechny stavby byly včas zásobeny

potřebným materiálem.

Aby družstvo mohlo vyrábět na soudobé úrovni, musí mít k dispozici potřebné informace. V družstvu je vysoce vyvinutý systém vědeckotechnických informací. V oddělení VTEI pracuje 30 specialistů, jejich úkolem je předkládat vedoucím pracovníkům zprávy o tom, co se ve světě děje na daném úseku. Přimo v oddělení VTEI je i studovna pro vedoucí technické a hospodářské pracovníky, kde se mohou podrobně seznámit s tím, co je na daném úseku ve světě k dispozici. Je zde i terminál, který zajišťuje přímé spojení družstva s Mezinárodním vědecko-informačním centrem ve Vídni, které ročně získává milióny informací a zpráv a na základě požadavků svých klientů jim je předává. Díky tomuto systému jsou vedoucí pracovníci a specialisté spojeni přímo s nejnovějšími poznatky v jednotlivých oblastech vědy a techniky na světě a mohou přijímat kvalifikovaná rozhodnutí. Na základě toho mohou v družstvu získávat tolik vědeckotechnických informací, kolik by jim nemohli získat ani kdyby měli ústav s pěti tisíci zaměstnanci.

Hlavní však není ani tak získávání informací jako to, jaké z nejnovějších poznatků by se měly v družstvu uplatnit. K tomu se v družstvu svolává každé pondělí technická rada, která se za předsednictví předsedy družstva zabývá návrhy v oblasti vědeckotechnického pokroku podávanými jednočlennými odděleními, závody a provozy. Vedoucí pracovníci zde podávají zprávy o tom, co nového se udělalo, co se navrhuje udělat na jejich úseku, jaký to přineslo nebo přinese efekt. Každý vedoucí musí podávat zprávy, jaké nové vědeckotechnické poznatky byly v jeho úseku uplatněny za poslední měsíc. Výsledkem takových jednání je pak pětistupňový systém oceňování pracovníků podle toho, jak uplatňují v praxi technické novinky a výsledky vědy a techniky. V takové atmosféře zvýšené pozornosti a odpovědnosti za vědeckotechnický pokrok a uplatnění jeho výsledků v činnosti družstva, v atmosféře morálního i materiálního stimulování vědeckotechnického pokroku se v družstvu každoročně uplatňuje řada vědeckotechnických opatření: v r. 1983 bylo realizováno 46 takových vědeckotechnických opatření, v r. 1984 již 118, v r. 1985 kolem 400. Z toho pak pramení rychlé tempo růstu výroby a produktivity.

V družstvu se správně domnívají, že současné zaměření vědeckotechnického pokroku představuje kombinaci průmyslové technologie s využitím elektronické výpočetní techniky. Výpočetní

technika se stala nezbytnou součástí výrobního procesu v řadě odvětví v družstvu a zároveň je široce využívána v systému řízení družstva. Celkem se tam využívá sedmdesát počítačů, z toho 50 je využíváno v procesu řízení a získávání a zpracování sociálně-ekonomických informací, 20 počítačů se využívá v automatizovaném systému řízení technologických procesů. Družstvo na sebe vzalo nelehký úkol rozšiřovat a uplatňovat výpočetní techniku v českoslovenakém zemědělství. Dosud však nikdo v Československu nevyrobil takové levné počítače, které by byly vybaveny komplexem programů pro řešení problému zemědělské výroby. A proto se družstvo ujalo úkolu vyrábět takové osobní počítače pro potřeby zemědělské výroby. Tento počítač je sestaven z desek plošných spojů a integrovaných obvodů vyráběných v ČSSR, jedna z použitých desek se vyrábí v NDR. Počítač je vybaven pružnými disky. V současné době se připravuje výroba velkokapacitních disků-winchesterů. Minimální cena za jednoduchý osobní počítač je 70 tis. Kčs, cena za kompletně vybavený počítač bude 250 tisíc korun. Družstvo vyrábí 200 takových počítačů, které se prodávají zemědělským podnikům v celé zemi. Současně s tím je v družstvu skupina specialistů, kteří zpracovávají programy pro zemědělské podniky. V této skupině pracuje 15 matematiků-programátorů a kromě toho spolupracuje družstvo s další stovkou programátorů zaměstnaných v jiných podnicích.

V družstvu se výrazně prosazuje linie na decentralizaci a rozšíření pravomoci jednotlivých úseků oddělení, závodů a provozů. Jednotlivá oddělení, závody a provozy se řídí šesti základními rozvojovými programy, v nichž je ztělesněn vedeckotechnický pokrok. Je to program průmyslové technologie pěstování kukuřice, program chovu vysoce produktivního skotu, výroby zemědělských strojů, biochemický program, program rozvoje a využití počítačů, program zpracování zemědělských ~~strojů~~ výrobků. Rozšíření pravomoci a samostatnosti jednotlivých oddělení a provozů a jejich vedoucích umožňuje omezit na minimum administrativní kontrolu shora. Širokou samostatnost mají i jednotlivé pracovní kolektivy. V družstvu se uplatňuje předávání pracovních míst a práce jednotlivým kolektivům a jednotlivcům při plné zodpovědnosti těchto kolektivů a jednotlivců za předané zařízení. Vedoucí pracovníci zajišťují zaměstnancům materiální podmínky pro výrobu, odměna

se určuje podílem z vyrobené produkce nebo provedených služeb. Autor článku dále uvádí řadu příkladů předávání dílem z vyrobené produkce nebo provedených služeb. Autor článku dále uvádí řadu příkladů předávání dílem nebo prostředků do péče jednotlivých kolektivů a jednotlivců a systém jejich odměňování, a zároveň podrobně líčí systém osobního hodnocení-atestace jednotlivých technickohospodářských pracovníků a vedoucích a řídicích pracovníků, které se provádí čtvrtletně na základě pěti stupňů a podle pěti hodnotících ukazatelů. Například vedoucí farmy je hodnocen na základě : 1. zavádění poznatků vědeckotechnického pokroku, 2. podle operativnosti řízení, 3. podle zajištění dlouhodobého vývoje z hlediska uvedených šesti rozvojových programů, 4. podle dosažených ekonomických výsledků, 5. podle péče o podřízené. Za každé kritérium dostává hodnocený pracovník jeden až pět bodů. Podle získaného počtu bodů se pak upravuje základní plat pracovníků. Například při získání 3-3,5 bodů dostává pracovník plat ve výši 3.600-3.900 Kčs, při získání 3,5-4 bodů 3.800-4.000 Kčs, při ocenění ve výši 4-4,5 bodů je získaný plat 4.500 Kčs. Kromě toho dostávají pracovníci měsíční prémie ve výši 25 % uvedené základní mzdy. Základní mzda se však mění každého čtvrt toku. Jestliže vedoucí pracovník dostal jen 3,5 bodů, pak se ve vedení družstva posuzuje otázka, zda může nadále setrvat ve své funkci. Většinou je převáděn na méně odpovědnou práci.

Vedení družstva je přesvědčeno, že tento systém zajišťuje stálý vědeckotechnický rozvoj, že vede k neustálému hledání nových metod a způsobů hospodaření. K tomu je zaměřena veškerá motivace práce. Na vedoucích místech se v takovém systému mohou udržet pouze lidé, kteří projevují iniciativu, kteří mají smysl pro nové, kteří mají tvůrčí přístup k práci, určitý "sportovní duch". Pozornost vyvolává i velmi nízký podíl mezd z celkových výdajů : ve Slušovicích činí pouze 6,3 % ve srovnání s 15-20 % v ostatních družstvech. Průměrná mzda je ve Slušovicích zhruba o 10 % větší než v ostatních družstvech v ČSSR - činila v r. 1985 2.960 Kčs. Rozdíl proti ostatním družstvům je však v tom, že k této průměrné mzdě je vysoce diferencována : v ostatních družstvech se pohybuje mezi 2.000-4.000 Kčs, ve Slušovicích mezi 1.200-7.000 Kčs.

V další části článku se líčí systém rozdělování důchodů v družstvu s tím, že mzdový fond představuje v každém samostatně hospodařícím celku část příjmů, která zbývá po odpočtu všech nezbytných a předem určených výdajů a odvodů. Velkou péčí věnuje družstvo výstavbě bytů, sociálních zařízení, kulturně sportovních zařízení a areálů, zajištění různých druhů služeb včetně široké sítě obchodů. Pracovní disciplína je ve Slušovicích velmi přísná. Pití piva v pracovní době nepřichází v úvahu, za to se platí pokuta 500 Kčs, a jestliže vedoucí provinilci pokutu prominul, sám zaplatí 1.000 Kčs. Vysoké produktivity práce se ve Slušovicích nedosahuje mimořádným zvýšením platů a mezd, ale především v důsledku využití pokrokové techniky. Svědčí o tom, i některé ukazatele, které se v článku uvádějí : základní fondy v družstvu činí 750 mil. Kčs, což znamená, že z jednoho tisíce základních fondů se získává více než 3 tisíce korun, což je 2-2x více než v ostatních družstvech. Současně s pětinasobnou produktivitou práce dosahovanou ve Slušovicích vyvrací tato skutečnost nesprávnou vžitou představu, že při využívání výsledků vědy a techniky se dosahuje růstu produktivity práce na úkor zvyšování fondové náročnosti výroby. Ve skutečnosti tomu tak není. Efektivní technické inovace spojené s revolučními změnami v technologii výroby vedou obvykle k současnému zvýšení produkce z fondů i ke zvýšení produktivity práce.

Družstvo samo si neklade před sebe jako jediný úkol maximální zvýšení zisku. Veškeré volné prostředky okamžitě investuje do vývoje nových technologií, i když je známo, že tyto ne dávají okamžité výsledky a neprojevuji se okamžitě v růstu zisku. Družstvo buduje nákladné biochemické laboratoře jak ve VŠZ v Praze, kde je soustředěna většina specialistů v tomto oboru, tak v samostatném družstvu.

V závěru článku se uvádějí některé velmi zajímavé obecné postřehy akademika Aganbegjana! Především uvádí, že JZD Slušovice nehospodaří na základě nějakého experimentu, že pro ně nejsou vytvořeny žádné zvláštní pravidla hospodaření. Jako všechna ostatní družstva je i toto družstvo podřízeno okresní zemědělské správě a hospodaří na základě pravidel, která platí pro všechna ostatní družstva v Československu. Přesto však je toto družstvo zcela neobvyklé a jeho činnost vychází daleko za rámec běžné činnosti zemědělských družstev. Proto je také zajímavé. V této

souvislosti autor uvádí, že v Československu slyšel nejrozumnější hodnocení tohoto družstva, neshledal se však s průměrnými názory na ně : jedná o něm hovořili s nadšením jako o organizaci budoucnosti, druzí naopak o něm hovořili jako o podniku, který se nezabývá svou vlastní výrobou, že se plete do kompetence výzkumných pracovišť, chemického, strojírenského, elektrotechnického průmyslu atd. Družstvo nemá jednoduché vztahy ani s vyššími články řízení a s jednotlivými pracovníky vyšších zemědělských orgánů. Dostává jako ostatní družstva plán od okresní zemědělské správy v podobě objemu státních dodávek masa, obilí a mléka, podílu mezd na celkovém objemu výrobné produkce, limitu pracovních sil, rozměrů prémie pro vedení, limitu investic. Družstvo vysoce překračuje plán dodávek, má v Československu nejnižší podíl mezd z výkonů, nesnaží se zvyšovat počet pracovních sil. V čem však se dostává k vždy do rozporu, to je limit investic. Družstvo ~~vykazuje překračování plánu~~ dostává limit na investice ve výši 30 mil. Kčs na rok, a to v důsledku rovnostářského přidělování investic, i když potřebuje jen pro naplnění svých úkolů vědeckotechnického programu 120 mil. Kčs. Aby družstvo získalo dodatečné prostředky na investice, je nuceno dále snižovat běžné materiálové náklady a používat oběžné fondy na úhradu investičních nákladů. Zač to je družstvo neustále kritizováno. Zaměřují se na ně i různé komise, jejichž posláním je provádět přísnou prověrku a revizi veškeré činnosti. V r. 1984 bylo např. v družstvu provedeno 96 revizí. Pro čs. podmínky je to fantasticky vysoké číslo. Družstvo je nuceno zaměstnávat 7 vysoce kvalifikovaných právníků, kteří přísně dbají uvnitř podniku na dodržování všech právních norem a mohou kvalifikovaně odpovědět na všechny připomínky a návrhy, které vznikají v průběhu prověrek a revizí.

Zkušenosti družstva Slušovice jsou velmi zajímavé. Vedoucí orgány ČSSR podporují tento kolektiv. Autor článku soudí, že zkušenosti tohoto družstva zejména v otázkách využívání vědeckotechnického pokroku ve výrobě mají velký význam a i pro hospodářské organizace v SSSR.

Co píše o slušovickém družstvu moskevská Pravda

Moskevská Pravda uveřejnila dne 24.6.1986 ve dvou samostatných částech obsáhlý článek vlastních dopisovatelů D. Valovoje a S. Vtorušina o československém zemědělství, nazvaný "Podle dvou ukazatelů". První část nazvaná "Samostatnost, odpovědnost a výsledky" pojednává o zásadách řízení zemědělství v současné etapě vývoje v Československu a hodnotí je vcelku velmi kladně z hlediska zdokonalování forem řízení při přechodu na ekonomické metody a prohlubování intenzifikace na základě uplatnění úplného chozrasčotu a rozšíření samostatnosti vedoucích hospodářských pracovníků a odborníků. Druhá část článku nazvaná "Podněty prohlubování intenzifikace" je pak celá věnována hodnocení zkušeností JZD Slušovice. Přinášíme podstatný výňatek z tohoto článku, v němž je zajímavé zejména to, jakých obrátů a výrazů se používá k vyličení úspěchů JZD Slušovice a k odpovědi na otázku o příčinách vynikajících výsledků jejich hospodaření.

Předseda JZD Slušovice František Čuba je považován za vynikajícího socialistického podnikatele, a to nejen pro své schopnosti, které projevuje jako hospodářský pracovník, ale především pro svůj velmi vyvinutý smysl pro vše nové. Loni dosáhla v tomto podniku dojivost na jednu krávu 5.922 litrů mléka. Ale odborníci si vytýčili úkol zvýšit dojivost na devět tisíc litrů. Jsme přesvědčeni, že za dva-tři roky dosáhnou i vyšších výsledků.

doslova

System hospodaření "postrkuje" ve Slušovicích kupředu celá soustava ekonomického stimulování. Nevyplácejí se tam peníze, které by nebyly podloženy skutečnými výsledky. Neexistuje tam to, co se jinde běžně projevuje: připisování nedopracovaného času, vypisování nepodložených pracovních příkazů, porušování disciplíny, neexistuje tam nic, co by bylo v rozporu se skutečným chozrasčotem. Vězměme si například mechanizátora. Ve Slušovicích je v plném slova smyslu skutečným hospodářem, který se stará o techniku, s níž pracuje. Družstvo uzavírá s traktoristou pracovní smlouvu, předává mu traktor do jeho plné hmotné odpovědnosti. Traktorista pracuje podle příkazů dispečera a to, co na základě práce s ním vydělá, je připisováno na jeho osobní účet. Na konci měsíce se provádí vyúčtování. Určitá část vydělaných peněz se odpisuje na fond amortizace, dále se odečítá

hodnota spotřebované nafty, opotřebení pneumatik, náhradních dílů, výdaje na opravy, pakliže byly provedeny. Všechno co zbývá, patří traktoristovi. Proto je každý mechanizátor zainteresován především na tom, aby udělal co největší množství práce, a za druhé na tom, aby spotřeboval co nejméně pohonných hmot, náhradních dílů, pneumatik. Národohospodářská efektivnost této soustavy je zřejmá : ve Slušovicích se spotřebovává pohonných hmot o 17 %, náhradních dílů o 20 %, pneumatik o 15 % méně než v průměru v Československu. To je veliká rezerva, která nevyžaduje žádné dodatečné náklady!

Stejným způsobem je organizováno hospodaření na půdě : zelinář, nebo brigáda, která má na starosti skleník, dostává k dispozici skleník nebo jeho část a pěstuje tam okurky, rajčata nebo něco jiného. Půda ve skleníku nesmí ani hodinu zahálet. Měda zelinářů se určuje jako podíl z celkové odevzdané produkce. Lidé, kteří tam pracují, vědí, že kilo okurek I. jakosti stojí na začátku jara 20 korun, druhá jakost stojí o 5 korun méně, cena nestandardních okurek je jen čtvrtina ceny první jakosti. Jsou proto zainteresováni na tom, aby pěstovali co nejvíce plodů první jakosti a to v té době, kdy je jejich cena nejvyšší. Každý kolektiv a každý jednotlivec je tak celou soustavou hospodaření nucen k tomu, aby byl skutečným hospodářem na svém místě, aby hospodařil s těmi výrobními prostředky, které mu byly svěřeny, co nejhospodárněji, aby nesl plnou hmotnou odpovědnost za jejich stav i využívání a aby byl přímo hmotně zainteresován na jejich maximálním využití.

Řízení je v JZD Slušovice založeno na odvětvovém základě. Rostlinná výroba, živočišná výroba, mechanizace, stavebnictví, doprava, přidružená výroba tvoří samostatné úseky, které hospodaří na základě úplného chozrasčotu, to znamená, že tvoří plně samostatné jednotky, které si musí samy vydělat nejen na mzdy svých pracovníků, ale i na opravy, obnovu, na úhradu veškerých běžných nákladů, ale i na rozvoj, nákup nové techniky a zařízení. Kromě toho mohou tato samostatná oddělení získat ještě další účelové prostředky na nákup a pořízení dodatečných investic. To se však dělá pouze v případě, jestliže vedení družstva považuje za prospěšné rozvíjet přednostně určité odvětví výroby, jestliže vynaložené prostředky budou přinášet reálné výsledky a dodatečné výhody celému kolektivu družstva.

Jednotlivá odvětví si vydělávají prostředky prodejem výrobků nebo poskytováním služeb. Zde se také provádí vyúčtování každý měsíc, jako v případě jednotlivců a menších pracovních kolektivů. Z celkového objemu prodejem získaných příjmů se hradí přímé náklady (mzdy, vynaložené běžné výrobní náklady, náklady na nakoupené služby atd.), ale také odvody do státního rozpočtu. Rozdíl mezi příjmy a výdaji představuje prostředky, jimiž disponuje zcela samostatně vedení daného oddělení. Podle rozhodnutí vedení jednotlivých oddělení se mohou tyto prostředky využít na nákup vysoce produktivních osiv, na získání nových produktivních odrůd skotu, nového zařízení, na rozšíření výrobních kapacit. Z těchto prostředků se také vyplácejí prémie.

Podrobně se rozebírá systém poskytování a diferenciací premii. Při splnění plánu ve všech jeho ukazatelích (jde ovšem o plán družstva, nikoli o plán a ukazatele rozepisované vyššími články řízení), dosahují prémie 40 % průměrné mzdy. Ve Slušovicích však neexistuje princip "každému něco". Jedno procento technicko-hospodářských pracovníků, kterých je v družstvu 350, dostává prémie ve výši měsíční mzdy, 5 % vedoucích pracovníků dostává prémie ve výši 80 %, 20 % THP dostává prémie ve výši poloviny měsíční mzdy. Ale jsou i takoví, kteří dostávají prémie pouze ve výši 10 % měsíční mzdy. Rozdíl v prémiech mezi těmi, kdo pracují dobře, a těmi, kdo plní hůře své úkoly a dosahují horších výsledků, činí 3-4 tisíce korun, což představuje v převodu na rubly 300-400 za měsíc. Ještě větší je rozdíl ve výši odměny za práci mezi předními dělníky a dělníky, kteří pracují nespolehlivě. Přední dělník si může ve Slušovicích vydělat i 7.000 Kčs, nespolehlivý pracovník pouze 800-1.000 Kčs. Ale ti v JZD nezůstávají dlouho.

Předseda družstva se drží zásady, že nikdo nemá být hodnocen na základě předchozích zásluh, že nikdo nemá právo žít ze starých zásluh, považovat se za nenahraditelného ve své funkci. Proto je v družstvu zavedeno čtvrtletní hodnocení - atestace - všech odborníků. Hodnocení se provádí na základě pětistupňové stupnice. Za rozhodující vlastnost se považuje iniciativa. Ta předpokládá neustálé studium výsledků vědy a seznamování se s pokrokovými zkušenostmi a jejich zavádění ve vlastní podniku. Odborníci jsou povinni neustále hledat cesty zvýšení efektivity hospodaření. Na vědu a přijímání pokrokových zkušeností

se prostředky nešetří. Družstvo vysílá specialisty na služební cesty i do zahraničí, aby odtud přivezli nové poznatky, jestliže je si vedení jisto, že něco nového a pro družstvo užitečného je takový odborník schopen přivést. Kdo se vrátí s prázdnou, může si být jist, že už ho víckrát nikam nepošlou.

Takoví pracovníci, kteří získají při hodnocení pět stupňů, jsou buď povýšeni ve svém služebním postavení nebo dostávají větší příplatek k platu. Ten, kdo dostal 2,5 stupňů, je převáděn na méně zodpovědné místo nebo se mu snižuje plat. Rozdíl v platu přiznávaném na základě hodnocení je značný - činí až 2.500 Kčs.

Autoři článku se zajímali o to, není-li takový systém pro lidi příliš krutý. Dostali odpověď v tom smyslu, že nejde-li o jednorázové opatření, ale o dlouhodobě fungující systém, pak se nikdo nemůže považovat za ukřivděného. Zástupce předsedy družstva pro ekonomické otázky doc. Trnka novinářům vysvětlil, že v družstvu je hodně lidí, kteří byli odvoláni z funkcí, a po nějaké době se opět stali řídicími pracovníky. Jedná se zde podle principu : chceš-li řídit, dokaž svou činností, že na to máš. V dalším se uvádí, jakých ekonomických výsledků bylo díky dané soustavě hmotné odpovědnosti a zainteresovanosti dosaženo, ~~je~~ jak se zvýšily základní technicko ekonomické výsledky od r. 1980. Intenzita zemědělské výroby dosáhla v družstvu v současné době již takového stupně, že další zvyšování efektivnosti rostlinné a živočišné výroby je nemožné na základě využívání obecně známých principů a metod. Vedení družstva se však domnívá, jak novinářům vysvětlil zástupce předsedy pro zemědělskou výrobu docent Hurta, který dříve pracoval na Vysoké škole zemědělské v Praze, že rezervy pro zlepšení práce ještě existují. Jediná cesta k tomu však spočívá ve využívání a přejímání všeho toho nejlepšího a nejpokr okovějšího, co se ve světové vědě v těchto oblastech objevuje. Družstvo Slušovice nastupuje cestu ke zcela nové kvalitativně odlišné úrovni intenzifikace. Jejím základem je využívání všech nejnovějších poznatků světové vědy a techniky. Znamená to využívání v družstvu zcela nových odrůd skotu, neboť s těmi druhy skotu, který byl dosud v podniku, se nedalo dosáhnout vyšší doживosti. Proto družstvo přivezlo z Kanady více než 100 krav nové odrůdy, jejíž genetický potenciál spočívá v tom,

že jsou schopny dávat 15 tisíc litrů mléka do roka. Aby bylo dosaženo rychlé obnovy stáda, začalo se využívat metody přenášení embryí. Totéž se týká dalších oblastí živočišné výroby i rostlinné výroby, kde se musejí využívat nové druhy a odrůdy osiv a sadby atd.

V závěru článku se uvádí, že předpoklady pro všechny úspěchy, který JZD Slušovice dosáhlo, byly vytvořeny tím, že byly zavedeny ekonomické metody hospodaření, což se netýká podle názorů autorů článku jen JZD Slušovice, ale čs. zemědělství jako celku, kde se místo dřívějšího velkého počtu plánem rozepisovaných ukazatelů pozepisují podnikům shora počínaje rokem 1986 pouze dva ukazatele : týkají se obilí a masa. Vše ostatní se vyrábí na základě hospodářských smluv mezi zemědělskými podniky a nákupními organizacemi. V důsledku toho se vedoucí pracovníci zbavili strachu z iniciativy, uvolnily se jim ruce pro provádění dalekosáhlé přestavby a pro to, aby se rozešli se starými překonanými metodami hospodaření, aby samostatně mohli rozhodovat o vývoji podniků.

Závěrem přicházejí autoři k určitému zobecnění : Samostatnost podniků a odměna podle skutečných výsledků otevřely před hospodářskými pracovníky široké možnosti. Přinutilo to pracovníky, aby se zamysleli nad svou prací a jejími výsledky, aby novým způsobem zhodnotili úspěchy a možnosti a aby začali hledat cesty ke zvětšení výroby a ke snižování nákladů. Rozšíření a další prohlubnění a upevnění ekonomických forem a metod řízení umožňuje, aby se využívaly velké přednosti socialistického plánovitého systému.

14
Nezveřejněné vystoupení M. Gorbačova
na sjezdu sovětských spisovatelů 19.června 1986

Následující text nebyl autorizován. Jde zřejmě o přepis magnetofonového záznamu, pořizovaného jedním z účastníků besedy, která se uskutečnila patrně během jedné ze sjezdových přestávek. Zachycuje pronesené myšlenky "neučesané", jak byly skutečně vyjádřeny v prostředí považovaném autorem za "spojenecké" a proto svou upřímností a otevřeností značně převažuje vše, čím se dosud vyznačovala veřejná vystoupení M. Gorbačova, jež už v tomto směru značně vybočila z "norem" běžných u dřívějších vrcholných sovětských představitelů. Tím tento text významně přispívá k hlubšímu pochopení osobnosti M. Gorbačova, jeho skutečných cílů i strategie a taktiky, kterou k jejich dosažení volí. Zvyšuje váhu argumentů svědčících proti názorům, že jde jen o novou kometu na politickém nebi reálného socialismu, jež na chvíli zazáří a zapaadne, a naopak posilujících přesvědčení, že se tu šťastnou shodou okolností do čela SSSR dostala velká osobnost, schopná využít příznivé situace k osudovému obratu ve vývoji existujícího socialismu a započít s jeho hlubokou reformou od totalitní k demokratické společnosti. Ke zvýšení váhy těchto argumentů přispívá tento "neučesaný" upřímný projev zejména těmito skutečnostmi:

+ svědčí o tom, že M.G. nemá nejmenší iluze o obrovitosti úkolu reformovat takovou společnost, chápe jej jako úkol pro několik generací, přičemž ta jeho splní svůj úkol tehdy, dokáže-li svou těžkou historickou káru vytlačit alespoň na pokraj svahu, na kterém - když se rozjede - ji už nikdo nezastaví;

+ svědčí o tom, že M.G. si plně uvědomuje rozložení a roli společenských sil, na kterých záleží, zda tohoto cíle bude dosaženo, když za hlavního odpůrce změny označuje stranickou a státní byrokracií a za hlavního spojence považuje lid a z něho pak zejména tvůrčí intelektuální vrstvy;

+ svědčí o tom, že M.G. nepatří do kategorie utopistů, kteří jen přicházejí s ideálním projektem budoucí společnosti, ale spíše do kategorie velkých politických stratégů, kteří - nezapomínajíce na své dlouhodobé díle - dovedou v dané situaci vytyčovat jen takové úkoly, které je společnost schopna ztrávit /proto např. ještě značná omezenost demokratických aspektů "přestavby", proto pohled dopředu místo rozsáhlé kritiky minulosti atp./;

+ svědčí konečně o tom, že M.G. je zřejmě první ze sovětských představitelů, který se zbavil stalinského strachu z "nepřátelského obklíčení", nevěří v napadení SSSR, vírou svých předchůdců ve zbraně jako zdroj síly SSSR nahradil vírou v demokracii jako zdroj síly nepřemožitelnosti soci-

alismu - a to mimořádně posiluje věrohodnost jeho zahraniční politiky.

+ + +

... Každý den přináší nová fakta - a jsou jedno horší než druhé - o tom, jak těžké to mají ti, kdo na sebe berou odpovědnost a kdo prosazují linii XXVII. sjezdu strany. Tihle lidé vůbec do existujícího systému nezapadají a vyvolávají odpor svého konzervativního okolí a všechny instituce jsou proti nim.

Vezměte si třeba případ Červenova /?/, o kterém jsem hovořil na plénu Trochu jsem to zmírnil, neřekl jsem všechno naplno. Považte ale jenom: došlo k zadržení dopisu sjezdu strany! Až tam jsme se dostali! Tady mají dramatici látku pro celé představení, pro celé drama! Ovšem, kdyby někdo takovou hru napsal tam, na místě, taky by to bylo drama, protože tuhle hru by nikdo neinscenoval. Avšak spolu s tím se dalo do pohybu velmi hluboké a závažné hnutí a my máme před sebou velmi těžký boj.

Mezi lidem, který si přeje tyto přeměny, který o nich sní, a vedením, je administrátorská vrstva - ministerský aparát, stranický aparát, který si nepřeje, aby se něco měnilo, který nechce být zbaven některých práv, spojených s privilegii. Máme mnoho lidí, kteří využívají své postavení. Z ničeho se u nás tak nekoříští, jako z úředních funkcí.

Které dva body jsme si vzali za základ činnosti politbyra? Za prvé, nevyhýbat se problémům, jež už nazrály a které se formovaly po dlouhá léta. Víte, Brežněv jednou řekl, že je třeba uspořádat plenární zasedání, věnované technické problematice. Ukázali mi celé pytle dokumentů, jež se v této souvislosti vypracovaly, všelijakých podkladů atd. A když se to začalo zkoumat, tak se najednou zjistilo, že vůbec není jasné, k čemu to všechno má být, co se s tím má dělat.

Ať třeba nejsou všechna usnesení, která jsme dnes schválili, správná. Ať se třeba v něčem zmýlíme. My však chceme aktivně jednat, nechceme sedět se založenýma rukama a dívat se, jak se věci vyvíjejí mimo nás.

Vezměme třeba opilství, tuto národní tragédii. "Opilý rozpočet". Lidé chtějí suchý zákon! A přitom se z front ozývají všelijaká epiteta: "Minerální sekretář". Všelijaké anekdoty o Gorbačovovi a jiné. "Budem piť po prežněmu, otkopajem Brežněva".

Nikoliv! Z této cesty neuhneme! Já vím, že i spisovatelé si rádi zajdou do Ústředního domu spisovatelů, aby si popili. Víím, že z front se posílají výhrůžné dopisy. Ale my těmto náladám nepodlehne! Budeme zachraňovat lidi, zvláště slovanské obyvatelství - třebaže to chytilo i mohamedány a Kavkazany - protože tak, jak trpí slovanská část obyvatelstva - Rusové, Ukrajinci, Bělorusové - tak netrpí nikdo! Ty cifry jsou hrozné, nebudeme vás strašit, ale neustoupíme a budeme bojovat!

Za druhé: všechno je třeba začít především ve straně. Nestrpíme ve straně dvojí morálku, dvojí zákonnost. Je to velmi těžké. Celá společnost

je v pohybu, ekonomika je rozvrácená, ale my jsme teprve na počátku, teprve děláme první krůčky. Jen naivní lidé se mohou domnívat, že s přestavbou budeme hotovi za jeden až dva měsíce. Hromadilo se to po léta a je třeba obrovského úsilí, přímo titánské práce. Ničeho ale nedosáhneme, jestli se nám nepodaří pro to získat lid. Ve všem počítáme, budeme apelovat na lid.

Ekonomika je velice rozvrácená. Ve všech ukazatelích jsme pozadu. V Stavropolu jsme r. 69 měli problém, co dělat s masem, mlékem. I oleje byla spousta. A dnes není nic. Je narušen vztah mezi penězi a zbožím, stejně jako mezi příjmy obyvatelstva a zbožím.

Odnaučili jsme se pracovat. Nejde o to, že jsme se prostě odnaučili; my jsme se odnaučili pracovat v podmínkách demokracie. A to je velmi složité.

Máme hodně opilců, vydrhiduchů a rozkrádačů státního majetku. Především ale hodně byrokratů. To jsou lidé, kteří se nechtějí rozloučit se svými právy. Proč já pořád sedím nad svazky Leninových spisů? Pročítám si je a hledám metody... protože raději se s Leninem není nikdy pozdě.

ÚV potřebuje podporu. Ani si nedovedete představit, jak je nám zapotřebí podpory takového oddílu, jako jsou spisovatelé.

Nemyslete si, že to všechno jde snadno. Mnoho ředitelů nám píše: nepotřebujeme práva ani samostatnost; ať zůstane všechno tak, jak bylo! Pracovalo se nám snadněji a lépe! Nechtějí, neumějí. K tomu, abychom se opravdu přeorientovali, bude zapotřebí celých generací. Celé generace to potvrdí!

Přestavba probíhá velmi obtížně. U nás není opozice. Jak můžeme kontrolovat sami sebe? Pouze s pomocí kritiky a sebekritiky. A nejhlavnější je - s pomocí informovanosti, publicity. Bez informovanosti nemůže společnost existovat. I tady se učíme. Přeorientováváme všechno - generálním tajemníkem počínaje a řadovým komunistou konče. Demokracie bez informovanosti neexistuje. Avšak zároveň demokracie bez určitých mezí je anarchie. Tady to bude složité. Jak to udělat, aby to, co se jedněm zdá být "bezbréhou záplavou demokratismu, když jsou lidé nespokojeni - ve skutečnosti tu jde o elementární proces. /Tady jde buď o nesprávný překlad nebo o vynechání části myšlenky - pozn. opis./

Pokaždé je nutno problém pozorně zkoumat. Přestavba probíhá v ÚV, v ~~Radě~~ Radě ministrů. V radě ministrů se úplně změnilo složení vlády /zůstal z minulosti jen jeden člověk/.

Přestavba probíhá ve Státní plánovací komisi i v jiných orgánech; kdybyste ale věděli, jak je to všechno bolestné. Někteří lidé to prožívají velmi bolestně. Hlavní je, že jsme z toho dostali ÚV, a byli jsme velmi nespokojeni s tím, jak se tam věci mají.

Někteří lidé velmi bolestně reagoval na sjezd filmařů. Prý je to "nеспoutanost, co je to, partyzány, napadlo..."

A co se vlastně projevilo na filmařském sjezdu? Hlavně znepokojení, to, že křešení sporů se neužívají demokratické metody. Vedení se ohlíželo nahoru. Sjezd proběhl demokraticky. Možná, že se v něm i přehánělo. Ale hlavní otázky byly vyřešeny a bylo zvoleno nové vedení. Tak je to správné. Nové vedení nyní postupuje konkrétně a správně. - Jednou proanalyzovali film "Lermontov". Kritika by se měla stydět! Bylo by žádoucí, aby demokratizační proces mezi tvůrčími pracovníky se neoměřil na vyřizování účtů. Máme zprávy od spisovatelů. Jsou tu různé názory. My bychom chtěli, aby došlo ke sjednocení na principiálním základě.

Mluvil jsem k vám velmi upřímně, bez nějakého podvojného účetnictví. Poctivě jsem vás informoval o nejsložitějších problémech. Kritérium musí být jedno: "Ať zdárně žije naše země rodná!" A v této souvislosti bych chtěl položit starou otázku: "S kým jdete, mistři kultury?" S tím novým, co přichází do našeho života, anebo se pod tato slova nechcete podepsat?

Markov a Čakovskij: Jen mluvte, mluvte!

Gorbačov: Kdybychom se začali zabývat minulostí, zmařili bychom na tom veškerou energii. Rozeštvali bychom si lid. My ale musíme jít kupředu. My se s minulostí vypořádáme. Ale nyní jsme veškerou energii zaměřili na postup kupředu. Naše rozmluva je porovnávání pozic. Je třeba chápat, co všechno máme ještě před sebou. Zatím jsme ještě nic nevykonali; ~~žádně~~ jenom jsme započali jít cestou, která se zdá být správná, protože jsme ~~se~~ do popředí postavili člověka. Dokážeme povznést člověka a aktivizovat jej? Já si nejsem jistě, že všechno, co teď děláme, je správné. Možná, že leccos se překoná a objeví se nové věci..., ale pouze tak, že dáme člověku možnost, aby projevils všechno, co se v něm skrývá... Pro první etapu jiná cesta neexistuje. To je hlavní. Jsou příkré obraty, je třeba se přeorientovat.

O zasedání politbyra. Někdy dochází k střetnutím, k sporům. Dva až tři roky jsme odkládali, nyní je třeba jednat. Ve společnosti nastal obrat. Kdybychom ustoupili, společnost nebude souhlasit s návratem ke starému. Nutno se postarat, aby tento proces se stal nezvratným. Jestli to nedokážeme my, pak kdo jiný? Jestli ne nyní, pak kdy?

Náš nepřítel nás prohlédl. Nebojí se našeho jaderného potenciálu. Válku nezačnou. Znepokojuje je jedno: jestli se u nás rozvine demokracie, a jestli se nám to podaří, pak zvítězíme! Proto začali kampaň proti našemu vedení všemi prostředky, včetně teroru. Píší o aparátu, který zlámal vaz Chruščovovi a nyní zlomí vaz novému vedení...

Ve Florencii se ve dnech 2.-5. října 1986 konala mezinárodní vědecké kolokviuz o událostech roku 1956. Pořádaly je Feltrinelliho nakladatelství a Orzeschiho nakladatelství. Zúčastnili se jí vědci z mnoha zemí a různé politické orientace, mezi nimi Guerre, Boffe, Timmermans, Ulan, Beniseis, Reiman, Bartolissi, Bettanin, Kende.

Účastníkem byl i ředitel Ústavu pro světovou socialistickou soustavu Akademie věd SSSR, Jevgenij Ambarcumov. Bruno Gravagnuolo s ním měl rozhovor, jehož záznam uveřejnil v Rinnovatě z 1. listopadu. Na otázku, proč se dnes v SSSR mlčí o XX. sjezdu, Ambarcumov poukázal, že se o něm mlčelo z tribuny XXVII. sjezdu, ale nemlčí se o něm v tisku, na studijních seminářích, v divadle. V této souvislosti upozornil na hru Diktatura svědomí, kterou hraje Divadlo leninského Kosmopolu.

Zmínil se i o tom, že některá auta mají za sklem portrét Stalina v uniformě, což svědčí o tom, že mlčením se problémy neodstraní. Spisovatelé mají ve vypořádávání se s neblahým dědictvím minulosti náskok před historiky. Nechci snižovat přínos strany v roce 1956 ani velkou osobní odvehu Chruščova, ale nedávno jsem prohlížel několik čísel Pravdy z roku 1956. Ve srovnání s dnešní Pravdou je vidět, jaký intelektuální skok vpřed jsme udělali. Dnes najdete v Pravdě články antistalinské i opačného zaměření, tehdy uveřejňovala jen články přinášející oficiální linii. Ke srovnání mezi Gorbačovem a Chruščovem bych uvedl rozdílnost jejich vztahu k literatuře. Dnešní kurs je mnohem propracovanější a důslednější.

Na otázku vztahů mezi KSSS a Italskou komunistickou stranou uvedl Ambarcumov své názory na některé sporné problémy. Dospěl až k maďarským událostem roku 1956, řekl, že nevidí důvod měnit jejich hodnocení jako kontrarevoluce, a pokračoval:

"Situace v Praze byla asi odlišná. Poměr sil tam byl příznivější a situace, jak se zdá, nebyla ztracena. Byla asi jistá příležitost skusit jiný přístup než ten, který se ve skutečnosti prosadil a zahájit nový rozvoj socialistických zkušeností."

Bohumil Hrabal

PROLUKY (úryvky)

To dopoledne, když se můj muž rozloučil s panem Maryskem, básníkem, který na počet toho, co viděl, šel domů psát zamilované básničky Polabskému stolíku ... můj muž, který musel u všeho být, tak tam dole na Václavěku, jak mi pak vyprávěl, potkal vedoucí zahraničního oddělení Československého spisovatele, do jehož oken teď bylo namířeno sovětské dělo, stojící v palebné pozici u vinárny u Uršulinek, a ta vedoucí vedla s sebou zbědovaného člověka a když uviděla mého muže, tak se zaradovala... Milánku, řekla, tady vám představuju slavného spisovatele Heinricha Bölla, kterej se chce podívat tam k rádiu ... a ta vedoucí měla ustrašený oči, byla to židovka, která si za války zažila taky svoje ... a tak můj muž stoupal Václavákem, kterým táhly nahoru a dolů rozčilené skupiny mladých lidí, křičeli Ať žije Dubček a všude stály gazíky se sovětskými vojáky ... Heinrich Böll se na ně díval jako na zjevení ... Mein Heber Bohumil ... jen se podívejte, jaký mají ruce! a jaký mají tváře, a jak mají zablácené holínky ... jako by přišli z fronty! ... Gazíky stály a vojáci se usmívali, zatímco davy mladých lidí s prapory táhly od Václava dolů a zase nahoru, z bočních ulic přicházely další davy mladých lidí a všichni křičeli ... Ať žije Dubček! Až žije Svoboda! ... a spisovatel Heinrich Böll si sypal ze složených papírků prášky do úst a ruce se mu třásly a byl posypaný bílým práškem a vypadal, jak říkal můj muž, jako ukřižovaný sedlák. U svatého Václava se Heinrich Böll otočil a díval se dolů, mladí lidé deroucí se vzhůru do něj strkali a Heinrich si jen opakoval. Jesus Maria ... Běda přemoženým... a můj muž ho utěšoval a řekl mu latinsky ... Vae victis ... A tak se prodali davem až tam na začátek Stalinky, tady už nebylo tolik lidí, napříč uličí byly sovětské tanky, a tak museli vejít do rozbitého velikého krámu s nábytkem, můj muž mi říkal, jak Heinrich Böll se najednou zbystřil, kráčel opatrně skelnou tříští výkladních oken a rozbitým nábytkem, kráčel jako voják, jeho krok byl přesný, kráčel jako kočka, naslouchal celým tělem ... tam před nimi na třídě u radio-paláce byly sovětské tanky, jeden z těch tanků zase mířil hlavní

do oken radiopaláce, dva tanky byly ohořelé, na jednom začal vzlínat oheň a dva sovětsí vojáci hasili ten znovuplanoucí oheň ... Heinrich Böll položil ruku na rukáv mého muže a tiše mu říkal ... Mein Lieber Bohumil ... já jsem byl šest let ve válce ... já jsem ve druhý linii dobyl nejen Paříž ... ale potom jsem by na Východě ... došel jsem jako voják až na Krym ... a potom zase zvolna nazpátek ... byl jsem zajatej u Kolína ... A můj muž se zeptal ... Nad Labem? Nein, řekl Heinrich ... am Rhein ... já jsem od Kolína - Köln am Rhein ... Jděme ale dál ... A zase kráčel Heinrich Böll krok za krokem, lehounce a opatrně kráčel, jako by dobýval jedno z měst, která dobyl s říšskou armádou za těch šest let ... a tak se můj muž a Heinrich Böll prodrali až k těm tankům, obklopeným mladými lidmi, kteří dál křičeli ... Ať žije Dubček ... ale vojáci na tancích nebo o ně opření byli lhostejní, klidní, jako by byli na nějakém vojenském cvičení, dva důstojníci byli obklopení mladými lidmi, kteří s nimi rusky diskutovali ... ale důstojníci odpovídali úsečně a usmívali se, Heinrich Böll stál u ohořelého tanku a šeptal mému muži ... No tohle kdyby se stalo Heereswaffe, tak by se hned střílelo a byly by popravy ... A jeden tank opět začal hořet, rozlitá nafta a benzín vzplály ... a sovětsí vojáci opět vyskočili na tank a kabáty a dekami tloukli bez rozčilení do toho ohně a uhasínali jej, někteří se přitom usmívali ... tam na chodníku bylo tratosť krve, v něm národní vlajky ... několik kytic ... ale důstojníci byli dál obklopeni rozčilenými mladými lidmi, kteří s nimi rusky vedli hovor ... a důstojníci se usmívali, zatímco posádky stály, opřeny o tanky, a v prstech svíraly automaty, někteří měli automaty lehce přehozené přes pokrčené koleno ... Heinrich Böll přikývl a obrátil se a zase pomalu zacouval nazpátek do rozstříleného krámu, vešli tam roztráštěnými výkladními skříněmi, pod botama jim chroupalo roztráštěné sklo ... a Heinrich Böll řekl mému muži ... Ten Blbec Hermann Hesse, kterej před padesáti lety napsal ... půlka Evropy je na cestě k chaosu ... řítí se se svatým nadšením do propasti a k tomu si zpívá ... je opilá a hymnická, tak jako Dimitrij Karamazov ... Můj muž řekl s nadšením ... Ó, Mitečka Karamazov, to je můj chábr, ó, kníže Myškin a Stavrogin ... A Heinrich Böll se usmál a pohládl mého muže a řekl ... Já, já jsem odkojený Dostojevským, já jsem odchovaný Čechovem ... já jse m šel s nadšením do války, protože jsem chtěl být při tom!

Já jsem, mein lieber Bohumil, šel jako dobrovolník, als Obergefreiter der Heereswaffe ... a teď stojím s pocitem viny, teď je mi tady hůř, než když jsem byl půl roku v zajetí ... teď lituju, že tyhle armády neskončily v tom roce pětáctýřicet až tam u nás, na Rýně ... hymnické tak jako Dimitrij Karamazov ...

A já jsem ten arpnový večer seděla doma, topili jsme v kamnech, venku bylo teplo, ale v tom našem bytě se musivalo nejvíc topit, právě když venku byl letní dexn ... Vladimír tam v Krumlově už měl dávno po svatbě, po slavné svatbě, protože tam na náměstí jistě taky stály tanky a Vladimír byl při své vztahovačnosti určitě nadšený, že jeho svatba byla svědkem tak mimořádné události, zatímco můj muž provázel po Praze spisovatele Heinrich Bölla ... já jsem se poprvé od svého muže dozvěděla, že Heinrich je opravdu velký spisovatel ... a můj muž mi dál vyprávěl ... jak potom kráčeli dolů Václavákem a Vodičkovou ulicí se prodrali do Jámy, kde seděli v restauraci při svíče a pokoušeli se pít pivo, ale Heinrich jen tak upil, sklenici nechal stát, a tak ji dopil můj muž, protože Heinrich Böll řekl, že má játra v čudu, a tak raději pil limonádu, kterou zapíjel zase ten prášek ve složeném papírku a posypal si kolena. A Heinrich vedl dál rozhovor, ale nebyl to rozhovor se mnou, řekl mi můj muž, spíš sám sebe zpovídal a obviňoval, protože mu došlo, jak vlastně tím, že Heereswaffe prohrála tu druhou válku, jak tou prohrou pozvala Sověty až do Prahy, podruhé do Prahy ... a jednou, nebude to trvat dlouho, dorazí tyhle armády až na Rýn ... Mein lieber Bohumil ... hovořil tichounce v Jámě Heinrich, teď jsem je tam viděl, ty sovětské vojáky ... a i kdybychom na Ostfront bojovali všichni tak statečně jako Löwendivision aus Pommern ... jako nejstatečnější pomořanská divize der langen Beinen ... tak jsme to museli prohrát, protože ta prozřetelnost, na kterou se odvolával Hitler ... der böhmische Feldwebel, j ří jak říkal Hindenburg Hitlerovi posměšně anebo z pitomosti ... tak ta prozřetelnost ukázala na sovětskou armádu, ta že bude vítězem ... mein lieber Bohumil ... Včera jsem byl hostem Československého spisovatele tam v prvním patře ... a dneska je tam namířeno dělo ... to jsou dějiny, mein lieber Bohumil ... Teď mi to došlo, tady v Praze a teď ... Začali jsme totální válku a totální válkou

nám Sověti odpověděli ... Jedem das Seine ... Teď jsem to pochopil, až tady, teď ... Včera tam u Eduarda Goldstückera mi vyprávěl Pavka Kohout o rozhovoru s Jevtušenkem, básníkem ... A kolik je vás miliónů? optal se Jevtušenko a Pavka mu řekl, že čtrnáct miliónů ... a Jevtušenko mu řekl ... Tak nemůžete mít samostatnou politiku ... Ano, mein lieber Bohumil, kam až došel římský voják, tam s ním došlo i to římské právo ... teď jsem pochopil, proč Dostojevskij a proč Tolstoj byli hrdi a pyšní na to, že jejich otcové a dědové porazili Napoleona, teď chápu, že všichni Sověti a tedy i Jevtušenko jsou hrdi a pyšní na to, že jejich otcové porazili Hitlera ... protože, mein lieber Bohumil, tam v Norimberku nebyli souzeni jen členové vlády, ale byl jsem tam souzen i já ... celý národ, tak jak to napsal Jaspers ... die Schuldfrage ... hovořil trpce v Jámě, v Branickém sklípku, tichým hlasem Heinrich Böll a seděli jsme ve světle svíčky v polotmách a zvenku zaznívalo volání ... Ať žije Bubček, a tu člověk, který seděl vedle nás, se zvedl a řekl ... Chcete přes držku? Uber die Gosche! A tak jsme se zvedli, houby mi pomohlo, když jsem říkal tomu mužskému v tmách a ve světle jediné svíčky, že tohle je Heinrich Böll.. A tak jsme vyšli do ulic a proti průvodům mladých lidí a proti vlajkám jsme se prodrali až k hotelu, kde bydlel Heinrich Böll, tam na kobercích hotelu Alcron jsme se rozloučili a Heinrich Böll byl zase skleslý a vážný, pod očima měl tmavé kruhy a vypadal jak ukřižovaný sedlák ... řekl mi můj muž a já jsem se rozplakala, protože jsem takový den zažila taky, tam na Letné ... kolbami nás nahnali a bili a sehnali nás do podzemního biografu a tam na Letné, kde jsem já a Heini a mí rodiče seděli celý týden ...

Můj klenot mě moc pěkně prosil, abych si vzala ty neřezčí šaty, že umím německy a tak mě vezme s sebou k Sojkům, jenom mě prosil, abych si uvědomila, že budu reprezentovat dobré jméno naší rodiny ...

a ... už jdou! Můj muž se zvedl a vykročil naproti zbědovanému muži, zatímco jeho paní se nesla ... A pozdravili se a můj muž mě představil a jeho přátelé se posadili, byl to sám Heinrich Böll a jeho manželka, jak řekli přiletěli z Moskvy, kde byl Heinrich

jako předseda Pen. klubu vyjednávat o finančních problémech s emigranty a úřady v Moskvě ... A Jaruška přinesla čtyři sklenice piva a pan Heinrich se podíval tak žalně na tu sklenici, že jsem hned podle jeho krásných a hlubokých očí viděla, jak si ta jeho paní s ním užije, protože ten její poklad má asi taky polámaná játra ... a můj muž zvedl sklenici a volal tak, aby ho náš stůl slyšel ... Na zdraví! a přidal dodatečnou gratulaci k Nobelově ceně za literaturu. Pili jsme pivo a můj muž už měl druhé a pan laureát Heinrich Böll jen trošku upil a hned z kapsy vytáhl bílý prášek a potřásl si klopou kabátu. Pak řekl ... Milí, jsem tady jenom na půl hodinky, mám setkání s ostatními spisovateli ... tak, mein Lieber Bohumil, jak se vám píše, máte prostor k psaní? Nemůžete si postěžovat? Totiž, já jsem tady služebně, jako předseda Pen-klubu... A můj muž hulákal do ucha pana Bölla ... Ale cožpak o to, stěžovat bych si mohl, ale já si nestěžuju, protože to je zbytečný, já teď patřím do spisovatelů v likvidaci ... a tak si zase píšu, co chci, dopřávám si ten luxus, že si neberu servítek ... rozumíte? A pak Böll křičel ... Rozumím, i když je tady děsnej randál ... ale když ne vy, tak co tedy tí ostatní? Několik stovek spisovatelů nemůže psát, neprotestujete? A můj muž křičel ... Ale protesty teď vznáším sám proti sobě, ještě se mi nepovedl pořádněj román ... a potom ... Prométheus si musel oheň ukrást, ten mi nikdo nedá ... A Heinrich Böll trval na tom, čím začal ... Ale přece, tady nevycházejí literární časopisy, ani časopisy vědecké, kritické ... a vy publikujete? Nepublikujete ... A můj klenot křičel, takový byl hlučný hovor U Sojků ... Ale nepublikuju, já si teď dopřávám ten luxus, že si budu zase psát čc šuplíku ... a vzal si na talířek z mísy, kterou přinesla Jaruška, a nabídl mísu i paní a panu Büllevě ... a paní Büllová jedla s velkou chutí a já také, jen pan Böll dvakrát ňobnul do šunky a usrkl neznamitelně piva ... a paní Büllová, když se napila, pokračovala ve svém hovoru ... To víte, milá paní, můj muž už nesmí pít, protože ten vypil jistě deset cisteren whisky, má parádní cirózu a bez léků už by se byl ani nedočkal té stockholmské ceny ... A Heinrich Böll

pokračoval ... Tak vy si opravdu nemůžete stěžovat? A já už jsem toho měla dost a řekla jsem ... Ale pane Böll, vždyť to není pravda, do stoupi mu šly dvě jeho knihy, nepublikuje, když měl narozeniny, tak hospodu v lese obšancovala policie, tak jak to, že ne. Ale můj muž se smál, plnými ústy jedl šunku a hrál všechno do autu ... To ano, ale tady, v týhle zemi, to je pro mě reklama ... jsem pořád v rufu, a vy to víte sám, že i tam na Západě vo mně píšou ... Aha? Une surprise dans le foret ... Výstřižek mi poslali z Francie o těch mých narozeninách ... Hele, já si to tady všechno vychutnám, já už jsem tak trochu obrněnej ... a potom, co se doma uvaří, to se doma i sní ... to sám víte, a ještě ... *Grecia capta, victorem cepit* ... Ale kdo dche protestovat, tak až si protestuje, já si, prosím nemohu stěžovat ... a když, tak jedině v umejvárně u pátýho kohoutku... Můj muž mě poprosil, abych tu poslední větu přeložila ... ale pan Böll se podíval na hodiny a polekal se ... Už budeme muset jít ... řekl ... čekají na nás v Alcronu ...

Ještě o těch věčně včerejších

Dös is ka Arbeit für weaner Kinder
da g'hör'n Böhme'dazu

Friedrich Schlöger : Wienerisches, Wien 1983, str. 315

Proč jsem zvolil za motto článku výrok vídeňského štricáka /strizzi/, plný prezíravého pohrdání vůči "bémákům", kteří mají dělat nejhorší práce, které nejsou pro vídeňské děti, vyplýne, myslím, dost jasně z dalšího textu. Vytanul mi ten výrok na mysl, když jsem dočetl sborník "Wir haben uns selbst aus Europa vertrieben. Tschechische Selbstkritik an der Vertreibung der Sudetendeutschen" /Mnichov 1985, str. 158/, sestavený Leopoldem Grünwaldem. Předmluvu napsal Dr. Heinrich Kuhn.

Základní myšlenkou uspořadatele sborníku Leopolda Grünwalda je, že je nutno "hledat příčinu katastrofy z roku 1938-1939 ve "velkočeském", příp. československém postoji zakladatelů republiky v roce 1918. /Die Ursache der Katastrophe von 1938 - 39 in der "grosttschechischen" bzw. tschechoslowakischen Einstellung der Gründer der Republik suchen", str. 13/. Už z tohoto předpojatého axiomatu nemohlo vzejít nic dobrého a užitečného pro hledání dorozumění mezi Čechy a Němci a překonání oboustranných resentimentů minulostí. Navíc si uspořadatel ve shodě s vydavatelem Rudolf-Lodgman-Stiftung a Sudetendeutsche Stiftung zúžil pojetí tak, že ze všech hlasů, které k tématu vzájemných vztahů zazněly, programově vybíral jen sebekritická prohlášení a stanoviska. Považuje-li autor předmluvy dr. Kuhn za "Höhepunkt" Danubiovy tézy, není už třeba k tomu více dodávat.

Příznačné je, jak editor zachází s hlasy těch, kdož odmítli Danubia pro jednostrannost závěrů. Tak Jana Křena, když odmítl o Danubiových tezích diskutovat, cituje neúplně, uvádí jen výtku z nevědeckého rázu, vynechává dubiozní motivy. A samozřejmě tím končí, z Křenovy obsírné a fundované argumentace nepřináší ani řádek zřejmě proto, že z Danubia a jeho "Höhepunktu" by nezbylo nic, než hromádka siláckých protičeských výpadů a nadbíhání druhé straně bez analýzy toho, co vedlo k tragickému vyústění staletého soužití.

Jan Křen v diskusi k Bohemovi v roce 1980 výrazně formuloval názor, že historický úsudek se neredukuje na soud mravní. "Mám dojem, že zde je jádro dosavadní diskuse, v níž není nikdo, kdo by

souhlasil s excesy "divokých" odsunů a - kromě L. Kohouta, který ovšem v dalším své stanovisko dost značně "změkčil" - skoro nikdo, kdo by sám princip odsunu přijímal jako jednoznačné pozitivum a jako národní zisk a triumf. Co vyznačuje většinu "Danubiových" domácích kritiků, není - myslím, že jsem četl dobře - obhajoba a ~~apok~~ apologie odsunu, nýbrž přání, mít jej osvětlen objektivněji, všestranněji a plněji, neomezit se na pouhý odsudek a nepřezponovat jej" /sborník K historii česko - německých vztahů... Praha 1980, str. 43-44/.

Z této nejzávažnější diskuse k otázce historie česko-německých vztahů a již se účastnila většina historiků zabývajících se již dříve různými aspekty této historie, nepřináší Grünwald nic nebo jen drobky, nedávající tušit, oč téměř historikům v diskusi jde. Ani zmínka o fungovaném příspěvku Václava Kurala, Jaroslava Opata, ze souvislosti vytržený citát z V. Vrabce. Také příspěvky dodatečně zařazené do sborníku z brněnské diskuse v r. 1980 nejsou ani zmíněny, natož citovány, ač Jaroslav Mezník, B. Komárková by v solidní, publikaci nemohli být obejiti mlčením.

Zato exorcistická vystoupení různých pseudonymů mají stránky publikace plně k dispozici. Ostatně příznačný pro nesolidnost celé publikace je i osobní rejstřík. Je zde uveden jako účastník diskuse v Trialogu Hosta do domu /z Brna a ne z Prahy, jak tvrdí publikace / Vratislav Bažek, dramatik, ač diskuse se zúčastnil Vladimír Blažek /str. 29, 152/. Stejně tak na str. 78 a 155 uvedený Litera Jaroslav není totožný s Jaromírem Literou, který byl tajemníkem MV KSČ v Praze a neemigroval, navíc měl značně kritický postoj k Danubiovi i Bohemovi. Jan Příbram může být vydáván za historika ~~pr~~ jen proto, že ho kryje pseudonym, ale je takový historik, jako já třeba medik.

Pokud rejstřík u jména Milan Hübl uvádí, že jsem se zasazoval ~~xx~~ za propuštění uvězněného Gustáva Husáka, zase zjednodušuje. Zasezoval jsem se v roce 1956 za revizi politických procesů a propuštění všech nevinně odsouzených /v rezoluci k výsledkům XX. sjezdu KSSS ve stranické organizaci VPŠ/ Také u pseudonymu Bohemus je tvrzení, že šlo o kolektiv historiků přehnané; byl mezi nimi jeden historik ze stejné generace jako ti, co mu oponovali. Vůbec snaha editora učinit ze sporu generační záležitost je krajně zjednodušená a takové dělení neodpovídá skutečnému rozdělení hlasů. Stejně jako tvrzení o tajném průzkumu, který prokázal, že 2/3

Čechů jsou proti odsunu a div by ho nechtěli změnit je "wishfull-thinking".

Mnohem serióznější přístup, než u funkcionářů Sudetendeutsche Landsmannschaft a jejich editora Grünwalda, shledávám u významného západoněmeckého historika Hanse Mommsena, který v roce 1985 ještě stále konstatuje, že je zapotřebí dlouhodobého procesu, aby se zacelily rány, které způsobil Hitler se svým do nesmyslnosti přehnaným nacionalismem. Musíme se rozloučit se staletí trvající, i když ne bezkonfliktní symbiózou mezi Němci a slovanskými národy, a plodnou pro celou evropskou kulturu.

"Die deutsche Hybris; eine kulturelle Mission in machtpolitische Beherrschung verwandeln zu wollen, bis zur Konsequenz des Völkermordes hat sich gerächt" /Ostpolitik als Deutschlandpolitik? Kursbuch 81, September 1985, str. 165 - 173/. Rozhodně takovéto seriózní hlasy z německé strany plně pochopení pro to, jaké následky na obou stranách zanechalo to, co se stalo, jsou mnohem přínosnější, než snaha vše svést na Čechy. Tudy nevede cesta k překonání minulosti, ani jejích pozůstatků v myslích nejen starší generace.

Nevím, co to bylo za nápad nechat Čechy vystupovat jako Hanswurste v Nestroyově frašce, který se sám kope do zadku k obveselení diváků. Pořád tedy žije v některých myslích představa, že na špinavou práci hausknachtů "da g'Hör'n Böhme'dazu".

S politováním musím konstatovat, že se k tomu propůjčil Leopold Grünwald. Když jsme spolu naposled mluvili na rozhraní roku 1968 - 69, vyslovil jsem nespokojenost s tím, že mých kritických výroků k "divokým" odsunům zneužila Sudetendeutsche Zeitung k velmi jednostranné interpretaci celé historie česko-německých vztahů. Tehdy mávl Poldu Grünwald rukou a řekl smířlivě: "Lass die ewig gestrigen sein. Sind unwichtig". Tehdy pro něj Landsmannschaft byl nedůležitý, protože ho vedli věčně včerejší; co si myslet o tom, že nyní pro ty věčně včerejší sestavuje sborník podle jejich přání a představ. Kde zůstala tradice liberecké levice, byť anacionální jako Strasser.

Praha, květen 1986.

Prognóza pro 21. století

Silný úbytek počtu Němců a změny ve struktuře obyvatelstva v NSR

Západoněmečtí demografové, sociologové, statistici bijí na poplach! Bude-li současný trend populačního vývoje a výrazně klesající křivkou pokračovat, poklesne počet německých obyvatel NSR z 58 miliónů v roce 1970 na 53 mil. v r. 2000, 34,7 mil. v r. 2040 a 28 mil. v r. 2070. Zbyla by jen polovina dnešního počtu Němců v NSR.

Podotýká, že nejde o nezodpovědné řeči sensačních publicistů, ale seriózní studie západoněmeckých vědců zabývajících se populačním vývojem v historické dimenzi.

Vzal jsem si k ruce dvě z nejvýznamnějších publikací věnovaných danému tématu : R. Mackensen, E. Uebach, R. Jung "Leben im Jahr 2000 und danach Perspektiven für die nächsten Generationen. Ergebnisse einer Studie über die Auswirkungen der Bevölkerungs-Entwicklung auf die künftigen Lebensbedingungen in der Bundesrepublik Deutschland /ABEL-Projekt/, Berlin-West 1984, str. 213.

Josef Schmid : Bevölkerungsveränderungen in der Bundesrepublik Deutschland. Eine Revolution auf laisen Schlen /Stuttgart 1984, str. 127/.

Prognóza s tak dalekým výhledem nemůže být dosti přesná, ale je založena na jistých skutečnostech předchozího vývoje natality, úmrtnosti i pohybu obyvatelstva. S poměrně značnou přesností lze stanovit křivku předpokládaného vývoje do roku 2000, kdy vstoupí do produkčního věku ročníky narozené v 80. letech. Další prognózy jsou již méně přesné, neboť vycházejí z toho, že trend nebude ovlivněn dosud nepředvídatelnými faktory. Proto pokles Němců na polovinu současného stavu, berme jen jako jednu z možných alternativ budoucího vývoje, zatím co téměř jistý je vývoj do roku 2000.

Tabulka vývoje počtu obyvatel NSR 1970-2040

	1979	1980	1990	2000	2010	2020	2030	2040
Němci	58,09	57,1	55,7	53,6	49,6	45,2	40,3	34,7
cizinci	2,44	4,45	5,87	7,56	8,35	9,47	10,38	11,38
celkem	60,53	61,56	61,67	60,79	57,98	54,68	56,68	46,13

Zatím co po druhé světové válce přiliv 9,43 miliónů Němců /utečenci a odsunutých/ vysoce nahradil válečné ztráty 1,54 miliónů na území NSR a ještě do r. 1961 příchod Němců z NDR stačil krýt rostoucí potřebu nových pracovních sil, po postavení berlínské zdi tento přiliv téměř ustal a byl nahrazen přísunem pracovních sil z Jugoslávie, Turecka a zemí EHS, takže r. 1982 žilo v NSR celkem 4,6666900 cizinců, z toho 1,580700 Turků, 631700 Jugoslávů, 254500 Asiátů atd. /Schmid, str. 28/. Navíc tyto cizinci jsou usídleni na periferii velkoměst a žijí uzavřeným způsobem bez vůle integrovat se znárodnostně a zvykově do západoněmecké společnosti, takže demografové se obávají do budoucna "libanonizace" NSR. Drouzberg v záp. Berlíně má ve školách 70 % cizineckých dětí, v Poruří až 90 % školáků je Turků. Na německou rodinu připadá ve statistice 1,6 dětí, na tureckou 3,6. Také věková struktura německého obyvatelstva v NSR je tím velmi nepříznivá a bude se v budoucích letech ještě více zhoršovat. V roce 2030 klesne počet Němců do 20 let na méně než polovinu z 15 miliónů na 6,2 miliony. Podíl cizinců na složení obyvatelstva NSR poroste na 12 % v roce 2000 na 25 % v roce 2040.

Bude to mít velmi vážné důsledky ekonomické, sociální /problém zdrojů na výplatu důchodů/ politické, kulturní i civilizační. Velmi vážné budou důsledky pro brannou politiku /Rekrutennachschub"/. Má-li Bundeswehr plnit v NATO své úkoly musí udržovat stav 495 tis. vojáků. Roční počet nováčků 225 tisíc, do roku 2000 by klesl na 130 tisíc, a po tomto roce by pokles byl ještě výraznější. Proto se snižují nároky na "schopen" a zmenšují počty výjimek. Služba mezitím prodloužena z 15 měsíců na 18 s úvahou prodloužení na 24 měsíců. Úvahy o zavedení branné povinnosti pro ženy - dosud jen v Izraeli a Libii narážejí jak na značný odpor veřejnosti, tak na ústavní překážky /Mackensen str. 188-9/.

Nejde teď o to popouštět uzdu fantazii a úvahám, co to bude znamenat pro celoevropskou rovnováhu sil, váhu NSR v Evropě a ve světě. Ale aspoň jeden aspekt stojí za zvážení: Poroste nebo s počtem obyvatel bude klesat specifická váha "německé otázky" a naléhavost řešit to, co se někdy definuje jako "otevřenost" tohoto problému? Předpokládaný vývoj jí spíše "uzavírá".

Milan Hübl

Nová fáze ve výstavbě vodních děl na Dunaji v Rakousku

Ekologická komise rakouské spolkové vlády - poté co byla v r. 1985 zastavena výstavba započatého vodního díla s elektrárnou v Hainburgu vypracovala nové studie a návrhy. Tato nová koncepce řešení dunajské vodní cesty mezi Vídní a Petržalkou-Wolfsthallem lépe uvádí do souladu hlediska ekonomická, energetická, plavební s hledisky ochrany přírody v tomto svérázném východním cípu Rakouska. Dunaj je zde povětšinou lemován luhy a na dunajskou krajinu navazuje z jihu jezerní koutek /Seewinkel/ u Neziiderského jezera /Neusiedker SEE/ a okolních slaných proláklín a ze severu u Moravského pole /Marchfeld/ luhy na rakouském břehu řek Moravy a Dyje. K ochraně této jedinečné přírody a svérázné krajinné oblasti doporučuje ekologická komise vytvořit Národní park Východ /Ost/. Současně však tato komise proti požadavkům neodborníků, kteří požadují ponechat jinak vše v současném stavu a nebudovat další přehradu a elektrárny na tomto rakouském úseku Dunaje, doporučuje pokračovat v pozměněné podobě ve výstavbě dalších vodních děl.

Hannes Schulz - jeden z čelných členů komise poukazuje na to, že tok Dunaje je prudký, neboť se vyznačuje spádem horakých řek se silnou erozivní činností dna. Sebeprohlubování dna Dunaje, nejvýraznější u Vídně a na společném úseku hranic s ČSSR, současně vede ke snižování hladiny vůči okolním břehům. Tím se zmenšuje prosakování vody do okolí, jež je nezbytnou podmínkou pro zachování lužních lesů. Nečelit tomuto sebeprohlubování by vedlo během příštích dvaceti let k vysychání luhů a tím postupně k jejich zániku a přeměně okolní krajiny ve step. Nejsou známy jiné účinné prostředky proti sebeprohlubování Dunaje než zpomalování jeho toku. A to je na Dunaji možné jen zadržováním vody v přehradách! Proto rakouská ekologická komise naopak doporučuje zahájit v r. 1987 urychleně stavbu menší přehradu s elektrárnou ve Vídni a potom další přehradu spojenou s elektrárnou ve Wolfsthalu. To je na hraničním úseku s Československem proti Karlově Vsi v Bratislavě a poblíž Petržalky. Komise soudí, že dílo ve Wolfsthalu je z hlediska ekologie /leží mimo krajinně chráněnou oblast/, ekonomie i zlepšení splavnosti Dunaje optimální. V meziprostoru doporučuje

výbudování dvou menších přehrad Petronell 1 a Schönauer Feld.

Jiný z expertů Ůörn Kaniak podporuje rovněž výstavbu přehrady Vídeň a Wolfsthal, ale pro řešení meziprostoru doporučuje výstavbu jedné větší přehrady Petronell 2 s mnohem větší zdrží a elektrárenskou kapacitou. Náklady na dvě menší přehrady a elektrárny by byly až třikrát větší než na jednu velkou a navíc by měla o téměř 20 % nižší příkon. Je na rakouských odbornících a příslušných orgánech pro kterou z těchto dvou variant se rozhodnou.

Z hlediska Československa je důležité doporučení komise expertů vrátit se v obměněné podobě k výstavbě vodního díla Wolfsthal na společném úseku hranic. Výstavba tohoto vodního díla by navíc zlepšila splavnost Dunaje v tomto obtížném úseku, který se v horní části vyznačuje silným seabeprohlubováním dna a potom zase silným zanášením naplaveninami, takže je ho nutné udržovat splavným neustálým bagrováním nánosů. Výstavba přehrady Wolfsthal 2 by také vyhověla doporučením Dunajské komise, jejímiž členy jsou jak Rakousko tak Československo. Předpokládá to ještě další mezinárodní jednání jak o financování i vlastní výstavbě společného vodního díla tak i společném využití jeho energie. Zřejmě i červencové jednání předsedy představenstva Creditanstalt-Bankverein Hannese Androsche v Praze se týkala příprav takových dohod.

Gerhard Gilnreiner si všímá změn, které v tomto prostoru nastaly po roce 1870, kdy došlo k regulaci Dunaje, takže z mnoha ramen byl vytvořen jeden hlavní tok, byť s bočními rameny a teprve tím bylo umožněno jeho lepší využití k plavebním účelům. Tehdy byla na severním břehu postavena ochranná hráz Moravského pole /Marchfeld/, která z bažinaté krajiny vytvořila úrodnou zemědělskou oblast. A hráz uchránila tuto nově osídlenou a zemědělsky obhospodařovanou oblast od mnoha ničivých povodní; Nejde proto vůbec o to bránit dalším stavbám na Dunaji, ale hledat a nalézat taková řešení, která by co nejlépe uváděla do souladu hlediska ekonomická, energetická a plavební s hledisky ekologickými. Hlas expertů nevyzněl pro zastavení výstavby dalších přehrad a elektráren, ale sladění s přírodou a její ochranou.

Příznačné je v této souvislosti, že rakouský parlament 2. července 1986 odhlasoval zákon, který schvaluje a garantuje úvěry poskytnuté Maďarské lidové republice konsorciem rakouských bank "Credit-Anstalt-Bankverein /H. Androsch/ na výstavbu vodních děl v Kilikiti /součást vodního díla Gabčíkovo na maďarské straně/ a v Nagymarosi severně od Budapešti již mimo lužní oblast. Převážná většina rakouských poslanců hlasovala pro tento zákon navzdory výzvě Dunajského kruhu z Budapešti, zveřejněné před tím ve formě inzerátu v rakouském denním tisku. Rozhodli se tak z několika důvodů. Rakousko má mezinárodní závazky ke zlepšení splavnosti Dunaje jako člen Dunajské komise, navíc má závazky vůči budovatelům kanálu Rýn-Mohan-Dunaj a také jako jeden ze signatářských států Závěrečného aktu helsinské konference je zakázáno přispět ke zdokonalení vodních cest v Evropě. Cesta Severní moře-Černé moře je jedna z nejdůležitějších a dunajská kaskáda je její klíčovou částí.

Navíc poskytnutím úvěru ve výši 570 miliónů DM Maďarsku s podmínkou, že výstavbu bude provádět firma Oesterreichische Donaukraftwerke s dalšími rakouskými firmami, řeší i své vlastní problémy. Výstavbu v MLR poskytne práci 900 rakouských inženýrů a techniků, což také není vzhledem k zhoršující se situaci na rakouském pracovním trhu zanebatelné. Navíc Maďarsko bude splácet poskytnutý úvěr vývozem elektrického proudu vyrobeného v těchto elektrárnách postavených DOK. Proud z Maďarska pomůže řešit dosud Rakousku hrozící energetický deficit ve druhé polovině 90. let. Jak vidět, Rakousko přistupuje k problému pragmaticky bez ideologických brýlí, protože musí myslet na své současné problémy i budoucí potřeby.

1

Zpracoval M. Hübl na základě těchto článků :

Hannes Schulz : Donauausbau und Nationalpark Ost.

Gerhard Gilreiner : Interdisziplinäre Projekte im Donauraum

Jörn Kaniak : Die Staustufe Wien und neuen Lösungen zum Donauausbau

Dvoutěsňník města Vídně Der Aufbau č. 2/1986, str. 96-111.

Milý Václave,

23. listopadu 1986

s ebdivem jsem sledovala, jak jste nedovelil, aby se Erasmo-
va cena stala z jakýchsi krátkedechých politických důvodů jen ce-
neu Vaší osobní, měla jsem radost, že pro Chartu 77 jste cenu do-
stal zrovna Vy, připadlo mi to jako dobré zakončení desetiletí
Charty, jejíž také zásluhou bude další desetiletí koncipováno už
trochu jinak, a pořád jsem čekala, kdy Vám naše zapřklé panstvo
plivne do polívky. Stalo se to včera v Rudém právu, byl jste ne-
stydavě osočen s celým svým rodem i s holandským princem Bern-
hardem. Zase nás fackují hanbou, a tak mi promiňte, že to, co
bych jinak nechala jen pro pohled očí, co by se nevysloveně rozu-
mělo samo sebou v praktických činech přátelské spolupráce, řeknu
teď nahlas.

Psal jste dojemně a krásně do Rotterdamu o jednotě evropan-
ství, já bych ráda připomenula proti tomu osočení jednotu národní.
A devolím si to napsat zcela osobně, protože jednak esočují čest
Vaší osoby a jednak se na osudech jednotlivců líp porozumí tomu,
do čeho nás strhávají odosobnělá moc a dějiny. Věkevě patříme de
zhruba stejně generace a Vy, pravda, jste vyšel odjinud, než jsem
vyšla já. Že Váš dědeček postavil palác Lucernu a Váš strýc s Va-
ším otcem vybudovali Barrandov, že patřili k oněm zakladatelským
průkopníkům českého průmyslu, kultury a jejího podnikatelského
zázemí, Váš rod jen ctí. To naopak já při svém členství v komu-
nistické straně nepřestávala překusovat hanbu, že patřím a patři-
la jsem kamsi, kde úzká vrstvička politbyra dávala lidí "odjinud"
masově popravovat a zavírat do lágrů. A dneska Vám tedy píšu, že
hlavně díky Vám a lidem podobným jsem si dokázala vyléčit to trau-
ma viny. A když je občas i trochu zle, pomyslím i na Vás: že Vy
to, co já prožívám patnáct let, jste prožíval celý svůj dospělý
život, a jak Vám bylo, když Vám zavřeli strýce a on musel utéci
do Německa, když Váš otec musel vykonávat podřadnou práci, když
jste nemohl studovat, když jste stavěl kulišy - a přitom jste
psal skvělá dramata, nezatvrdnul záštím, nezplaněl pomstychti-
vostí, nerozplynul se ve zbabělosti. Co je v národu silné, to
přetrvává. A Charta 77, ta naše společná třetí cesta, je taky
tím, co léčí a zavírá rány v jednotě národa.

Vyšli jsme odjinud a já si dobře pamatuji, byla jsem dítě jen o málo starší než jste byl tenkrát Vy a mému bratrovi bylo právě tolik, co Vám, jak mého otce na nátlak německých okupačních úřadů propustili někdy v třiačtyřicátém roce novín. Předválečného komunistu, komunistického novináře, doposud ochránili v bývalém sociálně demokratickém tiskovém koncernu, a když teď ztratil slušné zaměstnání, dostal se, jako řada českých spisovatelů a komunistů, ten seznam je znám, na onu slavně proslulou Havlovu výplatní listinu barrandovských filmových ateliérů. Podnikatelští vydrřiduši živili komunisty, moji matku takto živil její nakladatel, když nesměl vydávat její knížky. Tím, že na to vzpomínám, nechci vůbec projevovat jakousi vděčnost za pomoc Vašeho strýce mému tatínkovi, ani tím nevystavuji dobrozdání o vlastenectví Havlů za války; tak mízko my myšlenky nevedeme. Chci jen říct, že v naší synovské a dceřinské generaci se jen opakuje to, co už před námi stvářela generace našich otců a předtím dědů a předtím pradědů: kdykoli se kulturotvorné síly v národě cítí být ohroženy sobě cizí mocí, ať ta mluví česky, německy, slovensky nebo jinak, spojují se bez ohledu na to, z jak rozličných výchozích prostředí pocházejí. A víte, že jsem dneska docela ráda, že se můj táta s Vaším strýcem za války tak pěkně sešli?

A když už píšu o tom Barrandovu. Lidská duše se naplňuje v dětství a jedním z výrazných zážitků dětství mého byla Babička Boženy Němcové, natočená za okupace na Barrandově. A jestli moje dětství vděčí za filmový obraz díla naší nejnárodnější podstaty ateliérům Vašeho strýce, zač asi duše dětí vděčí Barrandovu dneska? V tomto dnešním Barrandově, tak pyšně slavícím "znárodnění", je v trezoru uložen i film, natočený podle mého románu, a co já vím, je jich tam takových nejmíň deset, nepromítají se jako "kontrarevoluční".

Ti, co mají klíče od trezorů potlačeného, Vám ovšem předhazují to, čemu sami nejlíp rozumějí: "tučnou výslužku". To je snad na tom uprsknutí v Rudém právu nejsměšnější. Od začátku jste věděl, že budete mít z Erasmovy ceny tu velkou poctu, ale z té velké sumy osobně nezískáte ani halíř, půjde na pomoc české kultuře a lidem režimem pronásledovaným; tak jako jste předem věděl, že za tu poctu i za tu slu-žbu Chartě nastavujete hlavu úderu zdejšího tisku, policie, úřadů. To nás ale snad může těšit nejvíc: že celá tato věc je nad chápání tučnovýslužkářů.

Vaše

Eva Kantůrková

Luboš Kohout

Tuto úvahu píší v době, kdy již utichá vzrušená diskuse o charakteru maďarských událostí r. 1956, od nichž v říjnu-listopadu tohoto roku uplynulo třicet let. Diskuse přinesla jen malý užitek, protože její osou byl střet mezi stoupenci názoru, že šlo o kontrarevoluci a stoupenci názoru opačného, že maďarský národ povstal k realizaci národně osvobozené revoluce. V diskusi se příliš neuplatnily hlasy těch, kdož si kladli otázku, za jakých předpokladů mohl maďarský vývoj vyústit ve společenský progres - v Maďarsku, ale i v celé tzv. socialistické soustavě, s vyloučením drsného, a ovšem pádného a vítězného sovětského vojenského zásahu.

Nepechybují o tom, že pokud novináři či historikové vzpomenu nyní pátého výročí vyhlášení vyjimečného stavu v Polsku, bude diskuse neméně neplodná, než tato předcházející. - V této své studii si neklesu až příliš neskromný cíl: prozkoumat podrobně, a také zdůvodnit, možnosti progresivnějšího vyústění polské krize, než bylo to faktické. Nicméně zhodnocení postojů dvou exilových tiskovin - jak ukáží dále, značně, ba diametrálně vzájemně odlišných - chci se tozto pro "futuro" nespírně žádoucím cíli alespoň přiblížit.

Konečně v lednu 1987 uplyne nekulatých 19 let od onoho plenárního zasedání ÚV KSČ, jež zahájilo obrodný proces v Československu, trochu poeticky nazývaný "pražské jaro", přerванý invází tisíců tanků a letadel států Varšavské "pětky" a pohřbený v dlouho, předlouho trvajícím procesu tzv. normalizace. Téhle problematice chci věnovat speciální pozornost až v době, kdy se přiblíží výročí dvacáté. V této stati se ovšem nevyhýbám několika potřebným poznámkám k roku 1968 v Československu.

x x x

Značná délka trvání, dramatičnost vývojových peripetií, dynamický vzestup společenské prestiže a politického vlivu Solidarity a neopak, rozpačitost, tápání a neschopnost polského straníckostátního vedení vyvolaly jak v Polsku, tak i v zahraničí přemnohá očekávání pronikavých, ba revolučně převrstaných změn. Týkajících se nejen Polska, ale dokonce snad i celé "soustavy reálného socialismu", SSSR nevyjímaje. Jen sporadické byly střízlivé odhady reálného poměru vzájemně se střetajících polských politických a mocenských faktorů a pohledy na možnosti a cesty vývoje, jež by nasměřovaly ke konfliktu, nýbrž k rozumným, progres zajišťujícím kompromisům, ke společenskému dorozumění. K těm nepočetným střízlivým hlasům patřily, dle mého soudu, Listy, nikoli však, jak chci prokázat v dalším textu, Svědectví, orien-

tované jednoznačně na podporu a zdůvodňování správnosti kurzu kon-
frontačního. Ten pak, vzhlédem k mocenskému poměru sil, nemohl jinak
končit, než násilným zmařením polské "odnowy".

Sám jsem se k polskému dramatu vyjadřoval též v řadě statí, následujících asi v třítydenních intervalech až do vyhlášení vyjimečného stavu. I později jsem napsal několik studií bilančních, dotýkajících se kriticky postupů hlavních mocenských aktérů a společenských sil, participujících na vývoji let 1980-81. Mé tehdejší komentáře byly tiskové pohledům profilových autorů v Listech. Nebyly ovšem nikde otištěny a tak působily jen k orientaci nepočtených čtenářů "samizdatů" doma.

Nechť trpělivý čtenář téhle úvahy promíne obšírnou citací rozličných autorů, včetně mých vlastních tehdejších textů. Sleduji při tom, zdá se mi, vysoce užitečný a permanentně aktuální cíl: vyvodit z velmi nečávné historie poučení pro budoucí moudřejší společenské, politické chování nekonformních sil v zemích "soustavy", pokud lze předpokládat - též v souvislosti s novým politickým kurzem v SSSR - rozličné, tu pronikavější, tu pomalejší a méně důrazné pohyby, iniciativy "zhora", jež bude nutné podnítit a prohlubovat společenskou iniciativou "zdole", tlakem, jenž by vedl k progresivním reformám a zároveň nepředstavoval objektivně "přetlak", ústící vždy, jak poválečná historie prokázala, v znovuupevnění sil společenské stagnace, regresu, útlaku, nesvobody.

Své zklamání i svůj názor na optimální chod polských událostí jsem vyjádřil již na rozmezí listopadu a prosince 1980 ve studii: "K diskusi o reálné alternativě čs. dneška". V komentáři ke gdaňským dohodám a k dalšímu vývoji píše: Nesporným positivem a nadějí do budoucna bylo to, že uvnitř polského stranického vedení převládly v rozhodující chvíli síly, připravené k politickému řešení konfliktu a odmítající použití represe a že nejvlivnější reprezentanti stávkující dělnické třídy přistoupili na kompromis: nezávislé odbory uznávají vůdčí roli PSDS ve státě, tedy se neorientují na dvojvládní, na politickou opozici proti režimu, na mocenský zápas s PSDS; jako nezbytnost přijímají cenzuru, pokud se týká bezpečnosti a spojeneckých svazků a závazků Polska. - Conditio sine qua non dalšího pozitivního polského společenského pohybu bylo, aby obě strany usilovaly o dodržování a postupnou realizaci přijatých dohod. PSDS přijala, nikoli bez rozhořčeného odporu vlivných konzervativních sil kurs na vnitrostranickou i společenskou demokratizaci... Příznivý pohyb ve straně, jistě u jedněch jejích představitelů nolens, u druhých volens, umožňoval vstřícný koordinovaný postup "zdole". Reprezentanti nových odborů, zejména poté, kdy se k nim přihlásila drtivá většina odborů starých, měli - v souladu s dohodami - orientovat polskou dělnickou třídu k participaci na rozvoji výrobních

sí zese. V samosprávné odpovědnosti nejen za rozdělování, ale i za tvorbu hodnot. Spolu s církevními episkopátem a nonkonformními intelektuálními silami země /KSS-KOR/ měli v dané situaci orientovat polskou společnost ke spolupráci s reformními silami ve straně, nevolit postupy, které by v sobě obsehovaly prvky konfrontace se stranou jako celkem a tak posilovaly uvnitř strany pozice přívrženců politiky represí a násilného postupu proti pohybu polské společnosti. - Domnívám se, že tohle pochopil ze tří mnou uváděných vůdčích složek společnosti pouze polský episkopát, jistě vlivný, ale nikoli všemocný činitel.

V plné shodě se mnou, skoro ve stejné době, píše i Jiří Pelikán/asi, žel, jen v německém vydání Listů ?/: "Nejdůležitější je otázka: může toto hnutí prosadit zásadní politické a ekonomické reformy samo, bez spojenců uvnitř vládnoucí strany a oficiálních struktur? Ključí polské opozice často prohlašovali v minulých letech, že je nezajímá, co se děje uvnitř strany, že tam nevidí žádné partnery a že epocha revizionismu a reformismu skončila porážkou "Pražského jara", a že jedině, co platí, je vytvořit paralelní ~~skupiny~~ struktury k oficiálním. Avšak jakmile jde o realizaci konkrétních změn a reform a o možnost otevřeného veřejného a legálního střetávání s mocí, hnutí potřebuje spojence, aby své požadavky mohlo nejen vytýčit, ale i prosadit proti odporu zastánců sovětského modelu....Odmítnutí takového dialogu a setrvání v dobrovolné izolaci by oslabilo progresivní a posílilo konzervativní křídlo strany a společnosti, vedlo by k obnově řad ve straně na dogmatické platformě a nakonec k řešení silou za mocenské převahy režimu... Podle hodnocení Moskvy je v polské straně dostatek internacionálně směřujících vůdců a funkcionářů, aby případný konflikt vyřešili i mocensky, čili zásahem vlastní policie nebo armády" - Takže Pelikán již na sklonku roku 1980/1/ píše, proti všeobecně převažujícímu mínění světové angažované veřejnosti, že bude-li konfrontační linie Solidarity pokračovat a sílit, dojde k násilnému potlačení polského společenského pohybu daleko nejspíše vlastními mocenskými polskými silami, než vojenskými silami SSSR.

V plné shodě s tím píše v komentáři z 3. V. 1981: Vojenská intervence SSSR by nejenom paralyzovala polský vojenský potenciál...nýbrž by vyžadovala vázání nejméně 30, a spíše 40- 50 divizí i jiných členských zemí V- paktu, a to nikoli krátkodobě, nýbrž na dosti dlouhou dobu. Nutně by byla narušena rovnováha v konvenčních silách na evropském t jisti s ohledem na to, že síly, angažované v Polsku, by bylo velmi těžké nahradit, neboť to nedovcluje situace v jiných prostorech - dalekovýchodní, středovýchodní, Afganistan... Právě proto jsem přesvědčen, že ona "nepřekročitelná mez" je dnes v Polsku značně, ba pronikavě posunuta proti naší situaci v r. 1968: ve smyslu daleko větších možností nonkonformního vnitropolitického pohybu ve směru k opuštění kle-

sického sovětského politického a ekonomického modelu. Ale tato "mez" nicméně existuje. Sovětské vojenské angažování by se stalo nevyhnutelným tehdy, kdy by v Polsku došlo k základnímu mocenskému přesunu sil. Podobně by mohla být přepestrá: a/ rozklad PSDS, b/ porážka kádru, těšících se důvěře KSSS na červencovém sjezdu PSDS, totální vítězství radikálně reformních sil, c/ vítězství dogmatického křídla ve straně a rozhodnutí potlačit lidový pohyb krvavým násilím, d/ vítězství protisocialistických a radikalistických sil, neschopných rozumného kompromisu v "Solidaritě" a jejich úspěšný tlak k prosazení maximalistických cílů/plně pluralitní, volební především, systém, svobodné působení sil, esefujících programově k vystoupení Polska z V- smlouvy a k jeho neutralitě, vyvolání krvavého střetu s polskou vládou ozbrojenou mocí.

A znovu lze zaznamenat plnou názorovou shodu mezi uvedeným textem a textem dr. Z. Mlynáře, o několik měsíců mladším, zaznamenávajícím výrazný pohyb v Solidaritě ve směru posílení konfrontačních tendencí /Heft, 20. XI. 81/ : Mlynář uvádí svůj text citátem z Rakowského: "Začínám pochybovat, zda je možné vytvořit partnerské vztahy se Solidaritou, vzhledem k tvrdému konfrontačnímu kursu, který nasadila"- Mlynář: "Rakowski přesně vystihuje situaci reformních sil, které chtějí rozvíjet proces obnovy, ale nemohou se ztotožnit s celou řadou požadavků různých seskupení, která ovlivňují Solidaritu... Další vývoj v Polsku závisí od toho, zda se najde na obou stranách dost sil, schopných funkčních kompromisů. Násilný zvrst je možno odvrátit jen pod podmínkou, že si PSDS zachová svou "vedoucí roli". Pokud se to zdá někomu nouzovým řešením, neměl by zapomínat, že v jistých situacích je nouzové východisko jediným, které může odvrátit katastrofu. Na rozdíl od Československa je to mnohem obtížnější...Hranice, které nesmí PSDS překročit, nejsou určovány jen tlakem Moskvy a ideologických dogmat, ale i jejími vlastními zájmy. PSDS vystupuje nyní jako "strana pořádku" proti "stretně anarchie". Solidarita je před dilematem: její recept na řešení hospodářských těžkostí/změna vlastnických vztahů a důsledná samospráva výrobců/ nejsou uskutečnitelné bez sociální a politické revoluce. Taková revoluce je však v Polsku, patřícím k sovětskému bloku, neproveditelná... Ve stavu nejvyšší nouze by mohla PSDS sáhnout k opatření, jež by se rovnala zřízení vojenské diktatury. Za jistých okolností by jí ani jiné volba nezbyla. /podtrhl L.K./ . Buď se prosadí vlastními silami jako "strana pořádku" nebo její vedení/na rozdíl od Československa opravdu většinovým rozhodnutím/ požádá o "bratrskou pomoc". Tomu se však bude snažit za každou cenu vyhnout. Bude-li pokračovat hospodářský rozvrst jako dosud, vytvoří se předpoklady pro násilný konflikt a pro potlačení celého procesu obnovy".

V posledním písemném komentáři k událostem v Polsku, esé 14 dní před

real zací vřijmeunéh stavu v pocinici, jse. nř. nãuici: "Při vřieun-
 ní vřieunéh stavu z krize jseu stãle silnãjří tendence k vytvorení koali-
 ce národní zãchrany, která by seskupila všechny rozhodující síly - stře-
 nu, ostatní strany, odbory, církev, mlãežnické i jiné organizace. Toto
 stanovisko podpořilo i církevní vedení, i kãýs formãlãce "Fronta ná-
 rodního dorozumění", již pouřil nedãvno člen Politbyru Ciszowski v
 televizi neuspokojuje všechny požadavky "Solidarity". - Tohle sna by
 bylo řešení, které by zstrãnilo katastrofě, sã v poloze vnitřního stãe-
 tu nebo v poloze vnãjřního zásahu do polských udãlostí. Ale není pozdãř
 neženu extrémisté všech politických barev zeã ke krvavé tragediã
 nezadržitelně? - a proti váli drtivě větřina Polãkã, obyvatel Evropy i
 svãta?.....

Pohledy Svãdectví na polský vřvoj v tã době povzduji nãopak za nãre-
 elistické, iluzionistické a konec konců nezodpovědné a věci objektiv-
 ního progresu v Polsku i v "soustavě" nãsmãrně škodlivé. Vyznačovaly
 se zãjãznã nejenu bezvýhradnou podporou a podnãcováním silicího kur-
 zu Solidarity na konfrontaci/na niř mocensky "nemãla"/, nýtrř, ruku v
 ruce s tím, i naprosto negativistickým hodnocením "pražského jara", a
 zejména reformně komunistických vãdãích sil v něm. Čãk více rostlo oãe-
 jení z "úspěchů" konfrontaãních tlaků Solidarity, vã skutečnosti a
 jejích "Pyrrhových" vítězství, tím více sililo zavrhování reformní ce-
 sty "pražského jara". Celá ta kãpeň vrcholila publikováním historizu-
 jící úvahy jednoho pražského, myslím anonymního autora, který vyvoz-
 val oslnivé "vítězství" polské Solidarity, a nãopak, porãžku reformní-
 ho úsilí roku 1968 z odlišného novodobého dějinného vřvoje Polãkã a
 Čechů a z odlišných novehových rysů obou národů. Přitom k "zdůvodnění"
 pouřil všelijak účelově, a větřinou nãprevãdivě zmontovaných a "zdrã-
 tovaných" uzlových dějinných period Čechů a Polãkã ve vzãjenné konfron-
 taci, vãzy tendenčně stranici Polãkům....

Jiř "post factum" jãeã si přeãet. oã anonymního autora/Svãdectví 65/81
 z listopadu 1981/ kromě jiných chvál na postup předãků polské opo-
 zicních sil i partii, komentující výsledky prvního sjezu Solidarity:
 "Provolání žádalo vlastně nic méně a nic více, než likvidaci samotné-
 ho zdroje soci komunistické strany v Polsku...Bylo možno se tãzat
 /jak v tã chvíli krize, pohybující se na pokrají konfrontace se ostat-
 ně tãzalo mnoho stoupenců Welensy a jeho hnutí jak doma, tak i v cizí-
 nã/ zda sjezã měl klãst tak dãlekosãhlé požadavky, zda "mãl jít tak
 dãleko". A pãece, jako už nãkolikrát pãedtím, ukãzel se nekompromisní
 postup dělnických delegátů sprãvným"/str. 12/. V dalřích textu, již
 v závěru svého pohledu, líãí autor Polskou sjednocenou stranu jako
 nãschopnou odporu, schopnou pouze donekoneãna schãzovat a uzavírá:
 "Lze oãekãvat, a to s jistotou, že dojde k dalřím krizím a dalřím
 schãzováním. S jakým výsledkem, to jãř pãířtã". - Jiř uzistění autorovy

úvahy i skutečnost, že stať není doprovázena jakoukoliv kritickou poznámkou redakce, svědčí o tom, že jde o autora "oficiálního", vyjadřujícího i stanovisko šéfredaktora "Svědectví". Tedy 1/ schvaluje se politika konfrontace proti politice polského národního dorozumění; 2/ tato politika konfrontace nemůže vést k jinému výsledku, než k likvidaci komunistické moci v Polsku; 3/ to proto, že PSDS není schopna adekvátní resantní odpovědi a odpovídá a bude až do definitivní porážky odpovídat pouze "schůzováním". Komentář k těmhle pivním úvahám udělal praktický vývoj až příliš výaluvně.

Nu, a "post factum" píše Pavel Tigríd ve Svědectví 66/1982, že nejdůležitějším na polském vývoji je nový důkaz o nemožnosti "poststalin- ské režimy natrvalo reformovat, demokratizovat, ba i jen polidštit". Takže stereotypně opakuje to, čím završil své komentáře k porážce "prež- ského jara". A ono je to právě naopak: reforma není možná, když významné nonkonformní síly jdou na konfrontaci a ne na plodné kompromisy, odpovídací geopolitickému postavení a vnitřnímu mocenskému poměru sil v dané zemi/nebo i v celé soustavě, v SSSR zvláště/.

V polemice s Tigrídem píše, dle mého názoru naprosto správně a výstiž- ně, Z. Hejzlar v bilanční studii "Polská "odnowa" bez iluzí"/: "Refor- my- stejně jako převraty a revoluce nejsou přece cíl, ale prostředek. V zemích tzv. "reálného socialismu" vždycky šlo a jde o to, jakými pro- středky lze v daných mezinárodních sociálních a mecen- ských politických podmínkách otevřít a rozvíjet bez nového násilí a katastrof p ř e k o n á v á n í nedemokratických režimů. Protože v těchto podmínkách mohou o jakémkoliv "skoku do říše hojnosti a svobody" snít jen romantikové, zůstává reformistická orientace, i přes dočasné skličující porážky, je- dinou smysluplnou orientací. Jaká je vlastně její alternativa a kdo ji podporuje? Proszení referen- i jejich uhájení a rozvíjení - ovšem je a zůstane jedním z nejobtížnějších politických problémů naší doby a je možné jen v krizích a pod silným tlakem lidové nespokojenosti... Disfunkční radikalismus bude však pravděpodobně vždycky zmenšovat šan- ci na úspěch, protože takový radikalismus reformy znemožňuje".

Nu, a právě takovýto disfunkční radikalismus podporovaly, žal, jak v r. 1956 v Maďarsku, tak i v r. 1968 v Československu, posléze pak i v Polsku 1980-81, nejvlivnější, většinové síly emigrace z těchto ze- mí. Byly tu ovšem i některé rozdíly: v Maďarsku 1956- hlavně Svobodná Evrope- podporovaly a vychvalovaly na jedné straně ústupové akty Nagy- ovy vlády, na druhé straně podněcovaly k ozbrojeným proživládním ak- cím nesmířitelné odpůrce jakéhokoli, byť reformovaného komunistického režimu. Podobně v Československu, kde chválu dubčkovských reformátorů za kurs na demokratizaci společnosti doplňovaly podporou všech těch společenských sil, které volaly po přechodu od demokratizace k demokre- cii a usilovaly- to ne rozdíl od Maďarska- o bezbolestný, parlamentní,

volební proces převzetí moci nekomunistickými, byť nikoli antisociálními společenskými skupinami, či politickými stranami. V Polsku pak, jak vidno z uvedeného citátu ze Svědectví, komunistickou stranu úplně odpsaly jako mocenský faktor/na papíře to jde docela lehce, horší je to v praxi!/ a je nomačně podporovaly Solidaritu v její "triumfální" cestě k moci, která "leží na ulici a stačí se shýbnout!"

Hejzlar v závěru své studie k tomu trefně poznamenává: "Aby mohly být eventuelní nové možnosti využity úspěšněji, než dosud, bude patrně třeba, aby kritické a opoziční síly, které vytvořily svou strategii a taktiku v podmínkách nehybných sedmdesátých let "leccos zapomněly a leccos se naučily".

Soudím, že toutle citátovou inflací jsem uvedl dost podkladů pro závažnou, naléhavě potřebnou diskusi mezi zahraničními, ale ještě více domácími politickými nonkonformisty všech politických barev o cestách, jimiž by se měla ubírat práce politické opozice, aby nedocházelo vždy k novým a novým porážkám a trpkým rozčarováním, tím pak k zoufalí nač "bezvýchodný" postavení obou našich národů, vklíněných mezi supervelmocemi.

Jedna část aktivní opozice/myalím, že početnější, a hlavně, hlučnější/ se domnívá, že pokrok bude zajištěn permanentním rozněcováním a podporováním společenských konfliktů a střetů mezi občany a mocí a že "umírnění", "realisté" jsou objektivní brzdou tohoto žádoucího procesu. Neváhám vyslovit soud, že těmhle lidem chybí pocit odpovědnosti za osudy národů země, které jsou, a zřejmě do historicky vzato- dohledné doby budou součástí jednoho ze supervelmocenských bloků. Pokud naše národy jejich spělů a rad nedbají, hovorí o faktických i údajných negativních národních vlastnostech. Hojně jsou nostalgické, falešně historizující vzpomínky na "zlaté časy" starého Rakouska a romantické sny o bezválečném vytlačení kruté Asie z Evropy, samozřejmě příčiněním nikoli vlastními, nýbrž západními velmocí...

Ti druzí, méně početní, a ještě méně hluční, naopak uvažují o tom, jaké cesty a prostředky volit, aby se u nás zformovaly znovu snesitelnější politické poměry na základě pokojné evoluce režimu, zpočátku alespoň přibližně rovnocenné poměrům šedesátých let. Opírajíce se o více než čtyřicetileté zkušenosti s historickým vývojem po druhé světové válce nedomnívají se, že lze SSSR k Česukolii přinutit uplatněním pozice síly supervelmoci na druhé straně Atlantiku a jejích spojenců. Neopak, uvolnění vnitřní, k nimž čas od času v "socialistické soustavě" docházelo, byla vždy spjata s uvolněním mezinárodním. Vlny antidemokratismu, potlačování lidských a občanských práv šly pak vždy ruku v ruce s rostoucím mezinárodním napětím.

Vycházejí také z přesvědčení, že celá "soustava socialismu" prožívá

hlubokou, všestrannou ekonomickou, politickou, morální krizi. Zejména z nejnovějších aktů sovětské vnitřní politiky lze soudit, že jsou si toho vědomi i mnozí vlivní politikové v nejvyšších strukturách společenského řízení. Pokoušejí se o první, jistě váhavé a nedůsledné kroky k jejímu řešení, narážejíce ovšem na odpor mocných sil sovětské konzervativní stranickostátní byrokracie i na odpor mocných sil téhož typu v ostatních státech "soustavy", zejména pak v Československu.

V takové situaci mohou nonkonformní síly prokázat "státnickou zra-
lost" jednak kritickou podporou všech doopravdy mírových, demokratizu-
jících, antibyrokratických aktů nového sovětského vedení, jednak tle-
čit k jejich prosazování ve vlastních zemích, k větší jejich hloubce
a důslednosti. Konečně pak dbát i o to, aby žádoucí tlak "zdola" k
reformám nepřerostl v nežádoucí "přetlak", obdobný s maďarským podzimem
1956/značné oslabení linie XX. sjezdu KSSS a posléze Čruščovův pád/
či obdobný s přetlakem v Polsku let 1980-81/ježž využily konzervativní
síly v sovětské vedoucí garnituře i v "soustavě" jako celku k znovu-
upevnění otřesených pozic/.

Pokud by k takovému přetlaku došlo v dnešní situaci, nemohl by vést
ke katastrofickému otřesu nebo pádu režimů ve východní Evropě, jak se
domnívají radikalističtí fantasmové, nýbrž jen k znovuupevnění "tvr-
dé linie" SSSR v zahraniční i vnitřní politice pod vedením starých
ortodoxů a beznadějných byrokratů. V tlaku k hlubokým, až strukturál-
ním reformám v "soustavě socialismu", jenž by nepřerostl v nežádoucí ne-
perspektivní, ba protipokrokový přetlak, hrají a budou hrát nezastu-
pitelnou úlohu reformně komunistické síly jak ve strukturách, tak,
zejména v Československu, i mimo ně. Některé zahraniční tiskoviny, ze-
tížené pausalizujícími antikomunismem, sektářstvím, krátkozrakým ostrá-
kasmem dělají věci objektivního pokroku v ČSR i v "soustavě" vskutku
službu medvědí.

Hluboce kriticky a sebekriticky zkoumaná historie, jakožto návod
k moudrému jednání dnes a zítra, může pomoci především seriózními
dialogickými, nikoli monologickými sborníky a studii.

O jednu z nich jsem se pokusil již před dvěma- třemi lety. Napsal
jsem, přesněji, sestavil jsem jakousi "čítanku" o dějinách roku 1968
v Československu a poučení z nich: "Kritické poznámky k literatuře o
roce 1968 v Československu". Čtenáři zde znovu připomínám autory, kte-
ří již byli v zahraničí publikováni - Svitáka, Preisnera, Ostrého, Slá-
dečka, Bystřinu, Hájka, Smrkovského, Dubčka, Hábala, Mlynáře/dvě stu-
die/ a jiné. Vyvolávám mezi nimi, resp. navozuji jakousi umělou di-
skusi a sám v ní zaujímám k jednotlivým autorům kritická stanoviska.

- V té souvislosti navrhuji, aby k blížícímu se dvacátému výročí "Os-

šedesátého" došlo k otevřené, rovnoprávné, nikým nenenzurované a nepotlačované zásadové - tedy obsahem, nikoli formou ostré- diskuzi doma i venku na téma: "Příčiny dosavadních proher věci společenského pokroku v ČSSR a v "soustavě"." Opakuji: s vynecháním vzájemné demagogie a osočování a s vyloučením všelijakých šabonyšších válek o každý detail doby předúnorové a tených padesátých let. Připomínám v té souvislosti onen významný, leč neoslyšený Dubčekův apel k celonárodnímu usmíření a k společnému zápasu za uvážlivý, odpovědný, nepřekročitelné mantinely plně ctící, smysluplný demokratizující společenský pohyb.

Hlavně ovšem jde o stanovení postupových cest a dílčích cílů, při pevném opření se ne pouze o historická poučení, ale především i o střizlivé rozbory současných společenských procesů a rozporů. U nás i v "soustavě" jako celku. Také s úvahou vlivu zahraničních faktorů, západních i východních.

Zvláštní péči nutno, dle mého názoru, věnovat vývoji v SSSR po nástupu nového Gorbačovova vedení. Pokud možno exaktně vysledovat všechny reálné možné vývojové trendy jak mezistátních vztahů/nejvíce mezi SSSR a USA/, tak i vnitřního vývoje v soustavě.

Nepochybují o tom, že podobně jako v r. 1956, ovlivní SSSR pronikavě, věřím, že spíše pozitivně, než negativně, i vývoj u nás. Tomuto vývoji musíme ovšem i svojí promyšlenou, činorodou hřivnou, svými, byť slabými silami nápomáhat. A vždy s vědomím odpovědnosti za- bohdá lepší- budoucí osudy našich národů.

Praha dne 16. listopadu 1986

ROZHOVOR S JIŘÍM HÁJKEM

Jméno a osobnost prof. dr. Jiřího Hájka, DrSc., je už dnes v Československu pojem. S řadou dalších přátel z Charty 77 jej znám dost dobře. Něco vím i o tom, co dělal předtím, než podepsal Chartu 77. Hned po osvobození v roce 1945 jsme jej poznali ve Svazu české mládeže a věděli jsme, že je organizován v sociální demokracii. Po sloučení této strany s komunistickou se stal členem KSČ. Několik mých kolegů-novinářů bylo Hájkovými žáky z VŠPHV. Když byla později tato škola rozdělena, přešel Jiří Hájek do diplomatických služeb. Po roce 1965 jsme se s ním setkávali jako s ministrem školství. Jím byl i koncem roku 1967, kdy došlo ke známé demonstraci studentů ze strahovských kolejí. Tehdy- podle názoru některých z nás - snad s váháním a málo rozhodně hájil studenty proti zásahu požárie. V roce 1968, uprostřed pražského jara, jsme Jiřího Hájka znovu zastihli na ministerstvu zahraničních věcí, tentokrát jako ministra. V srpnu 1968 vystoupil v Radě bezpečnosti OSN proti vpádu vojsk Varšavské smlouvy do Československa. Tehdy se o Jiřím Hájkovi hodně psalo. Pak na čas zmizel z veřejnosti, až jsme se s ním sešli v Chartě 77. Tam jsme jej poznali blíž. Já patřím k těm, kdo byli dost překvapeni, když v letošním prvním čísle Práva lidu /1/86/ byla celá stránka věnována právě Jiřímu Hájkovi. Vyplývá z toho, že již dříve útočilo Právo lidu na Jiřího Hájka, tentokrát sice otisklo jeho poznámku, uveřejněnou v Informacích o Chartě 77, odpovídající na jakési dřívější útoky Práva lidu proti němu, ale znovu polemizuje s katolickým teologem dr. J. Zvěřinou, s evangelickým farářem I. Šimsovou a s příslušníkem mladé generace signatářů Charty 77 Petrem Pospíchálem. Ti se proti útokům na Jiřího Hájka postavili. K jejich hlasům připojilo ale Právo lidu na celou stránku vyjádření různých osob, žijících v emigraci. V těchto příspěvcích se uvádělo leecos, o čem jsme nevěděli a co jsme jen těžko mohli považovat za pravdivé. I tón, kterým se to říkalo, byl podivný. Proto jsem se rozhodla zeptat se Jiřího Hájka přímo : Co říkáš tomu, co o tobě píše Právo lidu?

J. Hájek : Nestačím se divit, co všechno si redakce a přispívatelé dokázali na mne vymyslet.

Otázka : Mně to také připadá jako nějaká soutěž, nebo mluveno z Goethem - něco jako "Dichtung und Wahrheit".

J. Hájek : Víc Dichtung, pokud lze tohoto pěkného slova použít, aniž bychom urazili skutečné básníky mezi námi a jinde.

Otázka : Kde je ale to Wahrheit? Už dříve o tobě psali v Právu lidu, že jsi prý byl před únorem 1948 vlastně jakýmsi agentem KSČ v řadách sociální demokracie a odvolávali se na knihu Karla Kaplana, jejíž některé kapitoly otiskli.

J. Hájek : Kaplanovu knížku "Das rehängnisvolle Bündniss" jsem četl. Musím souhlasit s Milanem Hüblem, který jí ve velmi solidní recenzi vytýká schematické černobílé líčení zcela ve stylu 50. let, jen s obráceným znaménkem a upozorňuje na vážné faktické nepřesnosti. Rozhodně je nutno odmítnout závěr, že levice v sociální demokracii let 1945-1948 nejen u nás, ale i v ostatních zemích, zejména v Polsku a Maďarsku, byla vlastně agenturou komunistů. Proces, kterým sociální demokracie v naší části Evropy pod tlakem nastupující studené války procházela, byl složitější, než aby se dal redukovat na schéma odpovídající pohledu stalinistických aparátníků, z jejichž záznamů Kaplan vychází.

Otázka : Ty ses s Kaplanem znal?

J. Hájek : Měli jsme několik zajímavých rozhovorů o padesátých letech. Až do svého odjezdu 1976 mi nic neřekl o tom, co pak o mně a jiných v NSR napsal. Snad příslušné materiály, které si odvezl do emigrace, nestačil zde prostudovat. Jinak by u seriózního historika bylo nemyslitelné, že by si tak závažná tvrzení ze záznamů neověřil či alespoň nekonfrontoval se svědectvím toho, o němž se píše.

Otázka : Jaké to mohly být záznamy?

J. Hájek : To by mohl vysvětlit jen Kaplan. Z jeho knížky vyrozumívám, že v ústředí KSČ se vedly záznamy o lidech v jiných stranách, kteří byli stoupenci spolupráce s komunisty. A to jsem byl. Od roku 1933, kdy jsem vstoupil do sociální demokracie, jsem spolupracoval s komunistickými kolegy na fakultě proti fašismu, pak v mládeži, při akcích solidarity se Španělskem, proti Mnichovu. Byl jsem při vytvoření Národního hnutí pracující mládeže i při jeho přechodu do odbojové ilegality proti okupantům. Když jsem se v r. 1945 vracel z německé káznice spolu s ostatními, představovali jsme si, že tu jednotu socialistů a komunistů z odboje, kriminálů

a lágrů uskutečnime v osvobozené republice. Vrátil jsem se do obnovené sociální demokracie, v jejímž programu z jara 1945 byla tato jednotu. Uskutečnili jsme ji tenkrát v odborech i ve svazu mládeže, kde jsem hlavně pracoval. Hájil jsem ji i tehdy, když pod vlivem nastupující studené války došlo k rozporům. Přitom jsem se vůči svým komunistickým přátelům nikdy netajil s kritickými poznámkami a výhradami k politice jejich strany. Společný postup a nakonec jednotu socialistů a komunistů jsem považoval za záruku uskutečnění naší demokratické cesty k socialismu. To jsem všude říkal i psal. Proto mne asi někde v ústředí KSČ zařadili mezi spolehlivé spojence. Agentem-člověkem jednajícím podle nějakých tajných pokynů - jsem nebyl. Žádné pokyny či příkazy odnikud jsem neplnil a nedostával. Jednal jsem dle svého přesvědčení, kterým jsem se nikdy netajil.

Otázka : Také o tobě píší, žeš byl "před únorem 1948 komunistickou buňkou ve vedení sociální demokracie".

J. Hájek : To je absurdní už proto, že jsem nebyl členem žádného vedoucího orgánu strany. Jako sociální demokrat jsem byl ve vedení Svazu mládeže, za který jsem se také stal členem Prozatímního národního shromáždění. Ve straně jsem byl členem několika poradních komisí. V roce 1946 jsem byl tajemníkem Dělenické akademie, přidružené k sociální demokracii. Do představenstva strany jsem byl koptován teprve v březnu 1948 - před sloučením.

Otázka : Po sloučení jsi byl členem ÚV KSČ a v letech 1948-1954 i poslancem. Tady je ti vytýkáno, že jsi působil při vzniku zákona 231/48 "o ochraně lidově demokratické republiky" a to jako parlamentní zpravodaj.

J. Hájek : Parlamentním zpravodajem pro zákon 231/48 jsem nebyl. To si může každý přečíst v novinách z té doby - snad mají něco takového k dispozici i v Právu lidu, pokud jim jde o pravdu a ne o pomluvy. Byl jsem - podobně jako čtyři zástupci ostatních poslaneckých klubů určen klubem KSČ, abych přednesl jeho prohlášení, že bude hlasovat pro tento zákon, navržený vládou a předem schválený politickým vedením. Jako jistě většina ostatních, ani já jsem nemyslel tenkrát na to, že zákona bude zneužíváno k procesům, které se pak rozeběhly. V tom tedy je má spoluodpovědnost za utrpení a smrt českých obětí. Myslím, že by měla být měřena podle pravdy a ne podle výmyslů.

Otázka : Také se ti počítá k tíži tvoje knížka o pravidových socialistech. Ta vyšla, myslím, v roce 1954.

J. Hájek : Tu si vyčítám sám. Ve studii o pravidových socialistech v dějinách našeho dělnického hnutí a demokracie od konce 19. stol. do r. 1948 jsem podlehl tehdejší stalinistickým schématům a stereotypům, jejichž nesprávnost jsem si uvědomil teprve po letech. Korigoval jsem je ostatně v pozdějších pracích. Podotýkám, že šlo o historickou studii. Je nesmyslem tvrdit, že na jejím základě mohl být kdokoliv v 50. letech souzen.

Otázka : To jsou tedy fakta, známá ostatně řadě lidí a bezpochyby i v zahraničí. Myslím, že to opravňuje řadu přátel, signatářů Charty 77 k dopisu, který vznikl velmi spontánně. Je adresován redakci Práva lidu a říká se v něm - cituji! "Stále větší smutek se nás zmocňuje, když sledujeme diskusi vašeho časopisu o Jiřím Hájkovi. Nechápeme ji, nerozumíme jí a děsíme se toho, jak se myšlení a cítění tolika es. exulantů vzdaluje myšlení a cítění našemu. Žlučovitá zloba, potřeba vynášet nesmiřitelné rozsudky na základě popletených informací, touha kádrovat naše spoluobčany a určovat, kdo smí bojovat za lidská práva a vyjadřovat se k poměrům v Československu - to všechno na nás z vašeho dopisu vane a z toho všeho jsme velmi stísněni. Přátelé, prosíme vás v našem společném zájmu, vzpamatujte se!"

J. Hájek : Jako jsem vyjádřil svůj dík přátelům, kteří jednotlivě vystoupili proti útokům Práva lidu v minulosti, jsem vděčný i za tento dopis. Nechtěl bych zeslabovat jeho účinnost žádným osobním komentářem.

Otázka : Ten první útok Práva lidu před rokem měl vlastně podivnou logiku. Vytýkal ti, že jsi v obraně proti diskriminaci svého syna jako pomstě za tvé "hříchy" přirovnával takovou praxi k apartheidu. Jak to vlastně vypadá s vaším Honzou?

J. Hájek : Ta diskriminace trvá už tři roky. Vlastně když připočtu rok, o nějž úřad zpozdil Janovo přijetí do gymnázia, jsou to už 4 roky. 1983 byl po dlouhém tahání právoplatně přijat na stavební fakultu ČVUT /po maturitě s výbornou ze všech předmětů jako nejlepší z ročníku/. Už v plném průběhu školního roku ministr školství zrušil jeho přijetí a dal ho fakticky vyloučit zcela nezákonně. O rok později, 1984, byla přijímací zkouška v rozporu

s ověřeným písemným výsledkem vyhlášena za nedostatečnou - podle informace z fakulty na nátlak pánů z StB na examinátora z matematiky. V 1985 totéž z fyziky, tentokrát nátlak vykonával předem sám děkan fakulty s odvoláním na vyšší pokyn.

Otázka : Proti tomu snad bylo možné se odvolat?

J. Hájek : Nezákonné jednání ministra školství jsem předložil k přezkoumání generální prokuratuře ČSR. Ta po delší době nepopřela nezákonnost postupu ministra, ale zároveň na základě smyšlené formální vady v potvrzení o přijetí prohlásila, že prý Janovo přijetí nebylo právoplatné /třebaže stejná "vada" nevadila platnosti přijetí u stovek, ba tisíců jikných studentů/. Proti zfalšované klasifikaci zkoušky z 1984 a 1985 se Jan odvolal k rektoru ČVUT, jehož jsem současně upozornil na zfalšování. Když ten ignoroval upozornění a potvrdil zfalšovanou klasifikaci, žádal Jan ministerstvo a nakonec ministra školství o přezkoumání materiálů zkoušky, jednoznačně prokazujících toto zfalšování. Přes opětovné urgencye nebylo na žádost vůbec reagováno. Nereagoval ani žádný nadřizený orgán ČSR ani ČSSR včetně předsedů vlád a presidenta, jimž toto porušení zákonnosti bylo předloženo se žádostí o nápravu.

Otázka : Úřady tedy prostě mlčí, ať říkáš co chceš, a ať se odvoláváš na platný zákon?

J. Hájek : Připadá mi to někdy jako scéna z Kafkova "Zámku". Oni se s tebou nechtějí bavit, ať děláš co děláš. Vzkazjí jen přes pány z StB - a ti to říkají zase jen známým, na nichž vyzvídají o tvých názorech a chování, že "tvého kluka na školu nepustí". A dost. Svého času jsem napsal jednomu z vysokých pánů, že tohle připomíná situaci Janovy matky před víc jak 40 roky v zabraném pohraničí, kde ji nacisté nenechali studovat proto, že byla dcerou českého dělníka - komunisty. Tam jí to brutálně otevřeně řekli. Jejím synovi se něco takového říci nemůže. Proto se podnikají podivné machinace, kterými se mu má dokázat, že se na vysokou školu nehodí, že prý "propadl" u přijímací zkoušky - a důkaz opaku, podle zákona povinný, se odmítne připustit.

Otázka : Tedy se nejen pomstít za otce, ale ještě ponižovat schoňného mladého člověka.

J. Hájek : A ovšem také-nebo ještě víc-ponižít ty, kteří jsou nuceni nebo se dají nutit, k provádění těchto machinací. Přitom pomysli, jak kontraproduktivní jsou tyhle machinace, jak reakční svým charakterem, jak absurdní je tato forma "ideologického boje".

~~Otázka~~

Otázka : Zdá se, že zrovna případ vašeho Jana nedělá československým úřadům velkou slávu.

J. Hájek : Jako hrubé porušení konvence o nediskriminaci ve vzdělání z r. 1960 a také čl. 12 Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech je od konce 1984 předložen UNESCO. Když jsem si přečetl oficiální záznam, co při jeho projednávání loni na podzim říkal čs. zástupce, bylo mi hanba za to, že se jménem republiky vykládají takové nepravdy a nesmysly na mezinárodním fóru. A také jsem se přestal divit, že při různých státních návštěvách, které o tento případ projevují zájem, mě dnem i nocí hlídá státní bezpečnost a doprovází mě na každém kroku. Že tím ta ostuda jen roste, nedělá zřejmě nikomu těžkou hlavu.

Otázka : Jistě, vždyť ty návštěvy se dřív či později skutečnou pravdu dovědí. Ale pokud vím, je váš Jan vlastně přijat na vysokoškolské studium v Norsku. Má to nějakou něději?

J. Hájek : Mám v Norsku hodně přátel už z hamburské káznice z let 1940-43. Jejich antifašistická solidarita je pevná a účinná. Od 1983 je Jan přijat na vysoké škole architektury v Oslo, a jak norské úřady, tak různé osobnosti i společenské organizace dělají všechno, aby přesvědčily naše místa, že aspoň v duchu závazků převzatých v Helsinkách a potvrzených v Madridu - a vzývaných československými představiteli při každé příležitosti - by jej měla konečně pustit. Hovoří a píší o tom zdejšími nejvyššími orgány i významní činitelé dalších států. Zvláštní výbor UNESCO o tom jednal znovu začátkem května. Pomyslí-li člověk na kto, kolik státní pokladnu stojí jen to hlídání, aby se tito návštěvníci nebo jejich doprovod ke mně nedostali, žekne si, že by se na penězích-nemluvě o ostudě-dost ušetřilo, kdyby našeho Jana konečně pustili do toho Norska. Snad na to konečně někdo "nahore" přijde. Zatím mu několikrát zamítli i žádost o studium v zahraničí. Loni žádal tedy o vystěhování. Přesto, že sám prezident v rozhovoru s Willym Brandtem projevilo k této žádosti kladné stanovisko, byla nakonec zamítnuta. Zamítli i odvolání, třebaže čs. ministr zahraničí při návštěvě v Oslo začátkem tohoto roku prohlásil svému norskému kolegovi i tisku, že věc má být řešena pozitivně. Poněvadž to opakoval na tiskové konferenci při XVII. sjezdu KSČ v Praze, podal si Jan novou žádost o vystěhování, doprovázenou žádostí o uvolnění ze státního svazku. To mu doporučili na pasovém úřadě jako podmínku možného vyhovění žádosti.

Samozřejmě - jen MOŽNÉHO. Tak nyní čeká. V téže době bylo o tomto případě hovořeno na konferenci expertů KBSE v Bernu.

Otázka : Tedy studovat smí snad jediné tehdy, přestane-li být příslušníkem své země. Zajímavé pojetí "výchovy k socialistickému vlastenectví", zvláště pomyslíme-li, že to je vlastně trest či pomsta za něco, čím ses znelíbil vrchnosti ty.

J. Hájek : Nevím, zda za Chartu 77. Když jsem ji podepisoval, bylo Honzíkovi 12 let. Nebo snad za to, zač jsem se dostal do "Poučení" - za rok 1968. To mu byly 4 roky.

Otázka : Ale o tobě v Právu lidu psali, že jsi vlastně na OSN bránil tomu, aby do vstupu vojsk jako do záležitosti mezi socialistickými státy nikdo jiný neřekl.

J. Hájek : Říkáš-li, že ta stránka v Právu lidu vypadá jako soutěž o nejnesmyslnější pomluvu, tak bych tohle tvrzení odhadl na první cenu. Právě za to vystoupení v Radě bezpečnosti v srpnu 1968 jsem musil hned rezignovat jako ministr a později byl za ně vyloučen z KSČ.

Otázka : Jak ses vlastně tehdy z Prahy dostal na zasedání Rady bezpečnosti?

J. Hájek : Z Prahy bych tam tehdy nebyl mohl jet. Byl jsem na dovolené v jugoslávském Šplitu. Po zprávě o vstupu vojsk jsem hned odletěl do Bělehradu, kde ostatně byly tisíce našich občanů. Na velvyslanectví jsem se setkal s Otou Šikem a dalšími přáteli. S Prahou jsme se mohli domluvit těžko. Stačili jsme jen předat rozhlasu výraz solidarity s prohlášením vlády proti vstupu vojsk. Večer jsme se dověděli, že se záležitostí zabývá Rada bezpečnosti OSN, jak odpovídá nejen Chartě OSN, ale i Varšavské smlouvě /čl. 4/. Ve chvíli, kdy vláda za známých okolností nemohla dobře fungovat - a z toho, co jsme tehdy znali z pražského rozhlasu, jsme ani nevěděli, nebyla-li nahrazena nějakým nezákonným útvarem, jak se ~~xxx~~ o něm někde jednalo - bylo mou povinností jako ministra zahraničních věcí - zabezpečit, aby při mezinárodním jednání o Československu nebylo jednáno "o nás bez nás". Dal jsem z Bělehradu pokyn naší stále misi u OSN v New Yorku, aby se účastnila jednání a tlumočila tam stanovisko vlády i předsednictva ÚV KSČ o násilné akci proti Československu. Po informacích o situaci doma i po zprávách,

že se jednání v Radě protahuje, jsme s přáteli usoudili, že by bylo správné, abych já jako odpovědný představitel vystoupil sám. Utvrdilo mne v tom i to, že obhájci intervence tvrdili v písemném dokumentu Radě bezpečnosti, že zákrok se děje na žádost naší vlády.

Otázka : Já jsem tehdy pracovala v Československém rozhlase a podílela se na vysílání z oněch dnů. Na jednotlivé události a na své tehdejší pocity nezapomenu nikdy. Myslím si, že tvé musedly být podobné.

J. Hájek : Vždyť jsme také vaši práci vysoko hodnotili - a byla mí přímo pobídkou, abych neseseděl v klidu v Bělehradě a udělal něco, co by se aspoň trochu blížilo k tomu, co jste tehdy s takovou obětavostí a vynalézavostí dokázali. O cestě presidenta Svobody do Moskvy k jednání jsem se dověděl po cestě, když mne na zastávce ve Vídni přepadli novináři. Byla to další pobídka, abych podpořil na mezinárodním fóru jeho jednání, o kterém jsem si byl jist, že bude těžké.

Otázka : Ale později se říkalo a psalo, že ti prezident a vláda zakázali vystupovat v Radě bezpečnosti, a že jsi ten zákaz porušil.

J. Hájek : Už z Bělehradu jsem se snažil dosáhnout spojení s ministerstvem nebo s Hradem, ale bylo zablokované. Tak jsem alespoň z Vídně poslal telegram, v němž jsem odůvodnil nutnost svého vystoupení. Pak jsem se dověděl, už po vystoupení v Radě, že mne honil po cestě vzkaz z ministerstva i z vlády, že to nemám dělat. Nikde mne nezastihl. To potvrdilo pozdější vyšetřování. Teprve když jsem domluvil v Radě, přišel na stálou misi v New Yorku vzkaz z Moskvy, že prý nemám mluvit. O den později jsem jej dostal telegraficky.

Otázka : To ti muselo být divně.

J. Hájek : Smíšeně. Svědomí mi říkalo, že jsem jednal správně, Disciplína velela se zamyslet, zda jsem nevědomky nepoškodil pozici jednajících v Moskvě, kterou jsem přece chtěl a měl posílit. Potom, co jsem se o jednání dověděl později, mám svědomí klidné. Potvrdil mi to i dopis, který po mém vystoupení psali prezidentu do Moskvy vláda, Národní shromáždění i předsednictvo ÚV KSČ, zvolené na vysočanském sjezdu.

Otázka : "Poučení" označilo tvé vystoupení v Radě bezpečnosti jako rafinovaně protisovětské.

J. Hájek : To je asi tak málo pravda, jako ten nesmysl z Práva lidu. Především jsem nebyl nikdy "antisovětský". Vždyť i někteří tvoji kolegové v roce 1968 mi vytýkali, že se až příliš ohlížím ~~na~~ na to, co říká Moskva. Mám doma pěknou Haďákovu karikaturu, která si z toho dělá legraci. Já si myslím, že jsem jednal správně. Přitom jsem v souladu s Dubčekem i ostatními se snažil poctivě přesvědčit spojence, že obrodný proces z roku 1968 je socialistický celou svou povahou, že otevřeným, čestným postojem vůči spojencům jen upevňujeme naše svazky a že vlastní politikou inspirovanou demokratizačním procesem jen posilujeme mírové snažení SSSR i ostatních spojenců. Publicisticky i v diplomatické činnosti jsem se o to snažil už předtím. Nepochopení sovětských činitelů vůči obrodnému procesu mne hluboce mrzelo. Přitom jsem, jak možná vzpomínáš, kolikrát přesvědčoval některé tvé kolegy, že by měli svou kritiku tohoto nepochopení zmírnit. Právě proto jsem v Radě bezpečnosti označil tento násilný zásah do našeho vývoje za hrubé porušení našich spojeneckých svazků vládami pěti zemí. Distancoval jsem se přitom od antisovětských invektiv a zdůraznil naši věrnost socialismu a spojeneckým svazkům s požadavkem nápravy bezpráví ~~xxxx~~ proti nám, které jsem označil za tragickou chybu spojenců. Poněvadž sovětské veto znemožňovalo Radě bezpečnosti učinit rozhodnutí, a někteří její členové poukazovali na jednání presidenta v Moskvě, žádal jsem Radu, aby svým jednáním napomohla vytvořit atmosféru, která přispěje ke spravedlivému řešení.

Otázka : Na tom přece nebylo nic protisovětského.

J. Hájek : Samozřejmě, říkal jsem to vše s přesvědčením, které mám i dnes-že v opravdovém zájmu našich národů a republiky je skutečně přátelský vztah k našemu velkému sousedu a spojenci na východě. Věc rozumu i citu. Skutečné přátelství ovšem neznamená, že když mi přítel-snad ne ze zlé vůle, nýbrž omylem-ublíží, nebudu mu za to ještě děkovat a předstírat kdovíjakou radost. To, jak víme ze zkušenosti, přátelství jen uškodí. Také to jen ztěžuje jeho poznání a pochopení vlastní chyby i cestu k nápravě. Víím, že tohle přirovnání individuálních vztahů lidí k mezistátním stykům v lecčems kulhá-ale jádro zůstává. Ostětně se zdá, že dnešní sovětské vedení, jak ukazují některé výroky, posuzuje jednání svých předchůdců leckde kriticky.

J. Hájek : To je asi tak málo pravda, jako ten nesmysl z Práva lidu. Především jsem nebyl nikdy "antisovětský". Vždyť i někteří tvoji kolegové v roce 1968 mi vytýkali, že se až příliš ohlížím na to, co říká Moskva. Mám doma pěknou Haďákovu karikaturu, která si z toho dělá legraci. Já si myslím, že jsem jednal správně. Přitom jsem v souladu s Dubčekem i ostatními se snažil poctivě přesvědčit spojence, že obrodný proces z roku 1968 je socialistický celou svou povahou, že otevřeným, čestným postojem vůči spojencům jen upevňujeme naše svazky a že vlastní politikou inspirovanou demokratizačním procesem jen posilujeme mírové snažení SSSR i ostatních spojenců. Publicisticky i v diplomatické činnosti jsem se o to snažil už předtím. Nepochopení sovětských činitelů vůči obrodnému procesu mne hluboce mrzelo. Přitom jsem, jak možná vzpomínáš, kolikrát přesvědčoval některé tvé kolegy, že by měli svou kritiku tohoto nepochopení zmírnit. Právě proto jsem v Radě bezpečnosti označil tento násilný zásah do našeho vývoje za hrubé porušení našich spojeneckých svazků vládami pěti zemí. Distancoval jsem se přitom od antisovětských invektiv a zdůraznil naši věrnost socialismu a spojeneckým svazkům s požadavkem nápravy bezpráví ~~proti~~ proti nám, které jsem označil za tragickou chybu spojenců. Poněvadž sovětské veto znemožňovalo Radě bezpečnosti učinit rozhodnutí, a někteří její členové poukazovali na jednání presidenta v Moskvě, žádal jsem Radu, aby svým jednáním napomohla vytvořit atmosféru, která přispěje ke spravedlivému řešení.

Otázka : Na tom přece nebylo nic protisovětského.

J. Hájek : Samozřejmě, říkal jsem to vše s přesvědčením, které mám i dnes—že v opravdovém zájmu našich národů a republiky je skutečně přátelský vztah k našemu velkému sousedu a spojenci na východě. Věc rozumu i citu. Skutečné přátelství ovšem neznamená, že když mi přítel—snad ne ze zlé vůle, nýbrž omylem—ublíží, nebudu mu za to ještě děkovat a předstírat kdovíjakou radost. To, jak víme ze zkušenosti, přátelství jen uškodí. Také to jen ztíží jeho poznání a pochopení vlastní chyby i cestu k nápravě. Víím, že tohle přirovnání individuálních vztahů lidí k mezistátním stykům v lecčems kulhá—ale jádro zůstává. Ostatně se zdá, že dnešní sovětské vedení, jak ukazují některé výroky, posuzuje jednání svých předchůdců leckde kriticky.

Otázka : Má tedy za to, že je možné u uznání toho, v čem poškodila intervence 1968 nejen naši, československou společnost, ale i skutečné zájmy národů SSSR?

J. Hájek : Zatím mají dost jiných starostí. Na nás v Československu je nezapomínat pravdu o roce 1968 ani hodnoty, které tenkrát s výjimkou hrstky jednotlivců hájil celý národ.

Otázka : O to se přece snažíme v Chartě 77. -Jak ses vlastně dostal do trojice prvních mluvčích s prof. Janem Patočkou a Václavem Havlem?

J. Hájek : Až do vzniku Charty 77 jsem s Patočkou osobně nepřišel nikdy do styku, i když jsem leccos od něho četl a o něm slýchal. S Václavem Havlem jsem někdy v létě 1968 diskutoval o tom, zda pořádná demokracie vyžaduje existenci opoziční strany, nebo zda jsou možné jiné účinnější formy společenské a politické oponentury. Pak jsme se setkali až při vzniku Charty 77. Každý jsme tedy k tomu setkání přišli jinou cestou. Já jsem po odchodu z ministerstva a po semestru přednášení na právnické a filosofické fakultě zakotvil v Akademii věd, kde jsem byl už v roce 1965 zvolen členem-korespondentem. V Ústavu státu a práva jsem zpracovával tematiku funkce OSN v mezinárodních vztazích od roku 1945 do současnosti, resp. do mého odsunu do důchodu 1973-74. A tu jsem se samozřejmě musel zamyslet nad tím, jak právě v OSN-jako dědictví antifašistického boje, v němž Spojené státy vznikly-je poprvé úcta k lidským právům a lidské důstojnosti vytyčena mezi prvky nového mezinárodního uspořádání. A pak také analyzovat Všeobecnou deklaraci lidských práv a překážky, s nimiž za studené války zápasilo úsilí o vyjádření zásad Deklarace v mezinárodně právních normách - v Paktech o lidských právech odhlasovaných Valným shromážděním 1966. Samozřejmě i v jiných konvencích o jednotlivých právech. A pak, jak se stále výrazněji uznává respektování lidských práv za činitele opravdové mírové politiky. Např. v Deklaraci zásad mírového soužití, přijaté v OSN z iniciativy Československa rozvinuté ještě v době, kdy se u nás sbíraly síly k obrodnému procesu. Poněvadž mě tato tematika zaujala, sledoval jsem ji i jako důchodce. A tu přišly Helsinky 1975, kdy poprvé je v mezinárodně politickém dokumentu takové váhy dodržování lidských práv výslovně uvedeno mezi základními principy bezpečnosti a spolupráce v Evropě a vůbec ve vztahu SSSR-USA a jejich spojenců.

Otázka : Takže tvůj přístup byl jaksi odborně mezinárodně právní.

J. Hájek;: Je to tak možno říci, i když s jistou modifikací. Neomezil jsem se na několik studií /něco vyšlo za hranicemi/, ale chápal jsem, že helsinské uznání "práva jednotlivce znát svá práva a povinnosti v této oblasti /rozjmměj-občanských svobod a práv/ a postupovat podle nich" je také výzvou k občanským iniciativám. V tom směru jsem tehdy v dopise předsedovi vlády upozornil na to, že podpis helsinského dokumentu vyžaduje na vládě změnu v chování vůči lidem nekonformních názorů, zejména pokud jde o rok 1968. Nevím, zda to byl důvod, proč jsem byl bez bližšího vysvětlení /jehož jsem se marně dožadoval/ zbaven vládou členství v Akademii - nebo zda to bylo proto, že jsem právě s odvoláním na Helsinky vypracoval a Akademii předložil k posouzení rozbor mezinárodně politických a mezinárodně právních aspektů československého roku 1968. Bylo to právě v době, když po ratifikaci čs. nejvyššími orgány byly Pakty o lidských právech /podepsané už 1968/ uveřejněny ve Sbírce zákonů a staly se součástí našeho právního řádu. To už vyvolalo značnou pozornost - také ve spojení s tím, že konference evropských komunistických stran v Berlíně vyzvala mj. k akcím za přijetí a plnění Paktů ve všech zemích. S několika přáteli jsme se ke konferenci obrátili dopisem, a tu výzvu jsme brali vážně. Tak jsme se dostali dohromady s řadou našich spisovatelů a jiných kulturních pracovníků, kteří se v té době angažovali na obranu hudebníků "undergroundu". V jejich kruhu vznikla myšlenka na prohlášení Charty 77. Účastnil jsem se závěrečné redakce konce roku 1976. Považoval jsem za čest, že mne iniciatoři požádali, abych se společně s Patočkou a Havlem stal mluvčím této iniciativy.

Otázka : Tušil jsi, co první prohlášení Charta 77 vyvolá?

J. Hájek : Nevím, zda ostatním dvěma, ale mně zdaleka nebylo jasné, co to všechno bude znamenat. Poněvadž jsme vyzývali úřady k dialogu, představoval jsem si, že v tom bude možná část obsahu funkce mluvčího. Také a hlavně v dialogu s občany, kteří projeví o naši výzvu zájem. Možná i ve styku se zástupci zahraničních podobných iniciativ a sdružení. Byl jsem přesvědčen o naprosto zákonném charakteru a postupu Charty 77.

Požadavek respektovat ustanovení Paktů, které jako součást našeho právního řádu zpřesňují, rozvíjejí nebo doplňují a rozšiřují příslušné články naší ústavy, ani kritiku jejich neplnění, popř. porušování, nelze přece kvalifikovat jako trestný čin. Naopak činnost tohoto druhu odpovídá Ústavě /čl. 17/ ukládající občanům "dbát o plné uplatnění socialistické zákonnosti v životě společnosti".

Otázka : Úřady to však chápaly jinak. Víme přece, jak odpověděly na prohlášení Charty 77.

J. Hájek : O tom se mnoho hovořilo a psalo. Mocenské orgány rozpoustaly proti nám kampaň represí i publicistických štvanic a pomluv včetně rituálu schůzí či alespoň prohlášení, jimiž by jménem občanů byl odsuzován dokument, který titíž občané nesměli číst. Tím ovšem byl o Chartu 77 vyvolán zájem a úřady jí nechtěně daly publicitu daleko za rámec skovných prostředků, jimiž disponovala. Přitom nebyly schopny a nemohly dokázat, že tato občanská iniciativa prorušuje zákony. To jsme poznali i při nekonečných výsledích, k nimž nás tahali celé týdny do Ruzyně či do "kachlíkárny" - ministerstva vnitra. Ani generální prokuratura, která zavolala Patočku a mne - Havel byl v té době ve vazbě, vyšetřován ne pro Chartu 77, nýbrž pro jinou věc -, aby nás varovala, nebyla způsobilá nám uvést, v čem porušujeme zákony. Místo toho nám přednášel její úředník něco, co se podobalo tirádám tisku z probíhající kampaně. Vyvrcholilo to tvrzením, že Charta 77 je prý inspirována ze zahraničí. Udivil jsem toho pána, když jsem řekl, že mne k podpisu mj. skutečně vedla zahraniční výzva - konference evropských komunistických stran. Pak mne už jen varoval. Někdy ve stejné době pozvali Patočku i mne do "kachlíkárny" a sdělili nám - odděleně, jako na prokuratuře, že vláda bude s námi jednat jen prostřednictvím orgánů trestního řízení. Myslím, že to je jediné, co je z jejich strany plněno, i když jsme je upozornili, že to neodpovídá Ústavě ani žádnému zákonu.

Otázka : Pak profesor Jan Patočka zemřel. Stalo se tak po úmor-
ných výsledích poté, co se sešel s holandským ministrem zahra-
ničních věcí.

J. Hájek : Bylo mi líto, že mi můj doprovod z StB zabránil v účasti na pohřbu. Za tu krátkou dobu, co jsem se s Patočkou osobně stýkal, poznal jsem jeho vzácný, pevný charakter člověka

žijícího v pravdě, abych užil výrazu Václava Havla. - Naposled jsem s Janem Patočkou mluvil v Ruzyni o přestávce mezi výslechy. Byl to tak trochu sokratovský filozofický dialog o smyslu obrany lidských práv.

Otázka : Potom jsi zůstal sám několik měsíců jako mluvčí.

J. Hájek : Bylo to trochu komplikované stálým dozorem a doprovodem na každém kroku. Nebyl bych býval moc platný, nebýt velmi obětavé pomoci řady přátel a jejich vynalézavosti, se kterou dokázali udržovat styk a zajistit tak vypracování a uveřejnění několika dokumentů, svědčících, že Charta 77 žije dál a po zstrašující a umlčující kampani, a že se vyjadřuje k závažným jevům našeho života, odporujícím nejen ustanovením Paktů, ale i zásadám vyhlášeným mocenskými orgány samými. Tak se poněnáhlu vytvořilo pojetí i praxe činnosti mluvčích jako ručitelů toho, že dokumenty Charty odpovídají konsenzu signatářů, založeném na jejich podpisu původního prohlášení z 1.1.1977.

Otázka : To připomíná, že Charta 77 brzo dovrší první desetiletí svého působení. Byla by to příležitost i k hodnocení.

J. Hájek : To koneckonců znáš z vlastní zkušenosti jako mluvčí po dva roky. Na to by se nás mělo sejít víc, abychom to pořádně viděli ze všech stran. Mně se zdá, že sama existence Charty 77 po tolika pokusech ji zlikvidovat je úspěchem. Stala se nespornou realitou nejen pro své účastníky, ale i pro své okolí. Upozorňuje stále na hranice, které jsou určeny proti manipulaci člověka mocí a jejími orgány. Hranice, která tato moc uznává, ale často překračuje. Emancipace člověka od manipulace odkudkoli je přece cílem a smyslem rozumného a spravedlivého uspořádání společnosti. Snad stojí za připomínku, že Marx a Engels v projektu takového uspořádání zdůraznili zásadu, že svobodný rozvoj každého má být podmínkou uskutečnění nástroje, prostředky, organizaci, politickou moc. Ale ty se často ve složité společenské realitě stávají samoučelem, zvláště když nejsou stále podrobeny kontrole, zdůrazňující a uskutečňující primát emancipace člověka. Však jsme to zažili u nás v 50. letech, kdy mnozí z nás - já také, jak jsem ostatně řekl - s nejlepšími úmysly napomáhali onomu posunu prostředků a nástrojů do postavení cíle, dominujícího a potlačujícího člověka. Rok 1968 byl velkolepým pokusem celé společnosti tento posun napravit. Dubčekova slova "všátit socialismu jeho lidskou tvář" to vystihovala. Instrukce

sebelépe zamýšlené musí mít záruky proti své absolutizaci, a ty záruky musí být k dispozici každému člověku ohroženému touto absolutizací, odcizením a manipulací v jejím jménu. V novém posunu, způsobeném normalizací 70. let, to Charta 77 znovu připomněla a připomíná, opírajíc se o verbální uznání těchto zásad a aktu zakládajícím mírové soužití v Evropě. Zároveň tak připomněla jeden ze základních prvků ~~mírové~~ politické kultury Čechů i Slováků - opravdový demokratismus.

Otázka : Tedy něco, co je zakotveno v naší historii i mentalitě, a co se musí znovu a znovu připomínat.

J. Hájek : Ty ostatně ze své praxe mluvčí po celé dva roky máš zkušenosti - zrovna v té době se projevil velký zájem západních mírových iniciativ.

Otázka : A také jejich zástupci oceňovali přínos Charty 77 pro mírové hnutí. Četla jsem zrovna článek Mient Jana Fabera, významného holandského křesťanského mírového činitele. Napsal jej o loňské mezinárodní konferenci mírových sil Evropy ~~z~~ v Amsterdamu, kde mluví o významu podnětů Charty 77 právě pro jednání této konference.

J. Hájek : Myslím, že máme z Charty 77 všichni takovou osobní zkušenost a po této stránce i přínos pro sebe. Vidím jej hlavně v setkání s mnoha lidmi, kterých si opravdu vážím. Lidsky mi tato setkání poskytla spoustu podnětů a posilu v různých situacích. Již ti lidé sami, angažující se pro ideu té lidské emancipace; jejich názory, vyjadřované s přesvědčením i s tolerancí vůči názorům jiných. Jejich chování, živá solidarita v postojích vůči nátlakům všeho druhu. Něco podobného jsem prožíval několikrát vždy ve společenství vedeném opravdovým přesvědčením o pravdivosti idejí, za které se jeho účastníci angažují - a zde v nové situaci. Toto společenství na základě účinné úcty k lidské důstojnosti je zdrojem posily svých účastníků i podnětem a výzvou svému okolí. Snad nepřeháním, řeknu-li, že je i možným základem či podnětem pro širší opravdu účinné hnutí budoucnosti.

Závěrem : Děkuji ti za rozhovor. Vy, kteří jste jej sledovali, dovolte, prosím, jedno připomenutí. Účast na společenství Charty 77 a na společenství, které se vytvořilo kolem ní, dává člověku opravdu nemalou příležitost k budoucnosti přiložit svůj kámenek.

Praha, květen 1986

Až 15.8.1986 mohl Jan Hájek odejet studovat do Norska. Musel se vystěhovat, a aby mu to bylo povoleno, musel se vzdát čs. občanství.

DVACETILETÁ ZNÁMOST
(Václavu Havlovi k padesátinám)

Do příští rozhlasové přehlídky jsem zas chtěl přijít s něčím novým, aby to porota neměla tak lehké, a do oka mi padl plakát, který oznamoval, že liberecké divadlo chystá premiéru nové hry Václava Havla "V Y R O Z U M Ě N Í". Viděl jsem ji už v pražském divadle Na zábradlí, kde tento mladý dramatik působil, a s úspěchem se zde hrála i jeho "Zahradní slavnost". Byl jsem proto zvědavý, jak se svého úkolu zhostí Liberec.

Chodil jsem na zkoušky díky známostem mezi herci, kteří mi pomohli s postavami mayovky v pořadu z Hamru na Jezeře, a i jinak mi dost fandili. Půjčil jsem si text hry, aby mi nic neuniklo ze slovních hříček chytrého autora, jehož síla je především ve slovech a tedy i v myšlenkách.

V této hře jde o jakýsi začarovaný kruh, v němž se představitelé pohybují díky tomu, že byla úředně zavedena nová umělá řeč "ptydepe", kterou smí do lidštiny překládat a používat ji jenom ten, kdo obdrží zvláštní povolení, ale to zas nemůže dostat nikdo bez znalosti té zvláštní řeči, k níž přístup získá pouze vyvolený příjemce "vyrozumění". Snažil jsem se najít klíč, k tomuto uzamčenému problému, neboť jsem měl pocit, že i naše společnost se pohybuje v jakémsi bludném kruhu a nikdo že není schopen najít pravý konec všelijak zašmodrchaného klubka, protože neovládá řeč vyvolených.

Potřeboval jsem konkrétní příklad, abych pochopil dosud jen cítěné nebo tušené, až jsem se jednou dostal do debaty s velmi šikovným ředitelem děčínských strojíren, kde vyráběli zdvižné vozíky a měli s nimi úspěch na mezinárodním trhu. Jistá belgická firma s podobným výrobním programem projevila o naše vozíky zájem a pozvala ředitele Grégra na návštěvu.

Starali se o něj přepečlivě, bydlel v luxusní vile, měl k dispozici nového porše, a protože je automobilový fanda, báječně se vyřádil. Jim šlo o úzkou spolupráci či dokonce kooperaci, mluvilo se o licencích, že by děčínský výrobek mohl svými parametry dosáhnout světové špičky, mazali mu med kolem úst a taky se ho ptali,

co takový náš ředitel dělá s velkými penězi, když nesmí sám investovat do vlastního podniku ani spekulovat na burze. Náš ředitel zastříhal ušima, ale byl na rozpacích, co jim odpovědět, přece se nebude chlubit, že má nové embéčko a dvoje parádní šaty, to by jen shovívavě mávli rukou, jejich představa velkých peněz je jiná. Nedovedl jim to vysvětlit a s obavami hleděl vstříc tomu, až na oplátku pozve jejich ředitele do svého dvoupokojového bytu v Děčíně. Ale kvůli tomu to nevyprávěl. Děčínským šlo o to, aby se na tu světovou špičku dostali, k tomu však potřebovali určitý devizový úvěr od státu na strojní vybavení a nadřizený orgán lakonicky sdělil, že si musí devizy napřed vyprodukovat. Ale jak bez toho zařízení? A už jsme v začarovaném kruhu. Nedostalo se jim patřičného "vyrozumění", protože neovládali "ptydepe".

V duchu jsem zajásal a začal točit úryvky ze hry, rozhovory s libereckými herci, názory diváků, a když už toho byla celá kupa, udělal jsem hrubý sestřih a pozval k poslechu autora hry a jednoho filozofa, který nebyl tak docela utržený od života, neboť byl i strojním inženýrem, doktorát filozofie dělal jako své hobby.

Václav Havel a Jiří Hermach poslouchali, co jsem natočil, a velmi živě na to reagovali v dialogu, který jsem opět zaznamenal na zvukový pás. Potom jsem se na několik dní zavřel ve svém libereckém kutlochu u stříhačky a začal kouzlit.

Pořad, který z toho vznikl, v rozhlasové žatvě sice neuspěl, opět se ~~prax~~ porots nemohla shodnout, kam jej zařadit, ale vysílal se nejen v Ústí nad Labem, nýbrž i na ústředním programu, a to mě uspokojilo mnohem víc než jiné počty.

Bohužel už nikdo z nás nedělá to, co kdysi dělával. Ani ten děčínský ředitel.

/Vzpomínka na třicetiletého Václava Havla z knihy "Daň z blbosti", kterou jsem psal v ruzyňské věznici uprostřed srpna 1981, kdy on taky seděl./

Říjen 1986

DIVADLO NEBO ŽIVOT ?

/Volný přepis rozhlasového pořadu/

Reportér : Divadlo nebo život? Ta otázka vpádla do hlediště náhle a neodbytně. Uprostřed obrazu devátého v typizované kanceláři, kde seděli proti sobě bývalý náměstek, nyní ředitel, Baláš s bývalým ředitelem, nyní opět náměstkem Grosse.

(Záběr z libereckého představení - Gross leze z pozorovatelný)

Baláš : Kde je nadšení, které všichni měli, když jsme s ptydepe začínali! Víš, já šel za ptydepe jako beran - nespal jsem (smích) - dřel - organizoval - pil jsem jen vodu (veselost v hledišti) - jedl fermetrazin (hlasitý smích) - když šlo o věc, neznal jsem bratra - no však si jistě vzpomínáš...

Gross : Vzpomínám.

Baláš : Byla to nejlepší doba mého života! A vidíš - takhle to dopadá! To jsme přece nechtěli!

Gross : Však ono se to zas nějak dá dohromady...

Baláš : Poslyš, Jirko, my to spolu zase všechno dáme do pořádku! Ty máš zkušenosti z dřívějška - víš jak se to dělalo, když to klapalo - já zase vím, jak by se to mělo dělat, aby to klapalo (živý ohlas) když se spojíme, tak by v tom byl čert, aby to nešlo! Máš večer čas?

Gross : Ano -

Baláš : Sejdeme se někde v kládu u piva a všechno si to řádně promyslíme! Uděláme si takovej malej fárplán, abysme věděli, jak na to. O koho jinýho se tady můžu opřít, když ne o tebe?

Gross : Ale já -

Baláš : A teď jdi pro Frantu, ať zase hezky nakluše do pozorovatelný. Už se v tom osvědčil a musí pochopit, že ve vyšších funkcích teď potřebujeme především odborníky. (Výbuch smíchu a potlesk)

Reportér : Divadlo nebo život? Tuto otázku jsem postupně předložil divákům, hercům, dramaturgovi a dále pak docentu filosofie ing. Jiřímu Hernachovi a také autorovi Vyrozumění -

Václavu Havlovi. Jeho ovšem napřed požádám o stručný obsah hry, která tu otázku vyvolala.

Autor : Řeknu spíš jen téma hry. Je to historie zavádění a krachu umělého jazyka ptydepe do úřadu blíže neurčeného. Zavádění ptydepe je spojeno s četnými otbížemi, až nakonec musí být zrušeno a je zaváděn nový jazyk chorukor. V té hře jsou takové tři mechanismy, které se odkrývají právě v konfrontaci se systémem ptydepe. První - mechanismus zbabělosti - je demonstrován na postavě Grosse. Druhý - mechanismus lhostejnosti - to jsou ti úředníci, kteří pořád jen chodí jíst a starají se o ten každodenní život a v podstatě je jim jedno jestli se zavádí ptydepe nebo chorukor či něco jiného. Třetí - mechanismus moci - demonstrovaný na Balášovi. Celá hra se zabývá dialektikou vztahu určitého systému a jedince. To je taková ta věčná otázka : jestli je člověk bezmocný proti systému, který se dostal do rozporu s původními cíli, anebo jestli za něj zodpovídá. Je to asi taková složitá dialektická vazba - žádný z nás sám nic nezmuže proti systému a zároveň každý zmůže, protože kdo jiný ho dělá než my všichni.

(Záběr z libereckého představení - ptydepové učižiště)

Učitel : Ptydepe, jak víte, je jazykem syntetickým budovaným na přísně vědeckém základě s maximálně racionální gramatikou a neobyčejně rozsáhlou slovní zásobou ... (stahovat)

Reportér : V jakési instituci se zavádí nový umělý jazyk pro úřední styk. Zavádí se bez vědomí ředitele, který sice v tomto jazyce dostane vyrozumění, ale nikdo mu je nemůže přeložit. Nestatečnosti ředitele využije náměstek, sám se dostane do čela instituce a z bývalého ředitele udělá svého náměstka. Ovšem je dočasně, jak hned uslyšíte.

(Záběr z libereckého představení - sekretariát překladatelského střediska)

Gross : Jak jsem právě zjistil, může být úředníkovi našeho úřadu, který obdržel v poslední době ptydepou^{ve} vyrozumění, předložen ptydepový text v nejlepším případě až tehdy, kdy bude

mít přeloženo své vyrozumění. Ale co když tento úředník chce, aby mu bylo přeloženo právě jeho vyrozumění? Nejde to, protože jeho vyrozumění není dosud oficiálně přeloženo! Čili : co se praví v našem vyrozumění se můžeme dozvědět jen tehdy, když to víme. Cítíte ten paradox? A já se vás ptám : co má dělat prostý pracovník našeho úřadu, aby se dostal z tohoto začarovaného kruhu?

Baláš : (za jeho zády) Naučit se ptydepe, kolego náměstku!

Gross : Vy jste tady?

Baláš : Teprve chvíli -

Gross : Promiňte, prosím, že jsem -

Baláš : Jsou věci, které se nedají prominout. A když někdo v období, kdy celý náš úřad vede statečný boj za prosazení a zavedení ptydepe, mluví s tak škodolibým důrazem a potměšilou ironií v souvislosti s činností našich úředníků o jakémisi - cituji doslova - "začarovaném kruhu", pak je to něco, co už vůbec prominout nelze.

Gross : Když dovolíte, kolego řediteli, to, na co jsem si dovolil poukázat, to je prostě fakt -

Baláš : No a ? Přece nebudeme padat na kolena před fakty! (smích v hledišti)

Gross : Přiznávám v celém rozsahu svou vinu a uvědomuji si plně důsledky, které z ní pro mě plynou...

Baláš : Myslím, že není za těchto okolností udržitelné, abyste nadále setrval v našem úřadě. Dostavte se zítra ráno do mé kanceláře. Vyřídíme formality, spojené s vaším odchodem. (Volá pozorovatele) Franto, vylez! Budeš dělat náměstka. (smích a potlesk - stahovat)

Reportér : Je přestávka, diváci se zvedají ze svých míst a my tady máme první příležitost k rozhovorům (Šum hlasů)
Promiňte, prosím, setkala jste se ve svém zaměstnání s něčím podobným, co vidíte tady na jevišti?

1. div. : Bohužel ano. Člověk přijde do styku s mnoha takovými lidmi, kteří se v těch scénách objevují.

Reportér : Takže v tomto případě divadlo zobrazuje skutečný život?

1. div. : Ano, v Havlových hrách určitě.

Reportér : Jaké je vaše zaměstnání?

1. div. : Politická pracovnice.

2. div. : Je to teda hodně nadsazený, ale připomíná to skutečnost.

Reportér : Myslíte, že to má praktický význam, když se takové hry hrají?

2. div. : Určitě se nad tím lidi zamyslí - ti, kteří mohou rozhodovat.

3. div. : To je strašně široký problém, který se nevyřeší v jednom úřadě, to je dneska v celém našem životě a musí se to řešit opravdu zgruntu. Ovšem jak, to je strašně těžké...

Reportér : Myslíte, že ta Havlova hra pomáhá ten problém řešit?

3. div. : Takový optimista bych nebyl. Mnoho lidí se tomu tady zasměje, protože nepochopí ten pravý smysl. A lidi, kteří by to mohli a měli pochopit, ti obyčejně na takové hry nechodí.

(Záběr z libereckého představení - ptydepové učiliště)

Učitel : Základní chybou ptydepe bylo, že se nekriticky přeceňoval význam redundance.... Na všech chybách ptydepe se tvůrčím způsobem poučil nový syntetický jazyk chorukor. (stahovat)

Reportér : Umělý úřední jazyk ptydepe byl zavržen a zkritizován. Zavádí se nový jazyk, avšak intriky bývalého náměstka a nyní ředitele Baláše jsou stejné - v řeči i činech. Původní ředitel Gross, později náměstek a pak člověk na propuštění se opět stává ředitelem, ale vlastní zbabělost ho dál vláčí životem.

(Záběr z libereckého představení - závěrečná scéna)

Gross : Žijeme ve zvláštní, komplikované epoše! Jak řekl Hamlet : vymknuta z kloubů, naše doba šílí. Jen uvaž, drahá Věro, létáme na Měsíc, ale přitom je pro nás stále těžší doletět ke svému vlastnímu já, ovládáme rozpad atomového jádra, ale rozpadu své osobnosti zabránit neumíme, budujeme skvělé komunikace mezi kontinenty a přitom je pro nás stále větším problémem vybudovat komunikaci člověka s člověkem! Jinými slovy : náš život ztratil jakýsi vyšší úběžník a my se nezadržitelně rozštěpujeme - stále hlouběji odcizeni světu, lidem i sobě samým... Drahá Věro! Ani nevíš, jak rád bych ti pomohl! Tím víc mě ovšem děsí, že fakticky pro tebe nemohu udělat takřka nic, protože jsem vlastně totálně odci-

zen sám sobě... Hlavně teď nesmíš ztratit naději, úsměv, lásku k životu a víru v lidi. Rozum do hrsti a hlavu vzhůru! Víím, že je to absurdní, drahá Věro, ale musím teď na oběd. Nazdar!

Věra : Tak hezky tady se mnou ještě nikdo nepromluvil. (Odchází z jeviště, ale i z úřadu)

(Chvilí ticha, pak neustále sílí potlesk - stahovat)

Reportér : Představení skončilo. Vycházíme na chodbu spolu s diváky a znovu se ptám na jejich zážitky a pocity.

4. div. : Já bych řek, že hereckej výkon byl dobrej, ake nic zvláštního ta hra nebyla.

5. div. : Nás baví spíš taková činohra, která má nějaký děj mimo práci. Tady se pořád mluví o tom úřadování.

4. div. : Já odcházím z toho divadla nějak neuspokojenej. To už mi ten Vinnetou je milejší než tohle.

Reportér : S jakým pocitem odcházíte vy z divadla?

6. div. : Já myslím, že taková hra nebo podobné - jako byl Král Vávra nebo Nehoda - že nic nevyřeší. Že se to zahraje a ve skutečném životě je to pořád stejné, jako to bylo. Tady se sice o těch nedostatecích mluví, ale divadlo na to nestačí.

Dramaturg : Dramatik může jakýkoli problém ve své hře na konci vyřešit, třeba ke spokojenosti diváků. Ovšem jakmile divák oblékne v šatně kabát, zjistí, že v životě ten problém existuje dál a že to "divadelní" řešení je neúčinné. Divadlo může tedy nanejvýš lidi mobilizovat k tomu, aby ve svém osobním životě udělali maximum pro odstranění společenských nedostatků, avšak rozhodně ono samo nemůže nedostatky odstranit.

Reportér : Zašli jsme také do herecké šatny, kde se dosud převlékají hlavní představitelé. Mně nejvíc leží na srdci - nebo snad v žaludku? - názor diváka, kterému je milejší "ten Vinnetou".

1. herec : To je taky názor a je nutné ho respektovat...

2. herec : On asi spíš vychází z toho, že se stejně nic neděje. Všichni o tom víme, všichni se tomu smějeme a přece se to pořád děje dál, nikdo s tím nepohne.

Reportér : Máte pocit, když dohrajete poslední scénu, že něčemu dobrému, progresivnímu pomáháte?

1. herec : Rozhodně, protože ještěliže si my spolu s divákem uvědomíme tyto životní absurdnosti, tak to je první krok k nějaké nápravě. Člověk si musí nejprve uvědomit, co je směšného, nenormálního na různých vztazích dnešního života...

2. herec : To je náš prostředek, jak můžeme ovlivňovat život naší společnosti naší formou. A tím, že tuhle hru hrajeme, jsme vlastně trochu přispěli k takové té předsjezdové diskusi.

Reportér : Neměli jste s tím potíže?

3. herec : No, potíže byly hlavně pokud jde o pochopení textu, protože ten autor je z hlediska hereckého úplněj ďábel rafinovaněj - slova a souvětí jsou neobvyklý a velmi složitý. Je to pro nás hodně náročný, ale zase to, že máme možnost se vyjadřovat k aktuálním problémům, je pro nás velkou odměnou. Proto jsme se to rádi učili a strašně rádi to hrajem.

Reportér : A ještě dva hlasy před divadlem...

7. divák : Já jsem tu hru pocíťal jako velmi časovou právě nyní, kdy mají nastat změny v řízení hospodářství. Řekl bych, že tady Havel udělal takový velký dramatický vykřičník - tragický nechci říct, ale rozhodně varující.

8. divák : Pokud se nezmění lidi, kteří dělají takové hlouposti, jako jsme viděli na jevišti, nezmění se nic. Budou jen dělat hlouposti nové. To přeci ten Havel krásně demonstroval.

Reportér : A konečně, co tomu všemu říkají - autor hry Václav Havel a filosof doc. ing. Jiří Hermach...

Autor : Divadlo opravdu nemá možnost vylepšovat svět. Ovšem jeho funkcí je pomáhat člověku, aby se stále více uvědomoval - sebe sama ve světě, aby byl stále více člověkem. Víc od her tohoto typu nelze čekat. Ale v této hře mi šlo o to, aby ji lidé nepochopili, jak mají někdy sklony chápat satirické texty, jako kritiku kohosi nahoře. Snažil jsem se, aby se ostří obracelo proti každému z nich.

Filosof : Nemohu samozřejmě mluvit jako divadelní odborník, ale

myslím si, že ta hra ^{ve} podle funkcí ryze uměleckých plní ještě také zvláštní funkci - vychází vstříc potřebě našeho člověka, aby sám sebe mnohem dokonaleji uviděl a sám sebe poznal. Podle mého názoru hra velmi dobře odkrývá těžké otázky, které budeme muset řešit, chceme-li naši společnost vyvést z obtíží, které máme. Nejzávažnější problém, který na mne po celou hru citelně doléhal, vyjádřím asi takhle : v systému určitých norem může dojít k tomu, že i pojmy, které si lidstvo bolestně vydobylo za tisíciletí, mohou být zneužity samy proti svému objektivnímu významu. Že tedy může člověk v určité situaci užít třeba pojmu čest, aby spáchal podlost. Že může užít poznatku o odcizení, aby za něj skryl svou zbabělost.

Autor : Myslím, že příčinu deformování pravdivého poznání je nutno hledat ve skutečnosti, že byla jaksi institucionálně spojena moc a pravda. Jakmile prostě moc má monopol na pravdu, dochází k tomu, že pravda je mocensky vnucována ostatním, kteří ji opakují, aniž jí třeba věří - a pravda se stává frází.

Filosof : Domnívám se, že socialistická společnost má proti všem dřívějším takovou zvláštní možnost - ale jen možnost! - z té roztržky mezi pravdou a mocí udělat plodný dialektický rozpor. Ovšem každá společnost plodí také svůj vlastní pud sebezáchovy a tedy i konzervativní tendence, které v ní nakonec mohou vyústit proti původnímu progresivnímu záměru.

Autor : Takovým symptomatickým jevem, který tento vztah moci k pravdě vždycky signalizuje, je otázka, do jaké míry připouští moc kritiku sebe samé. A to je tedy otázka důvěry mocenských institucí v to, co je mimo ně.

Filosof : Ano. Totiž, když sledujeme, proč určité opatření začne formalizovat, tak je to především tehdy, když společenská instituce začíná ztrácet důvěru ve schopnost lidí, kteří mají být jednak zdrojem takových rozhodnutí a na druhé straně současně realizátory těchto rozhodnutí. Když ta důvěra začne ochabovat, nastane proces, který Marx neobyčejně prozřetelně označil - samozřejmě velmi stručně řečeno - jako proces, proměňující takovou spo-

lečenskou instituci v systému, který pracuje administrativně byrokratickou metodou opírající se o tajemství. Ty dva umělé jazyky v Havlově hře takovou situaci přímo demonstrují.

Reportér : Ještě poslední otázku. Nemáte dojem, že se tato hra chce vysmát našemu životu, jestli se nenajdou lidé, kteří se budou škodolibě radovat z toho, že se něco takového předvádí na jevišti?

Filosof : Jsem osobně přesvědčen, že ta hra je neobyčejně kladně a považuji ji za kritický hlas namířený ve směru potřeb našeho vývoje. Samozřejmě se mohou najít lidé, kteří tam některé scény budou považovat za podporu svých škodolibých životních pocitů. Ale dovolte, abych uvedl trochu jinou paralelu : kritika, kterou přijal 20. sjezd KSSS, se také stala pro některé lidi materiálem pro škodolibé napadání socialismu, přesto ale jistě všichni budeme 20. sjezd považovat za velice vážný přínos do progresu socialistického hnutí. Ovšem mohou také existovat lidé, kteří si z té hry udělají záminku škodolibých útoků na upřímně míněnou kritiku našich nedostatků. Takovou možnost ukazuje právě paradoxním způsobem sama hra Vyrozmění, ale domnívám se, že společnost vcelku snadno pozná a ocení kdo jak a čím chce pravdivě zacházet ve prospěch socialismu.

(Velký gong)

1966

Jiří R u m l:

FEJETONY

Století našeho tatínka

Obchod lidským masem

Bystrozraký Kléma

Století našeho tatínka

Čtvrtého září jsem si přečetl v jihočeských novinách, že paní Marie Vávrová z Bukovce u Kamenného Újezdu se dožívá sta let a je nejstarší občankou českobudějovického okresu. O měsíc později než ona, 4. října 1886, se v Plzni narodil náš tatínek, a protože toho dne má svátek jeden z Františků, dostal jeho jméno. Náš tatínek se na rozdíl od Marie Vávrové stých narozenin nedožil. Neměl to štěstí. Ačkoliv, kdoví, jestli by o to vůbec stál.

Náš tatínek umřel před jedenadvaceti roky a ušetřil si tak mnohá zklamání a možná i různé konflikty se zákonem na ochranu režimu. On byl totiž nanejvýš spravedlivý a když ho někdo naštvál, býval i velice sprotý a před nikým si nebral servítek. Hlavně pánů a všelijakých tlučhubů míval plné zuby i poté, co mu na pokladnu dali protézu.

V práci i v životě byl náš tatínek náročný na sebe i na jiné, a když se mu něco nelíbilo, řekl to pěkně odplác nahlas, protože měl své zásady a nebyl ochotný z nich slevovat. "Však von si to přebere, a když ne, taky dobře," říkával s uspokojením na adresu postiženého. I tu, kořínek svého života zapustil v minulém století, které se mi č^Wá^W dál víc jeví jako století solidní.

Nikam se tenkrát moc nepospíchalo, eroplány ještě nelítaly, auta teprve začínala, těch pár železničních tratí to taky nevytrhlo, v kočárech jezdila spíš honorace, takže se víc chodilo pěšky. Žádné velké senzace, klid a mír, poslední válka byla před dvaceti roky u Hradce a nikdo ji příliš nepřipomínal a nezdůrazňoval pořád, že trvalý mír je jeho nehybnou zásluhou. Však taky dosud nebyla televize.

Bylo to století, kdy se ctily trpělivost, oceňovala akurátnost a vyžadovala fortelná práce, což lidé nasákli, a proto i náš tatínek tolik odsuzoval každý šlendrián. Pokrok byl sice oproti dřívějšku patrný, ale ne upřílišťený, aby lidi honil z místa na místo a ohrožoval jejich životy přímo či v přeneseném smyslu slova, a možná se i míň závidělo, co si kdo pořídil nového a převratného. Socialistik se teprve těšili, že předělají svět a zatím ani netušili, jaké trable natropí, až je k tomu pustí. Atentáty ~~právní~~^{stí} haly pouze atentáty a nikoli lidi nevinné, a celá ta "omladina" byla na tom skoro líp než dnešní chartisté. Ono taky policajtů nebylo zdaleka tolik jako dneska. Zkrátka solidní století a solidní lidé jako náš tatínek.

Třeba si to trochu idealizuju, ale někde přece musel náš tatínek čerpat svou kritičnost vůči všemu, čeho se potom dožil. A to se zdaleka nedožil stovky. On byl tak zarytý zásadovec, že s někým, kdo ho rozzlobil třeba i v rodině, nemluvil kolik dlouhých měsíců. S dnešní vládou by

podle toho nemluvil už nějakých sedmnáct let. Ale zticha by nebyl a protože byl dost otevřený, měl by se vším nemalé potíže.

Náš tatínek býval polír, snad proto ta jádrná řeč, na svých stavbách dbal na pořádek, nesnášel lajdáctví a při své poctivosti posílal hned všechny neumětele rovnou tam, do neslušných míst těla. Postavil hodně domů a za žádný se nemusel stydět. Když potom k stáru chodil kolem rozestavěných paneláků a brodil se bahnem sídlišť, vzpomínal vždycky, jak v Plzni pod nádražím, které stavěl ~~želez~~^{jeho} táta, začínal v březnu s výkopem pro základy činžovního bloku a v prosinci téhož roku se tam stěhovaly partaje a v nových obchodech se už prodávalo ^{vánoční} zboží. A bez mechanizace. Dneska by se mu nad tou flákárnou obracel žaludek a sepsul by všechny od stavbyvedoucího až po ministra stavebnictví. A to ještě ani netušil, jak bídné jsou teď uvnitř všechny řemeslné práce. "Fušér na stavbu nepatří, ten ať jde do pačous," říkával roztrpčeně. Jenže to by dneska musel jít do Pačous kdekdo.

V zemědělství se náš tatínek moc nevyznal, byl městský člověk, ale vždycky vzpomínal, jak stavěl u zámku v Lužanech lihovar a kolik tam na Hlávkově statku dojily krávy mléka. Když pak četl v novinách o družstevních rekordech, řehnal se na celé kolo a říkal: "To dřív i kozy dojily víc!" A kdyby viděl dnešní rozježděná pole, kde si traktorista udělá hned tři cesty vedle sebe jako někde v Rusku, to by teprve vyváděl. Zemědělství nerozuměl, ale rád upravená pole, voňavé lesy a třebaže nebyl žádný znalec ekologie, rád dýchal čerstvý vzduch, když s námi chodil na nedělní výlety do borského lesa. Taky rád jedl dobrý chleba, z něhož ani kůrka nesměla do popelnice, a mírně popíjel dobré pivo, což bylo tehdy plzeňské ^{osmi stupňové} sedminustpňové, kterému se dnes nevyrovná žádná exportní dvánáctka. A housky byly křupavé a stály šesták.

Tak mě napadá, že šesták byl tehdy taky peníz, protože vydání každého z nich si náš tatínek pečlivě zapisoval do rodinného rozpočtu a sledoval tak nejen kolik naše maminka utratí, ale i pohyb cen na trhu. Dneska by se, chudák, nedopočítal. Ovšem tenkrát by šmidravého kupce Šimandla hnal s každou inovací sviňským krokem a hned by poslal maminku nakupovat jina, třeba ke GláZRům. Jo, tenkrát se i boty a šaty dělaly ta, aby vydržely, a dotahat jsme je musely my děti. Tak to choďvalo nejen u chudáků, protože peníze mívaly ještě cenu a zbytečně se nevyhazovaly jako dneska, kdy si lidé pomalu už ničeho neváží.

Náš tatínek byl šetrný, ale to neznamena, že nechodil rád s maminkou do kina nebo do divadla a s panem Kouřimem na fotbal. Ani tam však kritikou nešetřil. Když viděl na prknech nebo na hřišti nějakého lempla, hned ho posílal do horoucích pekel a vykřikoval: "Kam sem lezeš, když neumíš hrát, jdi voď toho!" A jeho neuctivost šla tak daleko, že když potom z plzeňského brankáře Poláčka udělali ministra, s gustem prohlásil: "Už

jako gólman stál za hovno, měl nohy do ó a bñnkám mohl zabránit, jen kdyby nosil zástěru." Nedal příliš za morálně volní vlastnosti a jeho hlavní vlastností byla upřímnost. Klidně poslal do hajzlu i zaměstnavatele svého nejstaršího syna, jednonohého milionáře Bejstřu, když ho nasejřil, a kdo-víkam by^{invektá} posílal ~~čms~~ milionáře, kteří mají nohy obě a hlavně větší funkce.

Dnešní kritika, že se jí teď po garbočovsku vyrojilo, by našeho tatínka neuspokojila, protože nikam nevede. "To je takový cancání a skutek utek," řekl by náš tatínek, kdyby viděl, jak jde všechno od desíti k pěti. Ale to je tím, že oni tam nahore chtějí mluvit do všeho a pořád jen nařizují, kdy má rolník sít, a zedníkům radí, jak omítat, a zpěvákům, jak a co kde mají zpívat, a hokejistům, jak hrát přesilovky proti třídě neuvědomělým soupeřům, ale nic kloudného nevymyslí, aby lidé mohli spokojeně žít. Vlastně jim to ani nedovolí, aby nepřišli o svou vedoucí roli. To by našeho tatínka šlak trefil. On neměl rád pokrytectví a nedobře by snášel, aby výzvy k odzbrojení přehlušovaly lomozíci tanky na silnicích a burácející letadla nad jeho hlavou a aby desetiletí tvrdých vojenských příprav a roky internacionální okupace cizích území vyvažovala hodina míru ve školních lavicích. Celý ten humbuk by mu šel na nervy, protože licoměrnost z hloubi duše nenáviděl. Strašně by nadával a přitom by se trápil, on spíš užíral. Tak ani nevím, jestli by byl šťastný, kdyby se té stovky dožil.

Neříkám o našem tatínkovi nic nového, to všechno jsem už jednou napsal, když mě zavřeli, abych si v ruzyňské věznici ukrátil čas, a taky proto, abych i tam byl mezi svými nejbližšími. Jenže ta knížka zřejmě nevyjde. Tady u nás kvůli našemu jménu a pro ty venku je málo disident-ská a taky v ní není skoro žádný sex, protože jsem ~~ji~~ psal ~~v~~ době, kdy se ještě tolik nevyžadoval.

Náš tatínek by mi však řekl velice důrazně: "Nikam se, chlapče, necpi, není vo co stát, hlavně buď poctivej." Takový byl náš tatínek, který by se 4. října letošního roku dožil sta let, ale abych byl upřímný, a ~~na~~ to on si nějak potrpěl, není o co stát.

4. 9. 1986

Jiří Kunal

Obchod lidským masem

Už slyším svou ženu, jak říká "o tom napiš, je to nechutné". Ale nedá mi to, jen pořád své psaní odkládám, jako bych čekal, až další události potvrdí hrůzostrašnou pravdu, že výsek lidského masa čile vzkvétá. Napadlo mi totiž, že části těla Johanna Dicka, zadržené v plzeňské nemocnici, by se daly výhodně vyměnit za adekvátní orgány některého našeho významného exulanta. Johann Dick tu nedobrovolně zanechal část žaludku, plic a páteře, takže by se snad daly získat nadledvinky či brzlík, eventuálně též i česka jako protihodnoty.

Ano, je to nechutné, ale k tomu mne dovedla ona smutná událost na našich hranicích s Bavorskem a potom ty další obchody lidským masem, byť zatím neprocovaným. Je-li čtenář odkázán na oficiální zdeúřední sdělovací prostředky, ví o tomhle kšeftu pramálo, proto si dovolím několik podrobností.

Johann Dick byl devětapadesátiletý penzista, žil v Bavorsku a když si 18. září letošního roku vyšel na procházku do lesa, byl na území Spolkové republiky Německa zastřelen československou pohraniční stráží, která tam právě pořádala hon na dva Poláky. Jednoho refila, druhý jim upláchl a tak byl patrně jako náhrada uloven Johann Dick. Nebyl však ponechán na místě skolu, jeho krvácející zraněné tělo bylo příslušníky přeneseno na území cizího, tedy našeho státu, naloženo do sanitky a odvezeno do tachovské nemocnice. Cestou Johann Dick zemřel. Ani pak nebylo jeho tělo vráceno, nýbrž přepraveno dál do Plzně, zřejmě ve vojenské nemocnici pitváno a zmíněné tři části tam byly ponechány až do příjezdu německých úředních lékařů. Johann Dick byl tedy pochován bez nich a jejich další osud je mi neznámý.

Krátce nato byl na hranicích s Rakouskem zadržén a do Československa odvečen houbař Kraner, aby mohl být podroben mnohahodinovému výslechu, jaké houby sbíral. Naše strana tvrdila, že měl v košíku poddubáky české, druhá strana ~~to~~ pravila, že ryze rakouské. To v téhle chvíli není tak podstatné, pokrok vidím v tom, že houbař Kraner nebyl tentokrát rovnou zastřelen za lesní pých

a že na hranicích nevykrvácel jako před časem náš občan František Faktor, jehož tělo bylo prokazatelně už na rakouském území. Houbař Kraner byl hončím pouze aportován loveckým psem, jehož zuby se mu pokoušely urvat část ulny, abych byl anatomicky přesný.

Tyhle příhody jsou dost extrémní, nestávají se bohuďák každý měsíc, ale obchod lidským masem a kostmi je bohužel skutečností již notorickou, jenže dodávky jsou zatím realizovány v celých kusech, ačkoli prodej lidských bytostí byl dávno zavržen a je po celém světě trestně stíhán, jak praví naučný slovník. Dokonce i různé mezinárodní dohody to přímo zakazují. A přece se čas od času dovídáme, víc zvenčí než doma, že tehleten byl vyměněn za taktoho, přičemž zásilky a NDR a do NSR jsou mnohdy hromadné a jdou do tisíců.

Právě před deseti roky jsem si ještě pochvaloval, že byl v Curychu vyměněn chilský politik Corvalán za uvězněného sovětského básníka Bukovského. Připadalo mi to takové lidské. Nic jsem loni nenamítal proti výměně našich a sovětských špiónů za mladého Javorského a Anatolije Ščaranakého a není mi proti mysli ani nedávná směna sovětského pracovníka sekretariátu OSN Zacharova, usvědčeného z vyzvědačství, za Jurije Orlova, který byl v sovětském vězení jen proto, že chtěl sledovat, jak se v jeho vlasti plní helsinské dohody. Ale současně se nad tím zamýšlím a nemohu se zabavit vážných obav, zda se těmi obchody vlastně nepomáhá špatné věci.

Je to jen domněnka, ovšem strašně vtíravá, že totiž stačí na téhle straně zeměkoule zavírat lidi jiného než oficiálního smýšlení a současně vysílat ven ještě více špiónů s vyhlídkou na jejich výměnu, když něco praskne. A to jsou dost nebezpečné precedenty, které by se jednou mohly zvrhnout až k tomu porcování lidského masa podle pravidla "oko za oko, zub za zub". Vždyť zdejší sdělovací prostředky si právě teď jen tak povzdechly, že chybělo pouhých patnáct sekund, aby se letadlo s americkým prezidentem na palubě srazilo se stíhačkou F4 nad státem Pensylvánie. A vzápětí spadne a zabije se prezident mozambický.

Moje žena má pravdu, je to všesko velice nechutné.

Bystrozraký Kléma

Když nám bylo dvacet, tedy ~~š~~^zhruba před čtyřiceti roky, notovali jsme si s Halasem "copak Kléma, ten má pod čepičí" a teprve značně později se nám pokradmu doneslo, že pod čepicí usídlila zhoubná paralýza, notabene progresivní. Tak toho teď na mysl nemám, on se taky šedesátky nedožil, zatímco ten druhý do ní právě vstupuje.

Neznal jsem ho ještě, jen mi o něm kdosi vyprávěl, že je dočista slepý, a tak jsem ho v duchu filantropie politoval, nedovedl jsem si totiž představit, jak takový člověk může vnímat všechno, co se kolem něho děje, a ještě mívám jsem chápal, že tenhle člověk chodí do divadel, když vůbec nevidí, a že se tak úsilovně zabývá politikou, až si prezident první tajemník Novotný musel na tu Celetnou deset posvítit, neboť se kdesi u karet dověděl, že tenhle nevidomý Klement vidí dál než on sám.

Já se s Klémou seznámil až v létě osmašedesátého, kdy jsme byli spolu s jinými na besedě v Gottwaldově, ale do Celetné jsem začal chodit až po vpádu Rusů a velice mne tehdy udivilo, že jsem byl okamžitě poznán, jen jsem promluvil. Mám z rozhlasu hodně citlivé ucho, leckoho poznám po hlasu, ale jeho vnímavost hraničí s kouzelnictvím. Já si kolikrát nevzpomenu na jméno někoho, koho vidím, ale on se sluchem nikdy nesplete. Ani po mnoha létech.

Tenhle jeho sluchový zrak je tak proslulý, že se o něm začaly mezi přáteli šířit skoro neuvěřitelné historky. V době policejních honiček na chartisty, kdy nám brali řidičáky a technická osvědčení na auta, byl Kléma taky pozván do Bartolomějské na technickou prohlídku svého trabantíka, a když ho tam náš Honza doprovázel jako řidič, vyvedl ho Kléma spletí staroměstských uliček, z nichž je skoro každá druhá jednosměrná nebo vůbec neprůjezdná, tak mistrně, že jsem pak dodatečně vyprávění našeho syna bral mírně řečeno s jistými pochybnostmi jako mladické přehánění, ovšem jen do chvíle, než jsme s Klémou stěhovali na jeho chalupu psací stůl.

Řidič dodávky byl značně skeptický, když si Kléma sedal vedle něho, aby ho dirigoval, protože ani já cestu neznal. Vyrázili jsme z Celetné zas těmi uličkami a pak na most a dál přes Prosek směrem k Mělníku tak neomylně, jakoby Kléma držel v klíně auto-

atlas. Věděl dokonce, kde máme zastavit na svačinu, kde potom odbočit z hlavní na okresní a posléze i polní cesty, kterými vesnicemi se dát, a když pak brunlavě ještě požádal, abychom se zastavili u jedněch sousedů, kde má klíče, a v jejich nepřítomnosti ty klíče akutečně našel na háčku vedle sporáku, prohlásil řidič Václav "to není možný, ten chlap vidí". Řekl mi to bokem, aby Kléma neslyšel, a považoval mě nejspíš za lháře.

Abych uvedl věci na pravou míru, vyprávím rád jinou příhodu, snad mi Kléma promine, jak sledoval skoky na lyžích v televizi. Přišel jsem si půjčit jeho autíčko, vlastní nemaje, jen jsem se obával, jestli ani s Ivou někam zrovna nepojedou. Byl jsem ujištěn, že nikoliv, protože koncem týdne bude v Harrachově světové mistrovství, které bude přenášet televize a on že nemá na chalupě televizor. No budiž, to já už věděl, že Kléma takhle sleduje v televizi kdejaký fotbal, ale netušil jsem, že ho zajímají také skoky na lyžích a nad jeho vrtochem jsem jen pokrčil rameny, což on jistě neviděl, ale teď si tím nejsem dost jistý. Po návratu z cesty jsem se totiž jen ze zdvořilosti Klémy zeptal, jaké ty skoky byly, a on v basové tónině zahučel: "Stálo to za hovno, byla mlha."

V téhle chvíli moji posluchači obvykle zařvou smíchy a já musím jen suše dodat, že o víkendu se opravdu snesla na Harrachov neprůhledná mlha, v níž byli skokani takřka neviditelní. Jistě o tom mluvili též reportéři, takže je Kléma slyšel, ale všimli jste si někdy, že v husté mlze jsou zvuky kolem vás docela jiné?

Takže historika nepostrádá racionální jádro, jen se musím ještě Klémy zeptat, jaké on mívá sny. Když se mně zdá třeba o přátelích, tak je ve snu vidím, jinak bych přece nevěděl, že se mi o nich zdá. Třeba takového našeho společného kamaráda Jirku Lederera vidím, jako by ještě žil, a jdeme do Celetné za Klémou a zase vedeme řeči. To všechno mám ve snu pořád před očima, kdežto Kléma asi má místo vidění slyšení. Určitě se ho na to zeptám, až si budem v Celetné připíjet rakvickým na tu jeho šedesátku.

On se jistě neurazí, já si ho uraženého ani nedovedu představit. A jestli si někdo myslí, že Kléma vidí aspoň trošinku, nemá tak docela pravdu. Mně naopak připadá, že tenhle kluk z Moravy vidí hodně a daleko. Listopad 1986 K šedesátinám Kl. Lukeše

Zdislav Š u l o

V zajetí falešného vědomí

/ Ke kritice politické ekonomie socialismu /

Následující text je první kapitolou
ze širší práce autora nazvané
"V zajetí falešného vědomí / Ke
kritice politické ekonomie socialismu /"

Cílem této studie je kriticky přezkoumat základní téze politické ekonomie socialismu, která je v zemích existujícího socialismu oficiálně uznávána jako základní teoretického ekonomického myšlení i ekonomické /zejména makroekonomické/ hospodářské praxe. Jejím smyslem není popření potřeby samostatného ekonomického myšlení odrážejícího specifické podmínky socialismu, ale snaha po překonání jeho dlouhodobé dogmatické ztrnulosti a úsilí podnítit tvůrčí přístup k rozvoji teorie založený nikoli na přezývání sto let starých "pouček", ale na analýze a zobecnění skutečnosti.

Za reprezentativní obraz současné podoby politické ekonomie socialismu považuje autor její souborný výklad, jak jej podávájí jedna sovětská a dvě československé vysokoškolské učebnice. "Kurs političeskej ekonomii, tom II, Socializm" N. Cagelova a kol., vydaný třikrát v SSSR a čtrnáctkrát přeložený v ČSSR, NDR, PLR, na Kubě, v NSR, Turecku, Řecku a Japonsku, zpracovala katedra politické ekonomie ekonomické fakulty Lomonosevovy státní university v Moskvě za autorské účasti čelných sovětských ekonomů z Akademie věd SSSR, Akademie společenských věd ESSS, Státní plánovací komise SSSR atd. Vedoucí autorského kolektivu N.A. Cagelov působil na Lomonosevově univerzitě více než 35 let, z toho 28 let jako vedoucí katedry, a z jeho žáků 78 dosáhlo hodnosti kandidáta a 22 doktora věd. Citace jsou uváděny z čs. překladu vydaného v Praze 1973.

Učebnice "Politická ekonomie, část II, Socialistický výrobní způsob", Praha 1978, kterou zpracoval kolektiv autorů katedry politické ekonomie Vysoké školy politické pod vedením M. Fremra, slouží k výuce politických pracovníků a funkcionářů strany. "Učebnice politické ekonomie pro vysoké školy. Základní kurs", Praha 1980, zpracovaná kolektivem pod vedením prof. ing. Z. Háby, DrSc, je oficiálně schválenou učebnicí pro výuku na vysokých školách, zejména pak na Vysoké škole ekonomické.

Přes významné změny, ke kterým dochází v SSSR po nástupu M. Gorbačova, nelze zatím zaznamenat jejich výrazný vliv na rozvoj teoretického ekonomického myšlení. "Schéma kursu politické ekonomie /projekt/", který uveřejnil sovětský časopis "Ekonomičeskije nauky" /č.6/86/ současně se záznamem diskuse při jeho posuzování vysokoškolskými pedagogy potvrzují, že základní teoretická východiska se nemění a předpokládáme

korekce mají pouze povahu "aktualizace" ve vztahu k novému politickému kursu strany. Přeměna politické ekonomie socialismu ze souboru ztrnulých ideologických dogmat v tvořivou, operabilní ekonomickou vědu, zůstává pro ekonomy existujícího socialismu otevřenou výzvou.

I. V ě ě a a i d e o l o g i e /rozprava o metodě/

Analytikové ekonomického vývoje zemí existujícího socialismu zpravidla shodně docházejí k závěru, že příčinou jeho zaostávání za vyspělými peněžně-tržními ekonomikami je neuspokojivý mechanismus fungování ekonomiky, přičemž neúspěch všech dosavadních četných pokusů o jeho reformu přičítají mocenskému faktoru: obavám vládnoucí elity před ztrátou totalitní kontroly nad společností a tím i před ztrátou vlastních mocenských pozic. Celá dosavadní historie potvrzuje, že v poslední instanci tomu tak skutečně je.⁺

Sledujeme-li však podrobněji historii ekonomických reforem v těchto zemích, zjišťujeme, že zejména v počátcích reformní aktivity nehraje tento faktor podstatnou roli. Reformátoři jsou zpravidla hluboce přesvědčeni, že pozitivní vliv reformy na ekonomickou dynamiku jim zaručí konsensus většiny společnosti a tedy i mocenské přežití. Teprve neúspěch reformy nutí k návratu, k ústupu od "decentralizace" s větší pravomocí podniků v ekonomickém rozhodování, k obnovení rigidnější podoby centrálně-přídělového ekonomického mechanismu, jež navrácí centru moc totálně manipulovat celospolečenským bohatstvím a zejména jeho přírůstkem.

Proto samo konstatování mocenského faktoru jako "poslední instance" rozhodující o permanentním obnovení totalitního centrálně-přídělového mechanismu fungování ekonomiky v existujícím socialismu naprosto nedostačuje k objasnění tohoto procesu. K tomu je třeba zkoumat především jeho gnoseologické kořeny,

+ K obdobnému závěru došel i tzv. sibiřský dokument, materiál připravený v Ústavu ekonomiky a organizace průmyslové výroby sibiřského oddělení Akademie věd SSSR a projednávaný na semináři ekonomických sekcí ÚV KSSS, AV a Gosplanu v dubnu 1983.

jež formují stereotypy myšlení a chování intelektuálních představitelů celospolečenského rozhodovacího centra. Právě tyto stereotypy myšlení jako základní součást struktury osobnosti intelektuálních vůdců tohoto světa /včetně většiny reformátorů/ formují obecnou psychologickou základnu jejich společenského chování, motivaci jejich rozhodování i nepřekročitelné bariéry, ve kterých se může pohybovat.

Dík tomuto sociálně-psychologickému /ideologickému/ "vybavení" můžeme v chování vládnoucích elit existujícího socialismu dlouhodobě pozorovat rysy, jež bychom mohli charakterizovat jako "muší syndrom": tak jako moucha na okenním skle není s to je vnímat jako bariéru svého rozletu do světa a proto vždy znovu marně na ně naráží při svých neúspěšných, opakovaných pokusech, tak i opakované reformní snahy usilující o vzlet do světa /dohnat a předejít/ ztroskotávají na "neviditelném skle" základních myšlenkových stereotypů ideologie, jež se už - díky mnoha-generační dědičnosti - stala tak organickou součástí osobnosti, že si jejich nositelé nejsou vůbec s to uvědomovat jejich povahu hlavní bariéry bránící dosažení úspěchu.

A tak jsme svědky pozoruhodného historického paradoxu: zatímco Marx formuloval svou teorii pod praporem boje proti ideologii jako falešnému vědomí[†], za jehož zdroj považoval apriorní kategoriální /zejména kantovskou/ filozofii a proti níž vyzvedl především empirii, skutečnost jako zdroj opravdového vědeckého poznání, marxističtí představitelé existujícího socialismu se - ač pod stále rozvinutým praporem Marxových věrných žáků - chovají zcela opačně, když vědomě či nevědomky právě toto falešné vědomí /ideologii/ přijímají za základ své společenské praxe. Marxova kategoriální soustava z poloviny minulého

[†] Marxova definice ideologie jako falešného vědomí je představitelům existujícího socialismu velmi nepříjemná - pochopitelně, vždyť právě ideologii povýšili ve své společenskopolitické praxi usilující o "vytvoření nového člověka" na první místo. Vyřešili to obvyklým trikem používaným i u jiných "nepříjemných" fenoménů: prohlásili tuto definici za platnou pouze pro předmarxistické a nemarxistické myšlení, kdežto ideologii založenou na marxismu z ní vymali s oddůvodněním, že jako jediná vychází z vědeckého způsobu myšlení a proto neodráží skutečnost falešně, ale pravdivě.

století se pro ně stala jediným východiskem formování "ekonomické teorie" existujícího socialismu, ač přitom navíc musí pomalu s mikroskopem u něho hledat výroky na toto téma, o kterém se sám Marx prozíravě odmítl vyjadřovat /pár obecných, nesoustavných zmínek o ekonomice socialismu, jejichž interpretace navíc může být různá, lze sotva považovat za seriózní základnu aspirující na gruntovní přestavbu budoucnosti lidstva/. Místo popisu a analýzy reálného fungování ekonomického mechanismu existujícího socialismu je politická ekonomie socialismu - jak dále podrobně prokážeme - popisem kategorií Marxova Kapitálu a jejich více či méně násilné přizpůsobování ekonomické realitě, která tu slouží jen jako ilustrační přívěsek "dokládající" správnost apriorních pouček.

Představme si, že by takovými způsoby postupovaly přírodní vědy. Že by např. fyzikové, chemici, biologové zůstali dodnes u "pojmové" z poloviny minulého století. Mohly by dnes existovat elektronika, makromolekulární chemie, kybernetika, biotechnologie či genetické inženýrství atd? Politická ekonomie tak nejen čmáří, ale navíc kohokoli, kdo se chce z tohoto rituálu vymanit, neváhá označit za revizionistického hříšníka, ba přímo za zločince.

Tento "svatý boj" za "čistotu" marxistické politické ekonomie měl tragické důsledky pro ekonomické myšlení existujícího socialismu: z vědy, kterou za Marxe nepochybně byla /Kapitál lze považovat za určité vyvrcholení klasické ekonomické teorie/, se přeměnilo v čirou ideologii se všemi důsledky tohoto falešného vědomí pro ekonomické myšlení samotné i pro ekonomickou praxi. Historický paradox se naplnil: "marxističtí" ekonomové existujícího socialismu za pomoci Marxovy "pojmové" po desetiletí pěstují takový způsob ekonomického myšlení, jaký on sám kriticky překonal a který mu byl bytestně cizí. Proto přešlapují na místě a mlátí prázdnou slámu, zatímco pokrok ekonomického myšlení po Marxovi je převážně spjat s jinými, především neklasickými směry. Dokáže-li se kterýkoli vzdělaný ekonom prokousat alespoň jednou z mnoha více či méně oficiálních učebnic politické ekonomie socialismu, získá o tom nepřehledné množství přesvědčivých důkazů.

Jaké jsou hlavní rysy tohoto falešného vědomí v oblasti ekonomického myšlení?

Než se je pokusíme souhrnně klasifikovat, všimněme si základů metodologie této "kategoriální" politické ekonomie. Jak jsme

již konstatovali, jejich východiskem je soustava kategorií rozvinutá Marxem nejčleněji v Kapitálu. Politická ekonomie socialismu při tom postupuje trojím způsobem:

1/ Pokud je to možné, přejímá pojmový aparát Kapitálu beze změny. Jde zejména o nejobecnější kategorie, jako jsou výrobní síly a výrobní vztahy, hodnota a užitná hodnota, peníze, cena, mzda, zisk, úrok, úvěr, daně atp. Tam, kde se původní pojmy pro politickou ekonomii socialismu nehodí, dochází k jejich přejmenování: nadhodnota se mění v nadprodukt, nadpráce v práci pro společnost, na místo kapitálu nastupují fondy, atp.

Tento metodologický postup je prvním a základním zdrojem obrovské konfuse v ekonomickém myšlení politické ekonomie socialismu: většina převzatých kategorií, jako jsou peníze, cena, mzda, zisk, úvěr, úrok atd., mají zcela jiný obsah a rozdílnou funkci v peněžně-tržním a centrálně-přídělovém mechanismu.⁺

Vezměme třeba peníze. Zatímco v peněžně-tržní ekonomice existují jedny jediné peníze schopné fungovat jako všeobecný ekvivalent, měřítko cen, nástroj směny /platidlo/, ale přeměňovat se i v aktivně fungující kapitál, v centrálně-přídělovém mechanismu existují dvojí peníze - reálné, které působí na trhu spotřebního zboží, a počítací, uplatňované ve sféře vymezené tzv. velkoobchodními cenami /vztahy mezi podniky a centrem a podniky navzájem/, jež postrádají vlastnosti reálných peněz a omezují se na evidenčně-účetní funkci /dovolují převádět určité hodnoty na společného jmenovatele a unožňují tak tvorbu, rozpis a kontrolu plnění makroekonomického ukazatelového plánu/. Ani

⁺ Pojem centrálně-přídělového mechanismu zde používáme pro charakteristiku mechanismu fungování ekonomiky existujícího socialismu, k jehož základním rysům patří: centrální plán reze-pisovaný prostřednictvím soustavy plánových ukazatelů na podniky, vazba tvorby podnikových důchodů /zejména mezd/ na plnění těchto ukazatelů, specifický "trh práce" s centrálně určenými mzdovými tarify a svoboda volby domácností při realizaci svých důchodů na trhu spotřebního zboží a služeb. Podrobně viz: Z. Sulc, Stát a ekonomika, 1985, /rukopis/.

počítací, ani reálné peníze se nemohou přeměnit ve fungující kapitál.

Nejinak tomu je s ostatními kategoriemi /podrobně je budeme analyzovat později/. Cena není ve skutečnosti cenou, jak ji známe z peněžně-tržního mechanismu, zisk není ziskem, mzda mzdou atp. Politická ekonomie socialismu však s těmito pojmy většinou zachází tak, jako by peníze byly penězi, cena cenou, mzda mzdou atp. Zmatení jazyka je zde opravdu babylonské.

Obdobně je tomu však i s přejmenovanými kategoriemi. Nový název pro nadhodnotu - nadprodukt - budí dojem, že fenomén vykořisťování, který je specifickým atributem Marxova pojetí nadhodnoty, zmizel. V interpretaci politické ekonomie socialismu je tomu tak proto, že výrobní prostředky byly "zespolečňeny" /socialistické vlastnictví/ a že tedy nadpráci si nepřisvojuje kapitalista, ale společnost jako celek.⁺ Abstraktní pojem "společnost" zde působí jako kouzelný proutek.

Reálná společnost je však velmi strukturovaný celek, který není pouhým souhrnem jednotlivců, ale i institucí s rozdílnými funkcemi a vazbami horizontálními i vertikálními. Jednotlivci i instituce se - pokud jde o dispoziční moc s celospolečenským vlastnictvím a jeho jednotlivými částmi - podstatně liší: jedni rozhodují /disponují/, jiní vůbec ne; někteří rozhodují o lokálních věcech, jiní o celospolečenských. V centrálně-přídělovém mechanismu si "vlastníci" zdaleka nejsou rovni. Prakticky veškeré dispoziční právo s celospolečenským bohatstvím a jeho přírůstkem se zde soustřeďuje ve vrcholku mocenské pyramidy, jež prostřednictvím makroekonomického plánu pro celou společnost určuje základní rozdělení národního důchodu /nově vytvářené hodnoty/ na spotřebu a "akumulaci", což v kapitalistické peněžně-tržní ekonomice probíhá převážně v rovině jednotlivých korporací, jejichž manažerský tým přitom musí počítat s protivažnou silou odborových organizací /v zemích s centrálně-přídě-

⁺ Sovětská učebnice to např. vyjadřuje takto: "První zvláštnost hospodaření za socialismu spočívá v tom, že je především hospodařením samotné společnosti a v měřítku celé společnosti... Druhá zvláštnost hospodaření za socialismu spočívá v tom, že subjekt hospodaření a bezprostřední výrobce jsou totožní. Sdružení pracujících je subjektem hospodaření i pracovníkem." /Podtrženo autory/ - str.251. Tam, kde subjekt hospodaření a bezprostřední výrobce jsou totožní, nemůže ovšem - vzato formálně logicky - jeden druhého vykořisťovat.

lovým mechanismem jsou odbory naopak zpravidla "převodovými pákami" centra/. Historie dosud nepoznala takovou koncentraci ekonomické moci, jakou vrcholku společenské pyramidy poskytuje centrálně-přídělový mechanismus uplatňovaný v zemích existujícího socialismu. Pojem "společnost" zde fakticky znamená jen nejužší vrcholek mocenské pyramidy.

Teoreticky můžeme toto centrum libovolně určit podíl mezi "akumulací" a spotřebou. Z historie je známo, že této "absolutní ekonomické moci" užívalo zatím převážně k maximalizaci "akumulace" a minimalizaci spotřeby. Přitom - na rozdíl od individuálního či kolektivního /korporace/ kapitalisty, který za důsledky svých rozhodnutí ručí celým svým kapitálem - vrchol celospolečenské mocenské pyramidy je v podstatě společenství bez jakéhokoli ručení, neboť důsledky jejích rozhodnutí vždy dopadají jen na společnost jako celek /nemluvě o tom, že možnost skutečné volby lidských představitelů této mocenské pyramidy je pro většinu společnosti problematická/.

Podmínky "zepslečenštěné ekonomiky" ve zcela konkrétním rámci centrálně-přídělového mechanismu tak nejen nevylučují možnost "vykořisťování" většiny společnosti menšinou, ale dokonce je ještě rozšiřují.

Nové jméno pro nadhodnotu tedy nejen nevyjadřuje skutečnou povahu nového fenomenu, ale naopak ji skrývá.

Obdobně je tomu s přejmenováním kapitálu na fondy, motivované opět změnou vlastnického vztahu. Fenomen vyjadřující celý složitý soubor ekonomických vztahů a vybavený vlastním "samohybným motorem" udržujícím jej v permanentní dynamice ~~ž~~ /právě tak pojímá kapitál i sám Marx, implicitně i výslovně/ se přeměňuje ve více méně mrtvou hromadu naturálních "fondů", které se do pohybu dostávají pouze vnějším zásahem plánového centra. Jakkoli tentokrát změna názvu mnohem více vystihuje skutečnou povahu tohoto fenomenu v centrálně-přídělovém mechanismu, nový pojem se současně stává železnou svěrací kazajkou, jež uzavírá ekonomické myšlení do úzkých hranic naturální ekonomiky, jež už vlastně přestává být ekonomikou a přeměňuje se v technokratickou organizaci ztělesněnou zejména ukazatelskými plány. Do stereotypu ekonomického myšlení je tak zabudována jedna z bariér, jež vedou ke vzniku popsaného "mušního syndromu".

2/ Dalším znakem metodologie "kategoriální" politické

ekonomie socialismu je systematický s~~vět~~ výroků klasiků /především Marxe/ o podobě ekonomiky budoucí socialistické /komunistické/ společnosti, jež pak slouží za východisko pro doplnění souboru kategorií převzatých z Kapitálu o pojmy specifické právě pro tuto "společensko-ekonomickou formaci". Práce je to ovšem nesnadná. Na rozdíl od analýzy kapitalistické ekonomiky své doby, pro kterou si Marx vypracoval ucelenou konsistentní "pojmovou" /jejím základem je precisovaná soustava kategorií klasické politické ekonomie doplněná o některé vlastní specifické pojmy, zejména "cena pracovní síly" a "nadhodnota"/, která harmonuje se všemi reálnými jevy soudobé ekonomiky, neusiloval o nic podobného ve vztahu k politické ekonomii socialismu. Jeho výroky na toto téma jsou zcela okrajové, dílčí a nesoustavné. Byly vysloveny buď v polemice s některými naivními, ekonomicky nekvalifikovanými programovými požadavky soudobých socialistů /sem patří zejména jeho výroky o rozdělování za socialismu a komunismu vyslovené při kritice Gethajského programu/, nebo formulované jako obecné, abstraktní charakteristiky některých odlišností ekonomiky budoucí komunistické společnosti /např. výroky o bezprostředně společenské práci/, o jejichž konkrétní, reálné podobě a problematice ho jakožto racionálně uvažujícího vědce vůbec nenapadlo fantazírovat.

Politická ekonomie socialismu však právě tyto náhodné, nesoustavné, izolované a většinou velmi abstraktní výroky učinila východiskem teoretických /a na jejich základě i praktických/ projektů. Snad nejfatálnější byl důsledek tohoto metodologického postupu při "rozvíjení" Marxovy téze o bezprostředně společenské práci /podrobnou charakteristiku viz v kap.II,2/. Tato abstraktní téze se stala základem pro formování nepeněžního, netržního, v podstatě naturálního centrálně-přídělového mechanismu ekonomiky jako jedině adekvátního pro socialismus /komunismus/. Třebaže praxe mnoha desítek let a zkušenost řady národních ekonomik potvrzují nereálnost koncepce této v podstatě neekonomické ekonomiky, v níž "podle Marxe se bezprostřední ~~společenská~~ společenská práce projevuje za socialismu v tom, že její produkt je uznáván za všeobecný /společensky užitečný a

nezbytný/ ještě před směnou⁺, žádná ekonomická reforma v zemích existujícího socialismu se zatím neodvážila s touto tézí rozejít a přizpůsobit formování mechanismu fungování ekonomiky realitě, v níž pokračující společenská dělba práce, dosahující rozměrů za Marxe nepředstavitelných, stále více přeměňuje v čirou science-fiction ambice na zvládnutí babylonských vznikajících vztahů a závislostí ex ante centrálním makroekonomickým plánem.

Všechny učebnice politické ekonomie socialismu ovšem shodně přiřazují tézi o bezprostředně společenské práci k základním článkům své "teorie", a všechna fakta svědčící o nesouladu teorie s praxí shodně odbývají tím, že socialismus je teprve první fází komunismu a je tedy ještě "neúplný", takže bezprostředně společenská práce zde zatím nemůže být tak docela "bezprostřední", což nastane až v úplném komunismu⁺⁺ /další obvyklý metodologický trik "kategoriální" ekonomie spočívající v tom, že se současný problém "řeší" odkladem tohoto řešení do daleké budoucnosti/. Téze se stala základním dogmatem víry, jehož překročení či opuštění se rovná herezi. A tak jsme svědky toho, že ekonomové působící v oficiální struktuře existujícího socialismu, kteří pochopili absurditu této téze v moderním industriálním a postindustriálním světě a usilují o reformu ekonomického mechanismu jeho transformací z centrálně-přídělového na plánevitě regulovaný peněžně-tržní, se snaží najít východisko v nové interpretaci této téze tak, jako by byla vlastně v souladu s jejich reformním cílem a nebyla v rozporu s existencí zbežně-peněžních vztahů. Jejich argumentace je však tak krkolomná, že její výraznější vliv na změnu vládnoucí ideologie ~~záleže~~

⁺ L. Rasmich, 1983, str. 1; obdobně viz N. Cagolev a kol., 1973, str. 127-8

⁺⁺ Viz Z. Hába a kol., 1980, str. 378-8; M. Fremr a kol., 1978 str. 338

nelze očekávat, přičemž ideologicky imunním ekonomům může být jen k smíchu.⁺

3/ Dalším výrazným znakem metodologie politické ekonomie socialismu je rozpačitost, ba přímo bezradnost tam, kde klasikové mlčí, kde však reálné fenomény ekonomické skutečnosti volají po analýze a vysvětlení.

Zvláště názorně se to projevuje u kategorie "zbožně-peněžních vztahů". Klasikové s nimi pro socialismus nepočítají ⁺⁺.

⁺ L.Rusmich např. toto své úsilí vyjadřuje souhrnně takto:
"Proto je zcela logické, že vývojová tendence prohlubování bezprostřední společnosti /reálného zespolečnění/ výroby a vývojová tendence prohlubování relativní ekonomické oddělenosti hospodářských jednotek /odpovědnost jejich kolektivů za výsledky hospodaření/ probíhají paralelně a jsou do určité míry totožné. Obě společně připravují negaci specificky socialistických výrobních vztahů k vyšší fázi komunismu, k níž dojde jejich plným rozvinutím. Tato negace bude bezprostředně podmíněna plným rozvojem tvůrčí aktivity pracujících, jež přivodí negaci ~~sk~~ osobní hmotné zainteresovanosti a tím odstraní i nutnost materiální odpovědnosti a zainteresovanosti kolektivu pracujících na výsledcích jejich činnosti". - L.Rusmich, 1983, str. 21-2. Ač předtím autor uvedl dost přesvědčivých důkazů, že "bezprostřední společenskost" práce nemůže být zajišťována centrálním bilančně přidělovým disponováním jejími produkty", nakonec přece jen končí tamtéž, jako zastánci kritizovaného pojetí, neboť i u něho se bezprostřední společenskost práce uskuteční teprve v onom budoucím ráji, kdy už lidé budou tak bohatí a uvědomělí, že nebudou vydáni pokušení krást.

⁺⁺ V Ve společnosti družných výrobců, založené na společném vlastnictví výrobních prostředků, nesměňují výrobci své výrobky; rovněž práce vynaložená na výrobky se tu neprojevuje jako hodnota těchto výrobků, jako jejich věcná vlastnost, protože tady na rozdíl od kapitalistické společnosti jsou individuální práce nikoli už oklikou, nýbrž bezprostředně součástí celkové práce." - Marx, Engels: Vybrané spisy 4, Praha 1977, str.17. "Jakmile společnost převezme výrobní prostředky a začne je jako bezprostředně zespolečňené používat k výrobě, stává se práce každého člověka, ať je její specifický užitečný charakter sebe-různější, ihned a přímo společenskou prací." *Tamtéž, str. 353*

Marxovy zmínky o budoucí nekapitalistické ekonomice ji obecně chápou jako protiklad ekonomiky peněžně-tržní, tedy jako ekonomiku, v níž se všechny proporce reprodukčního procesu včetně rozdělování stanoví bezprostředně makroekonomickým plánem ex ante, bez zprostředkující role trhu.

Realita sedmi desetiletí existujícího socialismu se však zatím bez tohoto fenomenu neobešla. Přes četné a neutuchající pokusy o omezení a vytlačení zbožně-peněžních vztahů se tento dveřmi vyháněný "zloduch" vždy znovu navrácí okny v nejrůznějších podobách: tu jako "černý" trh, a to nejen ve sféře spotřebního zboží, ale i výrobních prostředků s průvodním fenoménem korupce, jindy jako legální kolchozní trh či jako vymezený prostor pro soukromé podnikání, nebo zvláštní, oddělený trh dováženého zboží za zvláštní "peníze" /např. TUZEX v ČSSR/, v zestátněných podnikách pak jako více či méně úplný "chozrasčot", na pracovním "trhu" v podobě různých skrytých stimulů /výhod či preferencí/ působících na efektivní poptávku i nabídku po pracovní síle atp.

Jak se s tímto rozporem politická ekonomie socialismu vyrovnává?

Shoda existuje v jediném bodě: zbožně-peněžní vztahy ke socialismu nepatří, jsou zde cizím prvkem.[†] To odpovídá zachovaným výrokům klasiků a je proto jedině pravověrné. Tím jsou dány i meze, v nichž je politická ekonomie socialismu schopna vzít na vědomí jejich reálnou existenci - meze makroekonomického ukazatelového plánu, tohoto základního "výrobního vztahu" existujícího socialismu.^{††} Zatím žádná ekonomická reforma tuto bariéru nepřekročila.

[†] „Socialistické výrobní vztahy ve své podstatě nejsou zbožními vztahy.“ Čagolov a kol., str. 305

^{††} „Vztahy zboží výroby nejsou samostatné, patří do systému vztahů plánovitě organizované výroby, jsou podřízené a zaujímají jiné místo než v podmínkách nadvlády systému zboží výroby.“ Čagolov a kol., str. 314. „Stejně jako všechny ostatní ekonomické vztahy za socialismu mají i socialistické zbožně-peněžní vztahy plánovitý charakter.“ - Hába a kol., str. 390. „V podmínkách socialistického hospodaření se velikost hodnoty formuje plánovitě. Hodnototvorný proces je usměrnován na základě plánovitě řízení vývoje vlastních nákladů výroby, cen, mezd, zisků a pod.“ - Fremer a kol., str. 417

Značné rozdíly se však již vyskytují při objasňování příčin výskytu tohoto "neočekávaného" fenomenu: jedni /na prvním místě Stalin v Ekonomických problémech/ je spatřují hlavně ve dvou formách vlastnictví a proto spěchají s přeměnou družstev na státní podniky; jiní vidí hlavní příčinu v tom, že dosud nemohl být skutečně princip odměny podle potřeb a proto akceptují urychlování rozvoje výrobních sil; další zdůrazňují nedostatečné zvládnutí centrálního plánování a hlavní naději vidí v rozsáhlém nasazení výpočetní techniky atp. Různost názorů se dále zvětšuje, mají-li se ~~konkrétně~~ teorie i praxe rozhodnout, nakolik a jak dlouho má být tento cizí prvek trpěn, jak rychle má být omezen a zatlačován. Historicky se to projevuje v přílivu či odlivu reformních nálad a v tom, že v teoretickém ekonomickém myšlení i v politické praxi se uplatňují tu více "revizionisté" či jindy naopak ortodoxní dogmatici. Spíše než pokrok poznání se v tomto střídání odráží ekonomická situace společnosti: prohlubující se problémy ekonomiky vyvolávají potřebu změny, jejíž charakter závisí na tom, který směr - reformní či protireformní - potížím předcházela a může se tedy jevit jako jejich příčina.⁺

⁺ Začneme-li SSSR zaznamenáme, že první "ortodoxní" pokus o netržní ekonomiku bezprostředně po revoluci je brzo vystřídán NEP s širokým uplatněním peněžně-tržních vztahů od soukromého podnikání až po "chozrasčot" v zestátněných podnicích; koncem 20.let však stalinské pětiletky končí s tímto "dočasným ústupem", přičemž válečná a bezprostředně poválečná situace ještě zesílí tendenci k netržní povaze ekonomiky; chruščevovsko-liebermanovská reforma pozvedající odhozený praporek zisku jako stimulu podnikání a rozšiřující sféru legálního působení zbožně-peněžních vztahů je však zanedlouho opět vystřídána břežněvovskou érou návratu ke značně rigidní podobě centrálně-přídělového mechanismu. Teprve nástup M.Gorbačova znovu ohlašuje nový a od dob NEP zřejmě největší příliv liberalizace peněžně-tržních vztahů, i když ovšem ~~naštěstí~~ nadále v poutech uzakatelového plánu. Obdobné přílivy a odlivy lze zaznamenat v Polsku a Maďarsku.

V CSSR je poměrně liberální éra bezprostředně po válce vystřídána na počátku 50.let, po okopírování tehdejšího sovětského systému, obdobím rigidního centrálně-přídělového mechanismu, v němž tvrdé potlačení peněžně-tržních vztahů usnadňující nekvalifikované centrální rozhodování přivedlo ekonomiku do hluboké krize. Ta zrodila první čs.ekonomickou reformu, jejíž neúspěch opět vedl k zesílení centralismu a omezení zbožně-peněžních vztahů, což však problémy čs. ekonomiky neřešilo. Tím se otevřel prostor pro druhou čs.reformu, založenou již na hlubších změnách ekonomického myšlení překračujícího některé ideologické bariéry tradiční politické ekonomie socialismu. Vnější zásah reformu přerušil a opět obnovil značně rigidní podobu centrálně-přídělového mechanismu neschopnou řešit vážné problémy čs.ekonomiky, takže na přelomu 70.-80.let zaznamenáváme opět "zdokonalování" ekonomického mechanismu s větším prostorem pro uplatnění zbožně-peněžních vztahů, bzděné však právě silnými ideologickými bariérami a proto nepřekračující rámec omezené první čs. reformy z konce 50.let.

Tento permanentní konflikt mezi realitou a ideologií má dalekosáhlé důsledky pro ekonomické myšlení. Před teorií vždy znovu vyvstávala kardinální otázka: jsou peníze, ceny, mzdy, zisk, náklady atd. kategorií plánu nebo kategorií "živelných" zbožně-peněžních vztahů?

Te naprosto není otázka jen akademická. Neboť jde-li o kategorie plánu, mohou svou roli uplatnit ideálně tehdy, budou-li mít povahu výlučně účetně-evidenční a tedy stabilní, pasivní, bez vlastního pohybu, neboť jedině pak vznikne šance, že všechny proporce výroby i rozdělování bude možno ex ante vypočítat, zahrnout do makroekonomického plánu a jeho prostřednictvím rozdělit na všechny ekonomické subjekty. Jde-li však o kategorie zbožně-peněžních vztahů, jde o kategorie "živé", neustále se měnící a ve vztahu k ekonomickým subjektům /podnikům, domácnostem, státu/ aktivní, stimulativní.

Jestliže ideálem plánu je cena pevná, určená samotným plánem, jako kategorie zbožně-peněžních vztahů v této podobě nepřipadá v úvahu, zde může vystupovat jedině cena tržní, tj. cena dohodnutá mezi kupujícími a prodávajícími, cena měnící se podle pohybu poptávky a nabídky, cena jako motiv podnikatelského rozhodování, o jehož úspěšnosti konec konců rozhoduje. Takováto cena je však pro plán, jeho tvorbu i realizaci, zcela destruktivní nejen pro svou permanentní dynamičnost, ale především proto, že při ní plán přestává být jediným, univerzálním hybatelem ekonomických procesů, neboť tuto "motorickou" schopnost získává každý ekonomický subjekt, tedy každý podnik, pracovník i jiné instituce /včetně státu/.

Obdobně peníze. Jestliže makroekonomické plánové bilancování potřebuje peníze jedině jako nástroj převodu různých naturálních veličin /užitných hodnot/ na společného jmenovatele, neboť jeho podstatou je právě to, že umožňuje centru stojícímu mimo ekonomiku a nad ní, podle jeho cílů a potřeb ex ante stanovit proporce naturální, pak fungování peněžně-tržních vztahů není myslitelné bez peněz aktivně, iniciativně působících jak na proporcionalitu "malou" /volba sortimentu výroby a kombinace výrobních činitelů při daném kapitálovém vybavení/, tak i "velkou" /tj. při změnách kapitálového vybavení, tedy při investicích/. Ovšem právě tato v peněžně-tržním mechanismu tvůrčí role peněz působí v centrálně-přídělovém mechanismu destruktivně, neboť efektivní nabídka a poptávku krátkodobě

i dlouhodobě odchyluje od plánové, a to tím více a intenzivněji, čím větší prostor dává plán zbožně-peněžním vztahům, jak o tom svědčí zkušenost ze všech desavadních ekonomických reforem, které právě proto zatím vždy ztroskotávaly, i když se při tom ještě nikdy neodvážily popustit uzdu penězům natolik, aby začaly vystupovat v roli kapitálu.[†]

A mohli bychom podobně pokračovat s ostatními ekonomickými kategoriemi, jejichž rozpornost působí zmatek v hlavách ekonomů existujícího socialismu, kteří jej zakrývají více či méně dovednou "dialektikou", která místo jasné a přesné definice připouští "to i ono", aby pak - podle potřeb okamžité politické situace - bylo možno vždy zaujmout "správnou linii". Teorie ustupuje před apologetikou.

Neméně názorně se bezradnost politické ekonomie socialismu projevuje tam, kde začíná doslova "na zelené louce": při pozitivním formulování "ekonomických zákonů socialismu", kde ji klasici ponechávají zcela na holičkách. Pravda, tím, že Marx formuloval "zákony ekonomie kapitalismu", cítí se i představitelé politické ekonomie povinovani vykonat totéž pro socialismus. Jenomže, kde vzít ducha Marxova formátu, i když - kdo ví, jak by to se samotným Marxovým duchem dopadlo, kdyby žil v ideologicko-mocenských poměrech vytvořených existujícím socialismem. A tak vrcholem teoretického ekonomického myšlení, na kterém dodnes politická ekonomie socialismu staví, aniž by se k tomu ovšem výslovně hlásila, jsou "teoretické" výtvořry J.V.Stalina.^{††} Právě on položil ~~základ~~ základy "zákonemánie", která od té doby formuje celkový rámec ekonomického myšlení a jeho hlavní "poučky".

Východiskem této teorie je "základní ekonomický zákon socialismu", který Stalin zformuloval takto: "Podstatné rysy a požadavky základního ekonomického zákona socialismu by bylo možné formulovat asi takto: zabezpečení maximálního uspokojování neustále rostoucích materiálních a kulturních potřeb celé společnosti nepřetržitým růstem a zdokonalováním výroby na základě nejvyšší techniky." ^{†††}

[†] Podrobně viz: Z.Šulc:Stát a ekonomika, str.80-91 /rukopis/

^{††} J.V.Stalin: Ekonomické problémy socialismu v SSSR, Praha,1952

^{†††} Stalin, 1952, str.41

Parafráze této formulace najdeme ve všech sovětských i čs. učebnicích politické ekonomie socialismu[†] /a jinak tomu patrně nebude ani v ostatních zemích existujícího socialismu/, aniž by byl uveden její původce. To ovšem není na věci podstatné. Důležité je pojetí "zákonů", s nimiž politická ekonomie socialismu operuje.

Obecně zdůrazňuje především deterministicko-přírodní charakter ekonomických zákonů, které označuje jako "objektivní", tzn. působící nezávisle na vůli a vědomí lidí.^{††} Analyzujeme-li však blíže definice jednotlivých "zákonů" zjišťujeme, že v podání politické ekonomie socialismu mají spíše povahu normativní či teleologickou.

Platí to už o samotném hierarchicky nejvyšším "základním ekonomickém zákonu socialismu", který podle politické ekonomie socialismu determinuje celou soustavu "zákonů".^{†††} Jak původní Stalínova formulace, tak i její ~~xx~~ parafráze v různých učebnicích^{††††} se vztahují především k formulaci cílů ekonomického vývoje, tedy k vědomé lidské aktivitě, k faktoru vysloveně

[†] Cagolov a kol., str.159; Hába a kol., str.18, 302-3, Fremr a kol., str. 359

^{††} "Ekonomické zákonitosti jsou nutné, podstatné a relativně se opakující vnitřní souvislosti mezi ekonomickými jevy a procesy... Atributem ekonomických zákonů je jejich objektivní charakter. Působí nezávisle na vůli a vědomí lidí. Ekonomické zákony nejsou produktem lidského vědomí, vůle či subjektivních přání". Fremr a kol., str.354-5

^{†††} "Podstatou celé soustavy ekonomických zákonů socialismu je základní ekonomický zákon". - Fremr a kol., str.359

^{††††} "Obsahem základního ekonomického zákona je stále účinnější zabezpečování materiálních a kulturních potřeb lidí při nejefektivnějším využívání zdrojů ~~ekonomického~~ společenské práce pro růst společenské výroby." - Fremr a kol., str. 359. "Základní ekonomický zákon socialismu objektivně určuje cíl společenské výroby. Cílem socialistické společnosti je co nejúplnější uspokojování potřeb všech členů společnosti." - Cagolov a kol., str. 159

subjektivního charakteru, který rozhodně nelze přiřadit do kategorie "objektivních" zákonů přírodních. Všechny formulace vyjadřují spíše požadavek na to, co by "mělo být", než konstataci toho, co skutečně "je" či "působí" nezávisle na vědomí lidí. Vytyčení norem a cílů lidského jednání jako základní znak všech definic signalizuje, že se zde neopereje se zákony přírodního charakteru, ale se zákony normativními, teleologickými.

Ještě zřetelněji to vynikne, jestliže "požadavky" těchto zákonů konfrontujeme s realitou ekonomické dynamiky v zemích existujícího socialismu, kde zdaleka nedochází k "co nejuplnějším uspokojování potřeb všech členů společnosti" a ještě méně se to děje "při efektivnějším využívání zdrojů společenské práce". Hlubší analýzy reálného fungování ekonomického mechanismu v zemích existujícího socialismu naopak prokazují, že vnitřní síly v tomto mechanismu zabudované /tedy vlastně ony skutečné "objektivní zákony"/ působí právě opačně, než to vyplývá z "požadavků" základního ekonomického zákona socialismu.[†]

Nejinak je tomu i s dalšími "subalterními" ekonomickými "zákony" socialismu, jichž různé učebnice vypočítávají větší či menší množství, jako např. zákon plánovitého rozvoje národního hospodářství, zákon neustálého růstu produktivity práce, zákon proporcionality, zákon rozdělování podle práce, zákon ekonomického sbližování socialistických zemí, atd.^{††} /podrobněji se k těmto "zákonům" vrátíme při analýze jednotlivých ekonomických kategorií politické ekonomie socialismu/.

Pro politickou ekonomii socialismu je charakteristické naprosté nepochopení vztahu objektivního a subjektivního v ekonomii. V tomto směru se vrací ještě před Marxe, který přece jen vycházel ze skutečnosti, že subjektem společenského dění jsou aktivní a cílevědomě jednající lidé a jejich instituce / tj. v ekonomii kapitalista individuální či kolektivní, manažer, dělníci a jejich organizace, atp./, i když konečný výsledek je zpravidla jiný než individuální záměry a cíle.

[†] Viz např. Z. Šalč, Stát a ekonomika, II. díl.

^{††} Hába a kol., str. 302 - 3

Politická ekonomie socialismu nezná fenomen "chování" ekonomických subjektů, zejména podniků, ať přitom realita fungování centrálně-přídělového mechanismu s fenomény nucené i chtěné substituce, jejichž prostřednictvím podniky maximalizují své důchody při minimalizaci výkonů[†], přímo vybízí k analýze, proč se podniky chovají jinak než ve svém plánu předpokládá centrum. V logice tohoto mechanismu jsou podniky jen výkonnými technicko-organizačními články centrálního plánu a odchýlení od něho lze proto interpretovat jen jako jakousi tajemnou "zlou sílu" - nekázeň, nedostatečné "socialistické uvědomění" či dokonce nepřátelství /sabotáž/. Svou nekvalifikovanou kritikou "psychologické" školy mezního užítka, kterou zpravidla jen dokládá její naprosté nepochopení, si "marxistická" politická ekonomie uzavřela dveře k využití neobyčejně cenných poznatků a metodologických postupů umožňujících právě analýzu chování ekonomických subjektů /domácností, podniků i státu/.

Stejně tak "kritikou" či ignorováním rozvoje kybernetiky se zbavila možnosti využít jejích poznatků o povaze a chování složitých organismů, bohatě strukturovaných systémů s početnými subsystémy s cílovým chováním, k nimž především patří právě organismy společenské, včetně ekonomiky. Politická ekonomie socialismu tak zcela uniká rozdílnost motivace chování jednotlivých ekonomických subjektů /domácností, podniků, plánevě-regulačního centra/ a chování makroekonomických agregátů /efektivní nabídky a poptávky, společenského i národního produktu, investic atp./. Politická ekonomie socialismu nedokázala vstřebat poznatky hraničních společenskovědních disciplín, jako jsou sociologie /zejména o formální a neformální organizaci, o povaze a chování institucí atp./, sociální psychologie /vztahy člověka a prostředí, jednotlivce a kolektivu atd/.

Snad jedinou oblastí, kde můžeme zaznamenat určitou snahu politické ekonomie socialismu o integraci poznatků moderní vědy, je aplikace matematických metod v ekonomii. I tomu však vtiskuje svůj specifický charakter, který toto úsilí značně devalvuje a činí neplodným, neboť je zcela podřizuje základnímu systémetvornému prvku centrálně-přídělovému mechanismu -

[†] Viz Z.Šulc, Stát a ekonomika, zejm. str. 92-126, rukopis

makroekonomickému ukazatelovému plánu. Ten od ekonomů především vyžaduje, aby všechny veličiny i vazby společenských ekonomických procesů ex ante a daleko dopředu "spočítali". A tak v časopisecké i knižní produkci se neustále objevují úvahy a diskuse o tom, jak určit a vypočítat "hodnotu", "společensky nutné náklady", "souhrnnou efektivnost" atd.

Aplikace matematických metod /v kombinaci s výpočetní technikou/ má - v pojetí politické ekonomie socialismu - vést k tomu, aby v makroekonomickém plánu byly stanoveny "dokonalé" /"optimální"/ naturální proporce, ceny, mady, a to nejen agregát- ně, ale i s možností jejich desagregace na nejnižší články ekonomické hierarchie. Matematické metody mají umožnit realizaci hlavní utopie politické ekonomie socialismu: neekonomickou /technokraticke-organizační/ "ekonomiku", jak ji představuje "čistý" model centrálně-přídělového mechanismu plně ztělesňující představu o bezprostředně společenské práci za socialismu /komunismu/. Třebaže i mnozí ekonomové existujícího socialismu došli k poznání neuskutečnitelnosti této představy[†], bilančně plánovací aspekt zůstává zcela převažujícím směrem aplikace matematických metod v ekonomii existujícího socialismu. Středem donkichotské pozornosti politické ekonomie socialismu se stávají takové pseudoproblémy, jako je kvantitativní určení hodnoty, tzv. společensky nutných nákladů, užité hodnoty a jiných kategorií, jež spíše než stavy odrážejí permanentní proměnlivost ekonomických procesů a vztahů. Zcela nedoceny a téměř bez povšimnutí zůstávají aspekty reálnější a nadějnější - zejména při matematickém modelování ekonomických procesů, chování ekonomických subjektů i agregátů.

[†] „Jestliže i zjednodušíme úlohu, a připustíme, že podniky v naší zemi vyrábějí okolo dvou milionů produktů /a ve skutečnosti jich je mnohem více/ a přitom používají kolem milionu výchozích produktů a polotovarů, pak k tomu, aby se mohl sestavit výrobní plán pro všechny podniky, je třeba uskutečnit 10^{14} aritmetických operací. Budou-li se výpočty uskutečňovat na elektronickém počítači BESM-6 s produktivitou 1 milion operací na sekundu, pak vypracování takového plánu na jediném počítači potrvá 30 tisíc let a 30 tisíc počítačů jej vypracuje během jednoho roku. To je, zřejmě, zcela nereálné" - N.P.Fedorenko, Optimalizacija ekonomiky, Moskva 1977, str. 34

Popsaní metodologie vtiskuje politické ekonomii socialismu velmi výrazné, charakteristické rysy:

1/ Je dogmatická, antiempirická. Postupuje od pouček klasiků k realitě, kterou však filtruje tak, aby mohla sloužit jako ilustrace a důkaz správnosti těchto pouček. Pokud je realita s poučkou v rozporu, rozpory neřeší, ale více či méně složitě je "zdůvodňuje" či "vysvětluje", odkládajíc jejich řešení do daleké budoucnosti "úplného socialismu" /komunismu/. Spíše než nástrojem analýzy ekonomické reality je proto nástrojem propagandy /je ironií osudu, že první obětí toté propagandy se stávají sami její tvůrci/.

2/ Je konzervativní, neschopná vlastního rozvoje a zdokonalování, imunní vůči rozvoji jiných /hraničních/ vědních disciplín, jejichž poznatky nedokáže integrovat.

3/ Je primitivní a sterilní, neboť neobyčejně složitou a bohatě strukturovanou ekonomickou realitu chce reflektovat nevelkým počtem nejobecnějších kategorií, které se často tautologicky "zdůvodňují" navzájem. Rozhodující roli přitom hraje kategorie "socialistického vlastnictví", jež vystupuje v úloze zázračného stvořitele, který kouzelným proutkem obrací všechny kategorie klasické politické ekonomie kapitalismu v jejich pravý opak. Politická ekonomie socialismu nedokázala vytvořit operabilní pojmový aparát, jehož prostřednictvím by byla schopna hlouběji analyzovat ekonomickou realitu, zdroje jejího pohybu, mechanismus fungování společenské ekonomiky. Stala se proto sterilní, neplodnou, nepraktickou.

Politická ekonomie socialismu tak, ačkoli se slovně hlásí k Marxovi a bohatě jej cituje, fakticky revidovala jeho původní východiska, která dovolují přisoudit jeho dílu atributy vědeckosti odpovídající dobovému stupni poznání a přeměnila "marxistickou" ekonomii z vědy v ideologii. Politická ekonomie socialismu nasadila ekonomickému myšlení svěřací kazaiku falešného vědomí.

x x x

Tato revize měla a má dalekosáhlé důsledky pro vývoj existujícího socialismu, z nichž zaznamenáme dva rozhodující: vliv na ekonomickou teorii a důsledky pro politickou a hospodářskou praxi.

a/ Důsledky pro teoretické a ekonomické myšlení.

Ti, kdo se v existujícím socialismu začnou vážněji zabývat ekonomickou teorií, velmi brzo narazí na problémy, které signalizují nesoulad "teoretických" pouček s ekonomickou realitou. V počátcích existujícího socialismu můžeme zaznamenat poctivé snahy se s těmito problémy vyrovnat[†], avšak tvrdé tresky politické moci za tento "revisionismus" vytvořily atmosféru nedotknutelnosti "svatých" principů.

Jak se s ní ekonomové-teoretici vyrovnávají? Můžeme z tohoto hlediska rozlišit čtyři skupiny ekonomů:

x Najivkové, kteří uvěřili na soustavu kategorií politické ekonomie socialismu a považují za svou svatou povinnost stát na stráži její "čistoty". I když jich neustále ubývá, přece jen nemizejí, neboť zálohou pro doplňování této skupiny jsou nově přicházející netalentovaní, netvůrčí adepti ekonomie, kteří se rozhodli použít získanou "kvalifikaci" k poměrně slušné obživě. Tito ortodoxní "marxisté" jsou vždy připraveni ochotně pracovat ve službách ideologického boje.

x Cynikové, kteří sice díky svým hlubším znalostem dávno přestali v kategoriální soustavu politické ekonomie socialismu věřit, současně však nevěří ani na to, že by za jejich života mohla být vystřídána něčím jiným. A tak zcela racionálně vstupují do relativně dobře placených služeb ideologie, aniž by se přitom - zejména v okruhu sobě podobných - namáhali příliš zakrývat svůj ironický odstup od této ne příliš čisté práce.

x Poctivci /a těch je většina/, kteří sice pochopili vnitřní rozpornost a omezenost kategoriální politické ekonomie socialismu, nemají žaludek na ideologické prostocviky, současně však nechtějí své existenční postavení a kariéru vystavovat rizikům. Proto hledají východisko v rámci povolených kariér. Způsoby volby jsou rozmanité:

- únik od makroekonomie do úsekových či podnikové ekonomiky;
- únik do aplikace matematických metod, přičemž se ideologicky určená schémata chápou jako z vnějšího prostředí zadaná data, takže zbývá vykonat ideologicky neutrální formalizaci a kvalifikaci /např. metodika meziodvětvových a meziodborových bilancí jako konkretizace reprodukčních schémat, vzorce pro výpočet "hodnoty", "užitné hodnoty"

+ viz další stranu

či "souhrnné nebo dílčí efektivnosti" atp.;

- snaha po nové interpretaci klíčových kategorií politické ekonomie socialismu, v ojedinělých případech přímá a výslovná /např. pokus interpretovat projekt omezeného regulovaného peněžně-tržního mechanismu jako autentickou realizaci Marxovy kategorie bezprostředně společenské práce/, ale častěji nepřímá, při čemž v obecné rovině zůstávají tradiční kategorie politické ekonomie socialismu nedotčeny, avšak jejich konkrétní interpretace za pomoci neútrápných pojmů z jiných disciplin - nejčastěji organizace a řízení - je značně odlišná od dogmatického pojetí /např. pomocí pojmů vertikální a horizontální vztahy se definují vztahy mezi podniky a centrem a podniky navzájem takovým způsobem, který by ekonomické terminologií zněl jako oddělení podnikové sféry od státního rozpočtu a obnovení peněžně tržních vztahů mezi podniky/; za nejkultivovanější podobu tohoto směru lze považovat práce Kornale.

x Schizofrenií, kteří vcelku poslušně na objednávku dodávají, případně i publikují zpravidla kultivované ideologizované studie, což však pro sebe považují jen za jakousi povinnou daň, která jim umožňuje, aby část svého pracovního času mohli využít k soukromému studiu a pěstování současných směrů neoklasické ekonomie, na jejíž praktické uplatnění je sice pramalá naděje, ale jež přináší určitý pocit uspokojení ze seberealizace, i když zpravidla jen v úzkém kruhu příbuzných ekonomických estétů na pololegálních seminářích.

Takováto situace nevytváří podmínky potřebné k tomu, aby se ekonomie mohla rozvíjet jako skutečná věda. Ekonomické myšlení v existujícím socialismu nemá k dispozici jednotný, přesný, všeobecně uznávaný a obecně srozumitelný jazyk /paradigma/, neboť slovník politické ekonomie socialismu pro svou vágnost, ideologické zatížení a odtrženost od ekonomické reality není

+ ze str. 20

Např. zajímavé diskuse ve 20. letech v SSSR /viz B. Urban, Zrod a konec velké diskuse, Praha 1968; J. Hronovský, Nezbožní koncepce socialistické ekonomiky v prvních letech po Říjnové revoluci, Praha 1966, ekonomické diskuse v 60. letech v Polsku a ČSSR, atd.

s to tuto úlohu plnit a individuální pokusy o jeho doplnění, motivované vším jiným než snahou o přesnou a ucelenou, konsistentní soustavu pojmů spíše zvětšují než zmenšují babylonské zmatená jazyků. Rizika spojená s netradičním, tvůrčím, originálním ekonomickým myšlením podporují spíše tendence k abstraktnímu, náznakovému, ba někdy přímo kryptologickému vyjadřování, které rozhodně nepatří ke kvalitám vědecké práce. Politická ekonomie socialismu nepřipouští skutečně svobodnou výměnu názorů, bez níž je nemyslitelný pokrok vědeckého myšlení. Pokud zde vůbec dochází k diskusím, jsou pevně sevřeny do nepřekročitelných ideologických bariér a jejich přínos k rozvoji ekonomické vědy je proto minimální, ba často přímo nulový.

b/ Důsledky pro hospodářskou a politickou práci

Politická ekonomie socialismu vytváří myšlenkovou základnu pro nejširší výchovu "kádru", a to jak pro oblast řízení hospodářství od centrálních orgánů až po podniky /přednáší se nejen na vysokých školách a středních ekonomických a právního směru, ale i ve více či méně zkrácených kursech na některých dalších školách, zejména technických/, tak i ve sféře politiky, která zahrnuje především přípravu funkcionářů a pracovníků aparátu strany /přednáší se nejen na "Vokovické Sorbonně", jak se někdy označuje Vysoká škola politická ÚV KSČ, ale i v různých kursech a "univerzitách" marxismu leninismu v krajích a okresech či v soustavě stranického školení pro řadové členy strany".

Tento proces ekonomického "vzdělávání" ještě značně zesiluje vliv podstatných rysů politické ekonomie socialismu na dogmaticnost, konservativnost, primitivitu a sterilitu ekonomického myšlení. Většina těch, kteří je absolvují, nemá pochopitelně ambice zabývat se ekonomickou teorií profesionálně a samostatným myšlením prověřovat validitu sdělovaných "pouček". Přejímají je tak, jak jsou podávány a ještě je dále zjednodušují a vulgarizují, když pozdější praxe od nich vyžaduje, aby jich používali.

Jde-li o praxi "dole", tj. v podnicích a závodech, důsledky jsou zpravidla nepřilíš významné. Zde se tyto poučky dají použít jen v "ideologické práci", kterou i většina členů strany už dávno chápe jen jako povinný rituál, jemuž se nelze vyhnout, ale na jehož obsah nikdo nevěří. Vlastní hospodářské praxi jsou však natolik vzdálené, že jakýkoli pokus o aplikaci může dopadnout jen trapně.

Zcela jiná je však situace, jde-li o práci "nahore", v nejvyšších orgánech hospodářského a politického řízení. Tady už má způsob myšlení vypěstovaný politickou ekonomikou socialismu dalekosáhlé důsledky, a to tím spíše, že typ osobnosti nadané samostatným, tvůrčím teoretickým ekonomickým myšlením se ve ~~maximálních~~ vrcholcích mocenské pyramidy existujícího socialismu prakticky nevyskytuje. I zde zatím hlavní roli králí teoretičtí přestánci, brožurkoví "marxisti", nekriticky přejímající ztrmlé dogmatické schéma výtvořené politickou ekonomikou socialismu, kterým poměřují jakékoli projekty mechanismu fungování ekonomiky a za "revizionistické" či "protisocialistické" považují vše, co se nevejde do primitivních představ falešného vědomí vypěstovaného politickou ekonomikou socialismu.

Není divu, že za takových okolností charakteristickým rysem centrální regulativní praxe v zemích existujícího socialismu je spíše odkládní než řešení nazrávajících problémů ekonomiky, přičemž k závažnějším pokusům o řešení /ekonomické reformy/ dochází teprve tehdy, jestliže hrozí či dokonce vypukne hluboká společenská krize. I pak je však taková reforma spoutána ideologickými bariérami klíčových "pouček" vypěstovaných politickou ekonomikou socialismu a proto poznaménána jíz popsaným "menším syndromem", přeurčujícím její selhání.

Ekonomická reforma v zemích existujícího socialismu má naději na úspěch pouze tehdy, dokáže-li se ekonomické myšlení /zejména na vrcholu mocenské pyramidy/ vymanit z ideologických pout falešného vědomí vypěstovaného politickou ekonomikou socialismu, a založit centrální regulativní praxi zejména při formování systémotvorných ~~prvků~~ prvků mechanismu fungování ekonomiky na myšlení neideologickém, tvůrčím, skutečně vědeckém.

Nové ukazatele - nové iluze

V Hospodářských novinách se znovu /po kolikáté již?/ rozvíjí diskuse o tom, podle jakých kritérií hodnotit činnost podniků, aby se dosáhlo podstatné změny v jejich chování, jehož stereotypy - přes všechny četné změny plánových ukazatelů při několikerém "zdokonalování soustavy řízení"- vždy znovu reprodukují v socialistické ekonomice tendence extensivního rozvoje, nízké efektivity, permanentní nerovnováhy /nedostatkovosti/ a cykličnost ekonomické dynamiky.

K nezávažnějším příspěvkům z poslední doby patří vystoupení doc. J. Koláře /HN 24/86/ a společný článek ing. M. Halouska, CSc a doc. ing. J. Vanera, DrSc /HN 38/86/. Argumentace obou článků je přesvědčivá, pokud popisují a hodnotí chování podniků v současném ekonomickém mechanismu. Zvláště výstižně to vyjadřuje druhý článek, když dokazuje, že cílová ekonomická funkce socialismu se v existujícím systému plánování a řízení fakticky realizuje v převrácené podobě. "Na místo principu maximalisace užité hodnoty a minimalisace hodnoty - což odpovídá obecně společenské, ale zejména socialistické podstatě efektivity - se v praktickém hospodářském životě prosazuje spíše formule opačná s příslušným negativním vlivem na jednotlivé výrobky /jejich kvalitu, strukturu, objem/, tak i na celkový chod ekonomiky ... Tato převrácená podoba rozhodujících vazeb, faktická záměna míst rozhodujících ekonomických kategorií - užité hodnoty a hodnoty, efektů a nákladů - ve struktuře cílových orientací, je také základem neustále se prosazujících tendencí extensivního rozvoje." /HN 38, str. 2

Avšak ve chvíli, kdy autoři přecházejí k pozitivním návrhům na překonání těchto nepochybně systémových vad mechanismu fungování ekonomiky, neprojevují dostatek důslednosti při vyvozování závěrů z analýzy příčin chování podniků v mechanismu dosavadním. Zcela v logice všech dosavadních pokusů o "zdokonalení soustavy řízení" dělají jen v pozměněné podobě to, co dosud vždy dělali i jejich předchůdci - navrhují nové ukazatele: doc. J. Kolář vidí řešení v konstrukci dvojích cen, "cen" užitečnosti a cen nákladovosti, autoři druhého článku v konstrukci ukazatele úrovně komparativní efektivity národní práce. Avšak ^{ukazatele} jakékoli, třebaže v tomto případě nemají povahu objemovou /ať již typu hrubé nebo čisté výroby/ a proto mohou vyhlížet obzvláště nově, neznamenaají systémovou změnu v mechanismu fungování ekonomiky, neboť i nadále ponechávají prostor k tomu, aby tvorba podnikových důchodů podléhala "hře o parametry" mezi podniky a plánovým centrem, který je právě zdrojem obou převráceného "minimaxu" v chování podniků - maximalisací důchodů při minimalisaci výkonů.

Žádný z navrhovaných "parametrů" nemá povahu skutečně objektivně daného parametru, jeho vymezení je závislé na velmi složité činnosti centra /jeho institucí/, obtížné jak metodicky /problém definice světovosti a zdrojů informací o ní, měřítek užitečnosti atd./, tak i časově /rychlost získávání informací o velmi proměnlivých veličinách, zejm. cenách, ale i vědecko-technickém rozvoji a frekvence jejich promítání do navrhovaných ukazatelů atd./: Očekávání autorů, že právě jimi navrhované ukazatele převrátí chování podniků z hlavy na nohy je proto jen novou ilusí, takže případná realizace by mohla přinést jen nové zklamání a oddálit skutečné, gruntovní, systémové řešení.

Jez vskutku podivuhodné, jak se v ekonomickém myšlení houževnatě udržují některé předsudky vypěstované v podmínkách dlouhodobého fungování současného ekonomického mechanismu. Na rozdíl od Marxe, který užitnou hodnotu i hodnotu odděloval vždy jen v abstrakci, ale nikdy ho ani nenapadlo, že by reálně mohly existovat odděleně a natož převráceně /pro něho bylo samozřejmé, že jde jen o dva nedělitelné aspekty jedné jediného fenomenu - zboží, který se jako takový potvrzuje pouze tehdy, prokáže-li současně obě vlastnosti prodejem a koupí/, dokázal současný ekonomický mechanismus socialismu obojí: oddělit užitnou hodnotu a hodnotu a jejich ekonomický význam dokonce převrátit. Autoři obou zmíněných článků se sice Marxovi přibližují, když se snaží hodnotu a užitnou hodnotu opět vrátit z hlavy na nohy, avšak zůstávají od něho stále ještě daleko, když tyto pojmy nadále chápou jako dva samostatné fenomény.

V takovém chápání věcí se stále ještě - i když zahaleně - zračí původní pojetí socialistické ekonomiky jako v podstatě naturální, řízené /plánované/ spíše nástroji odpovídajícími povaze řízení podnikového /příčné řízení/, než specifickými nástroji makroekonomickými /hospodářská politika státu/. V tomto pojetí poníže nejsou reálnými, ale počítacími penězi, jejich hlavní funkcí je vlastně převádět na společného jmenovatele statisíce a miliony různých výrobků a stanovit "správné" proporce výroby i rozdělení národního důchodu jak co množství, tak i spotřeby práce.

Konstrukce ukazatele úrovně komparativní efektivity národní práce autorů M. Halouzka a J. Vanera, jehož základ tvoří srovnání plné pracovní produkce, je právě názorným svědectvím takovéhoho naturálního pojetí ekonomiky, i když "hodnotové" vyjádření předloženého vzorce /přepočet na VC a redukce reprodukčními náklady valut/ budí zdání, ^{že} /tomu tak není. Autoři si patrně neuvědomili, že tu vlastně jen v poněkud rafinovanější a sbožitéjší podobě opakují Owenovo a Proudhonovo pojetí peněz jako pracovních poukazek /viz

jejich teoretické pojetí zisku jako nákladu a cen jako souhrnu nákladů/ a že tu pro celonárodní ekonomiku navrhuji období neslavně skončivšího "pracovního skladu" /National Equitable Labour Exchange/ zřízeného v Londýně Owenovci v 30. letech minulého století. V tomto družstvu mohl každý člen přinést výrobek své práce a dostal za ně pracovní poukázky dle počtu hodin, které na ně vynaložil. Členové družstva se ovšem chovali obdobně jako podniky v našem současném ekonomickém mechanismu: nadceňovali hodnotu svých výrobků /počítali více pracovních hodin, než odpovídalo skutečnosti/, takže hodnocení nakonec muselo být svěřeno znalcům jako tomu bylo v zastavárnách. Ti ovšem výrobky oceňovali jak dovedli - nejprve v penězích a pak je převáděli na pracovní poukázky. Tento převrácený způsob byl tehdy možný, neboť v tehdejší společnosti existovaly jediné, reálné peníze, což v socialistické ekonomice neplatí, neboť zde převažují peníze počítací, jež postrádají tradiční vlastností peněz reálných. Proto seriózní porovnávání efektivnosti je zde možné jediné převodem na světové peníze/.

Dokud se ještě zprvu u většiny členů projevovala určitá dávka altruismu, sklad jakž takž fungoval, ale s růstem počtu členů šlechtnost ustupovala méně ušlechtilým zájmům. Noví členové přinášeli výrobky špatně prodejné či zcela neprodejné a za získané pracovní poukázky ve skladu naopak nakupovali takové, které mohli jinde dobře prodat za peníze. Ve skladu zbyl nakonec jen brak.

Autoři návrhu na ukazatel úrovně komparativní efektivnosti národní práce stejně tak jako na zavádění "cen" užitečnosti si mohou být jisti, že osud čs. ekonomiky by se jejich realizací příliš nelišil od historie londýnského "pracovního skladu" blahé paměti a kritické negativní tendence extensivního vývoje by v ní i nadále vesele bujely vstříc novému tisíciletí.

Je věru podivuhodné, jak hluboké kořeny má historicky vypěstovaná absolutní nedůvěra plánového centra i teoretických pracovníků ve schopnost spotřebitele - ať jednotlivce /domácnosti/ či podniku /tzv. odběratele/ - posoudit užité vlastnosti výrobků, které kupuje /odebírá/. Všichni považují za samozřejmé, že to za něho musí dělat někdo jiný, nějaká instituce, nějaký úřad. To je ovšem logika permanentně nedostatkové ekonomiky, logika ekonomického mechanismu, ve kterém zdomácněl specifický typ monopolu výrobce /dodavatele/ vytvořený tím, že tvorba podnikových důchodů závisí na plnění plánových ukazatelů a nikoli na tom, zda prodávaný výrobek prokáže oba atributy zboží, tj. užitnou hodnotu pro spotřebitele /ten jí potvrdí svou koupí/ a hodnotu pro výrobce /tj. schopnost uhradit cenou veškeré náklady výroby a ještě něco navíc pro další rozvoj či modernizaci výroby/.

Přitom už existuje tolik praktických důkazů, že takový úkol žádný úřad zvládnout nedokáže - vezmeme jen tristní výsledky všelijakých více či méně složitých "systémů hmotné zainteresovanosti" na kvalitě či technické úrovni výrobků.

Myslím, že desítky let praktických zkušeností s "ukazatelovým" mechanismem ve všech socialistických zemích nezvratně prokázaly, že neexistuje zázračný ukazatel, který by zaručil ekonomickému mechanismu takovou výkonnost, jakou prokazují mechanismy založené na peněžně-tržních vztazích. Pro socialistickou ekonomiku existuje jediné východisko z dosavadní již nebezpečně dlouho trvající bídy: úplný rozchod s "ukazatelovým" mechanismem a přechod k plánovitě regulovanému peněžně-tržnímu mechanismu fungování ekonomiky. Neboť jediné pak výrobky nebudou mít pouze "formu zboží", ale stanou se skutečným zbožím, ve kterém se opět sjednotí a začnou přirozeně působit oba jeho atributy - užitná hodnota a hodnota. A pak na místo umělých /a proto stále více deformovaných/ cen nastoupí ~~nastoupí~~ skutečné ceny a začnou plnit svou funkci jak vůči spotřebiteli /kupujícímu/, tak i výrobci /prodávajícímu/. Pak budou počítací peníze nahrazeny reálnými penězi se všemi jejich klasickými vlastnostmi, které umožní, aby v ekonomice hrály svou aktivní, motorickou roli nejen při krátkodobém, ale i dlouhodobém /víceletém/ rozhodování podniků i plánového centra.

Zkrátka - dnešní quasieconomika se přemění ve skutečnou ekonomiku.

Už ale vidím, jak po těchto slovech ideologicky kovaní "marxisté" zvedají svá pera, aby odhalili mé "revizionistické" ledví a obvinili mě ze snahy obnovit kapitalismus či alespoň z naivní víry ve volnou hru tržních sil. Musím je však zklamat. Nejsem ani naivní, ani nestojím o návrat kapitalismu. Ani trochu nepochybuji o tom, že moderní industriální a postindustriální ekonomika se neobejde bez celospolečenského plánovité regulace. Především proto, že peněžně tržní mechanismus sám o sobě z řady důvodů produkuje nejen tendence k ekonomické rovnováze, ale i k nerovnováze, dále však i proto, že smyslem ekonomie není ona sama, ale člověk, jeho hmotné a především duševní potřeby, což předpokládá její zapojení na realizaci četných mimoekonomických cílů a preferencí. To ovšem neznamená, že tato plánovitá celospolečenská regulace má vést k potlačení a likvidaci peněžně-tržního mechanismu, jak to zatím činí všechny dosavadní varianty centrálně-přídělového "ukazatelového" mechanismu fungování socialistické ekonomiky.

Snad tu k objasnění pomůže obrazné přirovnání. Představ si, že by člověk měl vědomě, racionálně rozhodovat o každém mrknutí svých očí, o každém nadechnutí a vydechnutí, o každém úderu svého srdce ač.

Takový organismus by nebyl životaschopný. Člověk může existovat a jako myslící bytost se realizovat jen proto, že většina jeho fyziologicko-biologických funkcí se uskutečňuje automaticky a jeho ratio zasahuje a uplatňuje se pouze tehdy, když tento automatismus selhává /onemocnění/, anebo ~~izexxix~~ aby tomuto selhání předcházel /prevence/, anebo tam, kde své fyziologicko-biologické funkce překračuje /tvůrčí duševní činnost/. Kybernetika prokázala, že podobně ~~je~~ je tomu u všech složitějších organismů s cílovým chováním - a společenské organismy včetně ekonomiky k nim patří na prvním místě.

Proto cílem celospolečenské plánovité regulace nemůže být vyřazení všech automatismů, jejichž uplatnění v ekonomice je možné pouze při zachování peněžně-tržního mechanismu, ale jen jejich kreace tam, kde selhávají nebo působí společensky škodlivě /a to nejen následně, ale co možná především preventivně/ a doplnění tam, kde je to nad jejich síly a možnosti /mimoekonomické cíle a preference/. Konkrétní podoba takovéto celospolečenské plánovité regulace musí být ovšem zcela jiná než jakou nabízejí dosavadní varianty ~~ukazatelového~~ ukazatelového plánování. V tomto článku není dost místa na konkrétní popis takového způsobu plánovité regulace /jedna taková možná varianta je popsána ve 3. dílu mé práce Stát a ekonomika, která však zatím existuje pouze v rukopise, o jehož zveřejnění autor zatím marně usiloval/. Proto se zde omezím na obecnou charakteristiku dvou základních, nepominutelných rysů celospolečenské plánovité regulace socialistického peněžně tržního mechanismu.

1/ Přímá reglementace ekonomických subjektů /především podniků/ je možná pouze dvojím způsobem:

a/ formulací obecných pravidel podnikání v podobě obecně platných zákonů /~~vnik~~ a zánik podniků, pověřování podnikatelskou funkcí, hospodářské smlouvy, pracovní právo, ekologické zákonodárství atp/;

b/ dlouhodobá zákonná úprava ekonomického vztahu mezi celospolečenským centrem /státem/ na daňovém principu, včetně úpravy podmínek, za kterých může docházet ke změnám zdanění.

Přímé zasahování centra do podniků, ať už formou určování závazných plánových ukazatelů či konkrétních /jmenovitých/ výrobních úkolů je nepřijatelné /své potřeby v tomto směru může stát v rámci svého důchodového omezení uplatňovat formou státních zakázek, smluvních dotací atp./. Jen za těchto podmínek lze počítat s tím, že peněžně-tržní mechanismus bude v ekonomice skutečně fungovat, že bude účinně působit nejen na krátkodobé, ale především dlouhodobé rozhodování podniků, neboť na něm bude záležet, zda přežijí, tj. zda i v budoucnu budou s tím, že ze svých tržeb uhradit vynaložené náklady, neboť skončí dosavadní omezující, za které reálnou odpovědnost za takovéto rozhodování nenese ani podnik, ani plánové centrum,

a důsledky jdou na vrub celé společnosti. Teprve pak začnou podniky opravdu a dlouhodobě plánovat, na rozdíl od dosavadní "hry na plánování", teprve pak se vědecko-technický rozvoj stane jejich prvořadou a přímo životní potřebou na rozdíl od situace dnešní, kdy k němu přistupují převážně jen na základě centrálního donucení a s nataženou rukou na maximální příděl investic, pracovních sil či devisorových zdrojů.

2/ V centrální plánovité regulaci se tedy - vedle uvedených nástrojů přímého řízení - musí uplatnit především nástroje nepřímé, ekonomické. To ovšem neznamena rezignaci na makroekonomické plánování, ba právě naopak. Makroekonomický plán si ovšem nemůže činit nároky na nějaké rozepisování do podniků. Musí to být právě jenom plán centra, který stanoví dlouhodobou strategii používání jeho regulativních nástrojů a bude sledovat dva základní dlouhodobé cíle:

a/ předcházet včas možným frikcím ve fungování ekonomického mechanismu a vytvářet celospolečenské podmínky pro maximální uplatnění faktorů pozitivně působících na ekonomickou dynamiku a její efektivnost /zejména podpora vědeckotechnického rozvoje, rozvoj ziskově neatraktivních ale pro ~~ekonomiku~~ ekonomiku nezbytných činností jako jsou energetika, infrastruktura atp./;

b/ formulace mimoekonomických cílů a preferencí a způsobu jejich realizace.

Škála těchto nepřímých ekonomických nástrojů, které má centrum k dispozici pro plánovitou regulaci socialistického peněžně-tržního mechanismu, je velmi široká - od zakladatelské činnosti /zřizování nových podniků či účast na rozšíření již existujících/ přes dotační politiku /zejména podpora vědeckotechnického rozvoje/ a státní zakázky k peněžní, zejména úvěrové a úrokové politice, cenové a devisorové politice, daňové, sociální a zdravotní politice atd. Žádné z těchto nástrojů nejsou zázračné, každý z nich má svou problematiku, kterou je třeba dobře znát, aby bylo možno s nimi dovedně zacházet. Existence soukromého vlastnictví výrobních prostředků /s výjimkou drbného podnikání/ v socialistické ekonomice však vytváří předpoklady, aby centrální manipulace s nimi byla podstatně účinnější než je tomu v peněžně tržním mechanismu s vysokým podílem kapitalistického vlastnictví. Jde ovšem o instrumentarium mnohem náročnější na odbornou kvalifikaci plánového centra, než je tomu při reglementaci ekonomiky centrálním ukazatelovým plánem.

Myslím, že v naší společnosti už dávno nazrál čas, aby ekonomové skončili s neplodnými diskusemi hledajícími zázračné ukazatele a přešli k diskusi o tom, jakým způsobem co nejdříve a s minimálními poruchami uskutečnit přechod od dosavadního centrálně-přídělového ukazatelového mechanismu k socialistickému plánovité regulovanému peněžně-tržnímu ~~mechanismu~~ fungování ekonomiky. Skutečnost, že právě tímto směrem se stále výrazněji orientuje i současná diskuse ekonomů sovětských, by měla naše ekonomy varovat, že mohou zmeškat vlak.

/Zasláno HN k zveřejnění/

Olga Šulcová:

CESTA DO HLUBIN DĚLNÍKOVY DOŠE

Pan Kavka

Bouda

Pan Kavka

Je na čase, abych pověděla něco víc o našem směnovém mistru panu Kavkovi. Píšu našem, ale mám tisíc chutí napsat svém, protože to tak cítím. Byli jsme si blízcí od prvního okamžiku. Ten první okamžik nastal jedné zářijové noci v sedmdesátém roce: v kanceláři mistrů ležely na stole nové vietnamské montérky s lístkem, na němž bylo mé jméno, a za stolem u skříně se převlékal vysoký a štíhlý šedovlasý muž, lord-strážce pečeti. Kde se tu takový člověk vzal?

"Aspoň paní vidí chlapa," mumlal lord do převlékaného oděvu, aby zakryl rozpaky, že byl přistižen v trenýrkách. Když dopnul poslední knoflík na pracovní blůze, narovnal se skoro vojensky, přihladil šedivou kšticí a řekl srdečně: "Tak vás u nás vítám!" - jako kdybych přišla k dobrým známým na kus řeči.

"Provedu vás po provozu a pak vás zavedu do šatny," sdělil mi. Cestou se zastavil, bystré světlé oči, do té doby téměř klukovsky rozverná, zvažněly: "Ničeho se, paní Olgo - smím vám říkat paní Olgo? - nebojte. My na vás budeme hodní. Já jsem do února osmačtyřicet studoval práva, a musel jsem z nich odejít. Já vím, jak vám je."

Dojalo k potěšilo mě to. Nečekala jsem, že hned první den, či vlastně noc, najdu na svém novém pracovišti spřízněnou duši. S povděkem ta vlídná slova poslouchám. Netuším, že to, co právě slyším, uslyším zřídka kdy. Jsem v této situaci novickou a nevím ještě, že nemálo lidí, s nimiž se v budoucnu setkám, se bude skrytě i zjevně radovat, že po tom, kde jsem byla, jsem teď kde jsem. A mnozí z nich to ani nebudou přát přímo mně, budou to v mé osobě přát jisté společenské vrstvě, odrůdě nebo jak to nazveme, které měli plné zuby nebo které záviděli.

Od doby, kdy jsem naposledy prošla výtahem kralovické chemičky, uplynulo čtrnáct let, ale ta leta nic nezměnila na tom, že na pana Kavku myslím jako na jednoho z nejvzácnějších lidí, jaké jsem kdy poznala. Mé spojení s mou nejmilejší spoludělnicí Ludmilou Moutelíkovou bylo spojenectvím srdcí, kdežto mé spojení se směnovým mistrem ^{Přemyslem} Kavkou bylo spojenectvím duší. Dá se to říci i tak, že na svého prvního mistra jsem měla kliku!

Na počátku mé dělnické existence, kdy jsem měla ruce ještě nešikovné a zaléval mě pot při pomyšlení, jak všechno zdržuju, přišel pan Kavka ke stroji, který jsem právě obsluhovala. Chvilí u lisu stál a díval se, viděl mé nervózní ruce a musel vědět o mém potu. Čekala jsem s ohledem na jeho gentlemanskou povahu - že pak chlácholivě pronese něco

v tom slova smyslu, jako že mi to časem půjde stejně rychle jako ostatním a podobně. A zatím se nad mou hlavou, skloněnou k drátům, ozvalo laskavé:

Neposlušná Manon, Manon rozpustilá,
 má teď žítí jinak, jinak nežli žila,
 Manon, která žila volně jako pták,
 má teď žítí jinak - řekněte mi - jak?

Pan Kavka se často vyslovoval k událostem prostřednictvím klasiků. Když ještěrkářka Anděla Hamplová, které nedlouho předtím vytrhli na středisku poslední dva zuby a její umělý chrup byl teprve na cestě, teskně vzpomínala svých rozpustilých mladých let, pan Kavka to komentoval citátem z Neumannovy Knihy lesů, vod a stránek:

Je život ženy život motýlí,
 a věčně mladá jest jen Fudžijama.
 Proč truchlití, když den se nachýlí,
 proč, Hanamurasaki z domu Tama?

"Vám se to mluví - proč truchlití," žbrblala ještěrkářka. "Vy máte ještě své zuby a ženské na vás pořád berou..."

A zatímco staré dělnice vítaly půlnoc v lisovně písničkou, kterou se tu nesluší opakovat, směnový mistr pan Kavka, vyskytoval-li se zrovna v boudě, zaklapl knihu hlášení, do níž se podepsal, a jako mistr Vojan na prknech Zlaté kapličky, s náležitým důrazem i gesty, deklamoval

Svůj širák odhazují v dálí,
 nechť s grácií tam leží oni!
 Pláště zvolna spouštím, jenž mě halí,
 a tasím - luzný těla sklon,
 elegantně jak seladon...

Ty známé rýmy, s neostýchavou samozřejmostí troušené po prostoru, připomínaly mi silně mého tatínka. Můj tatínek totiž, ač nevzdělaný horník, verše miloval. Přišel s nimi do styku jen ve svých školních letech, ale navždycky si je zapamatoval a často a rád je nahlas opakoval. Celý svůj dětský a dívčí věk jsem v různých dobách deníků i ročních - podle okolností a jak se to právě hodilo i nehodilo - slychala Nerudu, Vrchlického, Sládka, Machara, Bezruče. Ti básníci, kdyby to věděli, by určitě byli potěšeni. Začal třeba popadávat sníh nebo mrzlo, a tatínek s pohledem do okna spustil: "Žil jeden starý kouzelník, žil v ledovém svém hradu..." Ve vánoční době, i když většinou nevlídně mrholilo a půda byla holá a černá, tatínek nábožně recitoval: "Hlas zvonů táhne po závějích, kdes v dálce tiše zaniká..." a vytvořil tím vánoční atmosféru protivnému počasí navzdory. A když maminka v neděli nalévala do talířů nudlovou polévku, tatínek si vzpomněl na Dědovu mísu a než se dosmažily řízky, stačil ještě odpřednášet "Zas hledíš zadumán, zas toužíš v dál..." nebo "Všel cirkus jak váza přeplněná..." Slezské písně znal napaměť skoro celé a nejraději z nich měl "Sto roků v šachtě žil, mlčel jsem" a "Šel starý Magdon od Ostravy domů..." Nad džbánkem černého piva, které má mladší sestra nosívala částečně upité z

hospody U Lajdolfů, pověděl alespoň pár slok o tom, jak král Karel s Buškem z Vilhartic... Tak oba ti muži, mně velice milí - můj tatínek a směnový mistr pan Kavka - okrášlili část mé životní pouti verší, a za to je mám ještě raději.

Pan Kavka byl příkladný šéf pro učebnici o psychologii práce. Když třeba vyhořely sušárny /to bylo každou chvílí/, stříž tam odtud byla po hasičském zásahu mokrá a ošklivě páchla, a kdekde v lisovně měl z toho špatnou náladu, pan Kavka prošel provozem jako by nic, usměvavě zdravil a u lisů i v boudě se ptal: "Znáte to o těch mladých manželích, jak pořád neměli peníze? On jí jednou povídá: Nedá se nic dělat, miláčku, budeš muset přivydělávat tím prastarým ženským způsobem... Večer jí zavedl k Pražské bráně a před ránem si tam pro ni přišel. Tak co? ptá se dychtivě, kolik ti to vyneslo? - Tadyhle, říká ostýchavě ona, mám dvě stě tři koruny padesát... Prosim tě, vyzvídá pobouřeně on, kterýpak sprosták ti dal tři koruny padesát? - Skoro každý, špitla ona..."

Smích. Ztuhlé rysy se uvolnily. Dusno nad lisovnou je pryč.

Když pana Kavku někdo rozzlobil, šlo-li vůči němu z něčí strany o vyloženou zlomyslnost nebo o podraz, on se nehněval jako jiní lidé, nemluvil o buzerantech ani nikoho nikam neposílal. On si povzdechl: "Jak říká Žalmista - není, kdo by činil dobré, není ani jednoho..." Podobný výrok nebyl snad výrazem jeho zvýšeného náboženského citění, nýbrž jeho zvýšeného vzdělání a mimořádně dobré paměti. Pan Kavka si ze svých studentských dob krom jiného pamatoval, co řekli radní Janu Želivskému krátce před tím, než ho dali na dvoře Staroměstské radnice popravit, a znal celé pasáže z krásného písemnictví. Vešla jsem například do boudy, v níž už s mnoha jinými byl, a on v odpověď na můj pozdrav povstal a pravil: "Olgo! Buď silná, neboť nám vyvstane nové slunce, nový den po černé noci staletého utrpení..." A jindy zas v celé parádě - méně hlas i dikcí - předvedl dialog Ivana Karamazova s Aljošou. Svých komediálních vloh dovedl zvláště dobře využít při vyprávění vtípů. Nejrozkošnější byli v jeho podání bezzubí stařečkové a z nich nejproslulejší starý Mareček. Děda Mareček se na veřejné schůzi občanů zeptal referenta, který tam přednášel o život v komunismu: "A budou, prosím, v tom komunismu roury ke kamnům?" "Samozřejmě," překvapeně odpověděl referent. - "A budou k těm rourám kolena?" ptal se dál starý Mareček. "Pochopitelně, že k nim budou kolena," odpověděl referent. "A budou ta kolena k těm rourám pašovat?" nedal se odhýt děda Mareček. "To se ví, že k nim budou pašovat," ujišťoval referent. "Tak to bude jako za první republiky," spokojeně konstatoval starý Mareček.

Pan Kavka mi do lisovny donesl stare sešity svých básní, výstřižky ze sociálně demokratického Práva lidu, do něhož po válce jako student přispíval, a také noviny z 28.října 1936. Jejich titulní stranu zaujímal

fotografický portrét hezkého mladíka s oduševnělou tváří a veselými ústy. "Přemysl Kavka je dnes právě tak stár jako naše republika," hlásal popisek pod fotografií, vysázený cicerovými literami, a o něco menším písmem tam dále stálo: "Čím chce být a jak svůj další život vidí?" Uvnitř listu pak byl s tímto studentem gymnázia, jenž se narodil tentýž den jako Československé republika, celostránkový rozhovor. Nad otázkou, čím chce být, osmnáctiletý Přemysl Kavka ~~.....~~ přemítá: "Možná, že budu novinářem... nebo diplomatem... nebo advokátem jako můj otec..." S mlad~~ěší~~ bezstarostností plánuje svůj zítřek, s ničím zlým nepočítá, asi to my lidé nemáme za mlada v povaze.

Kdyby byl redaktor, hovořící tehdy s maturantem Kavkou, vševědoucí, na tomto místě interviewu by se ušklíbl a řekl by: "To se pleteš, hochu! Za dvanáct roků budeš stát s maskou na ksichtě u jedovatých a smradlavých spřádaček a chemičce a budeš napřádat viskózové vlákno, na to se připrav!" - Jak by na něco takového reagoval hezký a oduševnělý Přemysl Kavka z dobré rodiny? - Je dobře, že neznáme své příští osudy. Mnohý z nás by asi sotva měl kuráž směřovat ke svému budoucímu pracovnímu zařazení...

Pana Kavku mrzelo, že z chemičky odchází. Mrzelo to i mne. Na jedné z posledních směn mi smutně řekl: "Vy budete mít zlého mistra. Vy si na mě vzpomenete!" - Měla jsem zlého mistra hned ve svém následujícím dělnickém zaměstnání - v jedné pražské gumárně. Byl nadutý a samolibý a působil mi nepříjemností. Na pana Kavku jsem si vzpomněla mnohokrát a vzpomínám na něho dodnes...

K jednomu našemu setkání došlo ~~.....~~ po vyhlášení Charty 77. Pan Kavka byl tenkrát na pohřbu v Praze, mluvil nad rakví kamaráda, a před tím mi telefonoval. Sešli jsme se v pasáži na Karlově náměstí, zastavila jsem se tam odpoledně cestou do práce, a asi půl hodiny jsme si povídali. Přišla řeč též na Chartu. Zajímalo mě, vědí-li o ní lidé v ~~chemičce~~ a co jí říkají. Odpověděl, že se o ní samozřejmě ví a že jsou k ní sympatie, hlavně mezi techniky.

"A co dělníci?" zeptala jsem se. Krátce se zamyslel.

"Dělníci říkají, že je to panská záležitost. Že si to pání musejí vyřídit mezi sebou."

A tady mám jeden z ~~.....~~ ^{NOVOROČNÍCH} dopisů pana Kavky.

"... Letošní silvestrovskou noc jsme trávili v pilné práci. Až na to, že nám vyhořela čtvrtá sušárna a jeden spřádač se opil, to celkem dopadlo dobře. Několikrát jsme se pokoušeli Vám z lisovny zatelefono-
vat, ale nepovedlo se to. Chtěli jsme Vám navrhnout, abyste se na nás někdy přišla podívat. Nějak bychom to na vrátnici ~~.....~~ zařídili...
Jinak je práce stále dost a dost a z některých směn bych raději utekl. Porucha na poruchu a stále dokola až do úplného zblbnutí. Já osobně jsem

měl spousty práce s odklizením klacků, které mi byly naházeny z různých stran pod nohy. Dokonce, když se tu rozšířila zpráva, že jsem si koupil auto, nějaký šprýmař dal do oběhu fámu, že jsem si je mohl koupit jen proto, že jsem dostal jako odměnu za loňské první místo v soutěži směn čtyřicet tisíc korun. A moje vlastní předačky si šly na vedení stěžovat, že já jsem bral tolik, když ony jenom pár stovek... Zní to jako anekdota, ale mrzutostí s tím bylo ažaž... Mám k Vám nakonec jednu prosbu, vlastně dvě: abyste mi dala vědět, kdyby někdy něco z Vašeho péra či stroje vyšlo, a aby - bude-li někde figurovat postava směnového mistra - nebyl ten mistr vylíčen ani jako velký chytrák, ale ani jako velký hlupák. To první neodpovídá ~~reality~~ realitě, to druhé si nezaslouží.

Váš...

/Cesta do hlubin dělníkovy duše/

B o u d a

Napříkladitější místem na cechů je bouda. Nefiká se jí tak pro nic za nic: ten kurliak skotěně připevněná boudu, opřátěnou bezručně přehrázku nuzdářbůh do provedu. Je to velký, prosklený stěnou obraněný prostor s lavicemi kolem překližkových stůl, se stolem, vařičem, telefonem a zrcátkem pověšeným u dveří. Bouda je místo, určené k tomu, aby se tu lidé najedli, zakouřili, ^{si} připsané si i odpočali. Kouřit se nikde jinde na cechů nesmí a jíst se nikde jinde na cechů nedoporučuje. V boudě to páchne míň než v pracovní hale a též hluk je tu částečně ztlumený. Především je ale bouda místo, které lze ve zřejmých podmínkách přirovnat k antickému fóru nebo k hostinci na malém městě: tady vzniká a formuje se veřejné mínění, tady se soudí, rozpravuje, zde je barva životních zkušeností, kuchářských receptů, návrhů na zařícení, na výchovu dětí i na mlévaní. Každý se tu může poučit i přiučit.

Ústředním heslem boudu je rčení JE STŘEHA, JE MO TAK TĚHA. Pověděně jsem nevěděla, co to znamená, a bylo to na mně i vidět. Má nedovtipnost byla v boudu věčně zřejmá veselí, až sez nade mnou zářnový mistr pan Kavka slitoval a u lisa mi tu průpovědu osvětlil. Že následkem tohoto faux pas či něčeho zcela jiného, mnou nepoznaného, jsem se však plnooprávnou členkou bouduvého společenství nikdy nestala. Několikrát se mi přihodilo, že jsem vešla do boudu prostředím nejlepší zábavy, kdy předáčka řada si sničky lehala na lavičku a ostatní se stejných příčin takly po tvářích slzy, ale když jsem se zeptala, co bylo, a někdo mi to chtěl vyloužit, má nejlepší spolupřítelice Ludmila Hostalíková nebo zářnový mistr pan Kavka na te zahrli:

"Tečete paní Š. nefíkáte, to se nahodí!" Po nich to začali opovkovat i ostatní a měla jsem býteci: Když perysala, o kolik přineč a vtipě jsem kvůli té ohleduplné cenze přišla... Ale i tak jsem tone v boudu vyslechnala a zalila dost a dost.

Často se tak vzpomínala na mladou dělnici Dana, zvanou Zásuvka. Škade, že jsem jí už nepoznala, asi o tři čtvrtě roku jsem se u lisa smlula. Byla to tmavovlasá řevněná, jejíž postaru charakterizoval zářnový mistr pan Kavka výrokem, že byla tlustá na správných místech.

"Ta se o sebe užela postarat," vzpomínal. "Včera mi chyběla tři stovky na boty, dnes už je má," chyběla se kl. Ale mně byla sympatická..."

Dana Zásuvka bydlela v podnikové ubytovně, kam jí pořád nějakí muži chodili spravovat elektrickou zásuvku. Příkladí den pak Dana i ten momentální spravovatel správidla nepřišli do práce. Tak získala svou přezdívkou. K jejímu parádění číslům patřilo to, že chodila po Káňníku v teplákách a tričku a muvala na lepší auto. Prošla, aby jí řídit

kouček svezí, že si jen odskočila.

"Nechtěla byste si, slečno, odskočit na chvíli do Prahy?" ptávali se někteří ti řidiči.

"Řeč," odpovídala Dana Zásuvka, "ale podívejte se, jak vypadám..."

"To se napraví," ujišťoval ten který řidič. V příslušných obchodech jí koupil, co bylo potřeba, a pak s ní šel na tak nebo do hotelu.

"Ta holka byla oblečená jako nálektérá," říkali pamětníci. Ale nikomu pořád jen nakvetou růže. Spolubydlící Dana Zásuvce neustálé pánské návštěvy rozlivaly, nepohodla se s nimi a spala pak za zástěnou v šatně. Zakonec si našla jiné místo, ale s chemičky jí nechtěli propustit, chemičku má permanentní nedostatek pracovních sil. Dana Zásuvka se na osobním odělení zle pohádala, vytkovala tam, že úřednický kurvák se nadřívá, kdežto po dělnických se jde, a když hádka nabývala na estrasti, šlo se Dana Zásuvka slyšet, že spešnecká vojská jí sblíží něco, a - už byla propuštěná!

Dnes to skoro nechápu, ale té neochotné, uhulávané, upovídané a zakouřené bandy, kterou později velmi milované, jsem se spěšně bála. S bandou to bylo stejné jako kdysi s novinami: ve svých slávkách letech jsem měla z každé slávkové výpravy zatřásnout strach. Bylo mi navíc z povzdlení, že se banda muset neznámých osob pokud možno nedobílet na něco ptát, přinejmenším reagovat na jejich odpovědi a vypadat při tom všem jako že mi to nevaří. Časem se to obrátilo v pravý opak: nemohla jsem se vždycky už dočkat, koho nového zas poznám a co zajímavého mi poví...

Paspasť z bandy jsem našla pouze já; měli ho všichni nově přišlí. Kení v pozice člověka cítit se hned dobře v klubku cizích lidí, komunikovat s nimi v těsném prostoru ramena na rameni, být jim svým způsobem vydán na paspas. Může se držet stranou, nakopit se do rozhovoru, cítit mít své soukromí. Nikdo tu nemůže zůstat nezájemný; všichni přítomní jsou v ději a musejí hrát s sebou, ať se jim chce nebo nechce.

V bandě se nemá nic utajit.

"Co to máte, lenské, poč oken za modřinu?" ptá se ještěrkářka Anďa Kumplová hubeně starší dělnice od sudíček, o níž je známo, že si ráda přihne.

"Ále," vyzlová se tázná, "šlápla jsem věra na motýčka..."

"Kdybyste nepovídala," kárá jí ještěrkářka, zejména bystrokraku a širce rozvětvené informátorské síti nic neujde. "Šla jste věra s hospody namazaná a třískla jste s sebou do škurpy..."

"Tak jste šlepla na motýčka?" upřela teď ještěrkářka své vlevisloucí oči na mě.

"Copak mám pod oken moukly?"

"To nemáte, ale jste dneska jako přejatá purná válecná, šlepla ještěrkářka a má pravdu. Byla jsem den předtím ve škole, pozvala si mě třídní učitelka naší dcery. Byla rozpačitá a co říkala, to neříkala ráda

zapsala nudlové klání. Bůhví, jak se ten nápad zrodil. Asi se zase mluvilo o jídle, jídle bylo jasně z hlavních námetů boudeových hovorů.

Pělnice z viskórové trati, od řezádek, sušiček a kurostředně z lisovny, všechny, které mají právě volno, se shlukly v boudě okolo stolu, na němž seutřžící předvádějí své nudlové schopnosti. Podmínky jsou pro všechny stejné: pět deka mouky, jedno vejce, půl sklošpky vody. Jde o to, která z nich vyválí největší placku! Závodnice jedna po druhé pracují s válečkou a s těstem, jsou krachlé náhous i rozčilené, nezamouč-něšně rukama si odhrnají vlasy ze spucaného čela. Přinlížejíci je podle známosti povzbuzují, pořád jich přibývá, v přeplněné boudě je vaduch na padnutí. Atmosféra připomíná stadion při důležitém hokejovém utkání. Závodnice i obecenstvo se čím dál víc dostávají do varu, provázek, jímž se má být průměr vyvalené placky, je v neustálé permanenci. I bez měření, viděno jen pouhým okem, vítězí na nejalší spolupěnice Ludmila Koutelíková.

"Já už nic nefika, Lido...", povídá uznale Anďala Hamplová, která záločky někoho pochválí.

Ludmila Koutelíková, a vlasy částečně neorganizovanými ještě víc než jindy, stojí u stolu, pokrytém jí vlastneručně vyvalenou těstovou plackou, tenkou jako šajnepapír, jak to ohodnotil zástupce mistra pan Bálek. Je krachlá a znavená, ale usívá se a vypadá dobře. Takto, jak se právě vypořádala s nudlovým těstem, tak ona se vypořádává se vším, k čemu jí život postaví...

Je to už šestnáct raků, co jsem naraďa, ach tak naraďa, vešla do boudy poprvé. A čtrnáct od okamžiku, kdy jsem naraďa, ach tak naraďa, odešla z boudy naposledy. Když začí, dokáží si boudeovské klima vybastit do mnohých detailů: vidí ty tváře, slyší ten smích a také ten gali-matyáš hlasů:

"Já, když kupuju, tak sobě srážím a mužovi přidávám. Sobě koupím avstr za dvě stě patnáct a řeknu, že stál ~~patnáct~~ sto třicet; a mužovi koupím něco za dvě dvacet, a řeknu tři stovky."

"A to je něco nového? To je starý. To dělá znám každá..."

"Mašský, když je manžel, tak stojí za hovno."

"Kam taklik pospícháte?"

"K tatínkovi, do postýlky..."

Nedovřenými dveřmi je do boudy slyšet dopálený hlas: "Jed, rrehe!" ~~Mašský~~ a pak vnučovatě: "Jed, malá, dostaneš oříškovou...!" To Anďala Hamplová uzlouvá žandící ještárku.

"Je středa, je no tam třeba!" prohlásuje Karolína Hamráčková, když v půli týdne po začátku sněhy vchází do boudy.

Čeho je kam třeba, to jí zánový mistr pan Kevka vysvětlí. Proč ale právě ve středu?

/Cesta do klubů dřívkovy dube/

Československá orwellovština

"Metodou nepříliš chytrých lidí je vkládat odpůrci do úst zřejmou hloupost a pak ji vyvracet." /Lenin, vybrané spisy II, vydání 1950, str. 385./

Tato Leninova myšlenka mi přišla na mysl při čtení publikace PHDr. Josefa Skály CSc., "Postřehy a fikce George Orwella", kterou vydalo nakladatelství Svoboda v knákladu 2.400 výtisků, rozsah 100 stran, rok vydání je uveden v tiráži 1985, publikace však vyšla v květnu 1986.

Rozsah práce i počet výtisků ukazuje, že snad půjde o posouzení a zhodnocení Orwellova díla. Pokud ale vím, žádné základní dílo George Orwella u nás oficiálně nevyšlo,¹⁾ takže český čtenář nemá možnost Skálovy soudy a závěry o Orwellovi si ověřit a autor této "studie" může tvrdit cokoliv.

Je to praxe, kterou naše propaganda s oblibou používá v domněn-
ní, že tak snáze ovlivní veřejné mínění. Již v roce 1977 vyšla v Ru-
dém právu o Orwellovi stať od Miloše Krejčího nazvaná "Před rokem
1984 - morální rozklad kapitalistické společnosti". /RP 26.3.1977/.

Většinu Orwellových geniálních postřehů, jež dr. Skála připi-
suje ve své publikaci výhradně kapitalistické společnosti, mohu
ilustrovat na příkladu občanské iniciativy Charta 77.

Vezměme si třeba způsob, jak byla Charta 1977 veřejnosti pre-
sentována a jakými způsoby byla odsouzena. V lednu 1977 začala pro-
ti ní obrovská kampaň velkým článkem v Rudém právu "Štroskotanci a
samozvanci", /12. ledna 1977/, která trvala v nebyvalém rozsahu přes
3 měsíce a v podstatě trvá dodnes. Přitom text Charty 1977 nebyl nikde
zveřejněn /stejně jako u nás Orwellovo dílo/ a zdrcující většina náro-
da neměla možnost se s textem vůbec seznámit. Nešlo o nic jiného než
o ~~informativní~~ upozornění občanské iniciativy, aby se dodržoval "Mezi-
národní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech", který
jsme podepsali a ratifikovali.

* Vedle veřejné podpisové kampaně proti Chartě 1977 šli naši ideo-
logové tak daleko, že svolali duchovní elitu národa do Národního divad-
la /28. ledna 1977/ a zde ji donutili k podepsání protestu proti něče-
mu, co nečetli, neznali a co jim bylo pouze zprostředkováně a zkresle-
ně předloženo k věření /stejně nám dr. Skála předkládá Orwellovo dílo/.

1) Orwellův "Rok 1984" i "Zvířecí farma" vyšla u nás v samizdatu a rovněž v českých nakladatelstvích v zahraničí.

Je možné, že někteří účastníci tohoto shromáždění by s obsahem Charty 77 skutečně nesouhlasili. Ale způsob, jakým byli pokořeni před zraky celého národa, který jejich počínání sledoval prostřednictvím televize, jak byli nuceni odsoudit něco, co fakticky neznali, zanechal v mnohých účastnících pocit hanby a frustrace. Jeden z účastníků podpisové "Anticharty" přirovnal tuto kampaň k manifestu loajality vůči říši, již mi v protektorátu vynucoval na inteligenci Emanuel Moravec.

Tato metoda ukazuje, jak naši ideologové podceňují intelektuální úroveň našich národů. Výsledkem není přesvědčení o oprávněnosti akce, ale nedůvěra k pravdivost oficiálních tvrzení a hledání objektivní informace nebo naopak, úpadek zájmu o věci veřejné. Vydání publikace Dr. Josefa Skály CSc., může jen zvýšit zájem o Orwellovo literární dílo a dosáhne se tak úplného opaku.

Necítím se oprávněn vyjadřovat k literární úrovni prací Georga Orwella. Počet vydání jeho knih ve světě je však jistě dostatečným důkazem o kvalitě díla. Podle mého názoru Orwell přímo geniálně vystihl některé negativní stránky vývoje společnosti, a to nejen kapitalistické, ale i reálněsocialistické. Formou nadsázky a fikce ukazuje byrokratizaci společnosti, nesmyslnost válek a násilí, rozdělení světa mezi supervelmoci, důsledky informačního monopolu, projevy a důsledky kultu osobnosti, rostoucí vměšování státní moci do soukromí, zneužívání technického rozvoje ke kontrole obyvatelstva ve prospěch vládnoucí skupiny, následky monopolizace moci atd. To jsou jevy, které skutečně můžeme dnes vidět v obou společenských formacích, i když jejich míra a váha je v kapitalismu a reálném socialismu rozdílná. Závažnost popisovaných jevů může nejlépe posoudit pozorný čtenář /pokud má možnost Orwellovy práce číst/, konfrontovat je se svými každodenními zkušenostmi a zkušenostmi ze svého okolí - případně konfrontovat se znalostmi z druhé společenské soustavy, kapitalismu, pokud měl to štěstí a mohl do této oblasti vyjet. K tomu nepotřebuje podpůrné verličky a vysvětlování od Dr. Skály.

Brožura má 13 kapitol, z nichž téměř každá se zabývá nějakým negativním rysem prisouzeným pouze kapitalistické, společnosti. Citace z Orwellova románu "ROK 1984" slouží jako důkaz a rovněž jako úvod jednotlivých kapitol. Někdo samozřejmě reagovat na vše,

to by si recenze rovněž vyžádala 100 stran.

Podívejme se, jak např. dr. Skála hodnotí Orwelovu "Zvířecí farmu", kde autor s nadsázkou předpověděl a rozebral důsledky kultu osobnosti dávno před tím, než se tak štálo na sjezdu KSSS.

Skálovo hodnocení "Zvířecí farmy" je následující : /citace vždy odlišuji hustotou řádkování/.

"Metafory Orwelovy Zvířecí farmy vyzněly jako výsměch každé sociální, ne pouze proletářské revoluci, Byl to políček Maximilienů Robespierrovi, Thomasu Joffersonovi či Giuseppe Garibaldi, dalším osobnostem i tisícům bezejmenných bojovníků antifeudálních revolucí. Za to by Orwell nutně sklídl i potlesk Bourbonů, Habskurků a hohenzollernovských hrabat". /str.1/

Keo skutečně četl "Zvířecí farmu", nestačí se závěrům Dr. Skály divit. Orwell ve svém románu ukazuje, jak je možno revolučního pohybu zneužít ve prospěch určité skupiny a jednotlivců a důsledky vytvoření kultu osobnosti. Skála v tom vidí kritiku všech revolucí. Snad mu vadí to, že se děj odehrává nikoliv mezi lidmi, ale mezi zvířaty. Orwell píše o voze a dr. Skála o koze. Může si to dovolit, protože "Zvířecí farma" nebyla u nás vydána.

Skutečnosti, že "Zvířecí farma" byla napsána za druhé světové války, používá dr. Skála vysloveně k ráně pod pás. V brožuře píše :

"Průhledná alegorie o vepři Napoleonovi s lulkou v zubech, jenž co chvíli střídá své spojence mezi sousedními farmáři - to nebyla jen voda na mlýn všem, kdo potřebují překřičet hanbu svého vlastního "usmiřování Hitlera". A kdo proto za příčinu války vydávají sovětsko-německý pakt o neútočení ze srpna 1939, přijatý až po vyčerpání všech možností uzavřít antihitlerovský pakt s Washingtonem, Londýnem a Paříží i s beckovským Polskem, aby se alespon načas oddálila antisovětská agrese". /str. 11/.

I v reálněsocialistické politice máme rovněž různé "spojence a přátele". Rudé právo, ústřední orgán KSČ, neváhalo 26. srpna 1977 vytisknout na titulní straně tučný nápis "Vítáme Jejich Císařská Veličenstva" s velkými fotografiemi Jeho Císařského Veličenstva Mohammada Rezá Pahlavího Arjamehra, sáhinšáha Íránu s podrobnými životopisy a chvalozpěvy.

Jen pro informaci dr. Skály uvádím, že o něco později téhož roku a to 14. listopadu 1977 byla ve Woshingtonu - hlavní baště to imperialismu - obrovská protestní demonstrace proti příjezdu "Jejich Císařských Veličenstev" a demonstranti dokazovali, že v Íránu je asi 100.000 politických vězňů. Slzný plyn zasáhl i růžovou zahradu Bílého domu, kde se konala recepce.

Jeho Císařské Veličenstvo pak v americké televizi při interview řeklo, že v Íránu je pouze asi 2.000 politických vězňů, skládajících se z teroristů a marxistů. /podtrhl R.Z./

Jejich Císařská Veličenstva u nás mimo jiné dostala čestné doktoráty na Karlově univerzitě, stejně jako utlačovatel a vykořisťovatel etiopského lidu císař Haile Selasie. K takovým parádám propůjčujeme staroslavnou univerzitu. Byli to však naši spojenci a přátelé. Přesvědčení a charakter je zřejmě jedna věc a reálná politika věc druhá.

Rok 1984 byl v nakladatelských kruzích západu Orwellovým rokem. Vyšlo mnoho nových vydání, studií, komentářů a hodnocení Orwellova díla. Snad jako reakce na to vyšla o dva roky později ve Svobodě Skálova publikace "Postřehy a fikce Georga Orwella", kde je Orwell charakterizován jako trdomyslný fantasta. Jako doklad vyplnění vizí Georga Orwella cituje Skála E. Jergena :

"Nejen v pokrokových, nýbrž i v liberálně buržoazních kruzích se vyslovuje nemálo názorů, že v USA a v dalších kapitalistických zemích se částečně vyplňují orwellovské politické předpovědi. Poukazuje se na rostoucí vměšování byrokraticko-mocenského aparátu do soukromého života občanů, na manipulování jejich vědomí, na potlačování individuální svobody, vytváření všezahrnujícího systému politické propagandy, rozvoj techniky sledování, odposlouchávání atd." /str. 19/.

Nejsou snad podobné tendence patrné i u nás? Např. signatáři Charty 77 by o tom mohli podat nejedno konkrétní svědectví.

Jedna z kapitol se jmenuje "Anatomie jedné mytologie". V úvodu této kapitoly dr. Skála informuje o tom, jak vládnoucí skupina v Oceánii manipulovala veřejným míněním takto :

"Každodenním rituálem byly dvě minuty nenávisti. Čas od času jke vystřídal celý týden nenávisti. Čtème, jak Orwell podal vrchol jeho invence : "Pojednou se v Londýně objevil nový plakát. Neobsahoval žádný nápis a ukazoval jen obludnou postavu eurasijského vojáka, vysokou tři až čtyři metry, s tupou mongolskou tváří a obrovskými botama, vyrážející vpřed samopal namířený od boku. Ať jste se dívali z kterékoholi úhlu, zdálo se, že ústí hlavně, zvětšené perspektivou, míří přímo na vás. Ta věc byla vylepena na každé volné části každé zdi, takže svým počtem převyšovala i portréty Velkého bratra". /str. 33/.

A pak následují příklady, jak západní propaganda zkresluje skutečnosti a události v zemích reálného socialismu. To je ale jenom částečná pravda, neboť v seriózním západním tisku se najde dost objektivních komentářů a hodnocení i kritiky stávajícího zřízení.

Ale co dělají naše sdělovací prostředky, noviny, rozhlas, televize? Dělají totéž, jenže podstatně primitivněji a méně profesionálně. Když se hovoří a kampaních nenávisti, tak jsem si jen ná mátkou vzpomněl na kampaň proti "krvavému psu Titovi", na odsouzení

"zapsodanců a ztroskotanců signatářů Charty 77" atd. atd.

Přímo učebnicovým příkladem obrovské netolerantnosti nám může posloužit kampaň proti občanské iniciativě Charta 77. Podobných občanských iniciativ vzniká v demokratické společnosti desítky a jejich činnost se vyvíjí často bez většího zájmu veřejnosti. K podobnému vývoji by došlo pravděpodobně v případě Charty 77 i u nás, vzhledem k nemožnosti veřejné komunikace a informování. Současná moc, rozlícena opovázlivostí několika jednotlivců, upozorňujících pouze na nedodržování zákonů, rozpoutala vůči signatářům Charty 77 obrovskou nepřičetnou kampaň. Tím byla upoutána pozornost celého národa i světové veřejnosti na občanskou iniciativu československých občanů. Bylo popsáno stovky stran odsudků Charty 77 a prodejní písařkové obdrželi velké částky za "angažovanost". Byl svolán bezpočet odsuzujících schůzí a mnoho pracovního času se zbytečně promrhalo. To byly celé "měsíce nenávisti".

V republice proběhly stovky shromáždění. A tak předseda Svazu spisovatelů, tehdy ještě zasloužilý umělec Jan Kozák, mohl v televizi 11. února 1977 říci, že s provoláním vysloвило svůj písemný souhlas 76 národních umělců, 360 zasloužilých umělců a více než 7.000 umělců, jednotlivců, příslušníků souborů a uměleckých těles. I sám Orwell by byl výsledkem jistě překvapen.

Další kapitola Skálovy práce se nazývá "Kontrasty hierarchické společnosti", kde se mluví v podstatě o polarizaci bohatství v kapitalistické společnosti, což se dokazuje na všem možném, začínaje tím, co stojí zvolení americkým presidentem, přes hlad a bídu v USA a konce vykořisťováním rozvojových zemí.

Bezesporu v kapitalistické společnosti dochází k velkým sociálním rozdílům jak mezi jednotlivci, tak mezi státy. Zejména nezaměstnanost je velkým sociálním problémem vyspělých kapitalistických států.

Ale v reálně socialistické společnosti existuje rovněž polarizace mezi lidmi, a to na základě třídním, politickém, nomenklaturním. Viz např. preference tzv. dělnických dětí při přijímání na školy a to ještě 40 let po vítězství socialismu u nás. Chtěl bych poznat ředitele nějakého významného podniku, který by nebyl členem KSČ. Pro

horní vrstvy nomenklatury existují speciální nemocnice, sanatoria, obchody, rekreační střediska apod. V poslední době dochází k polarizaci majetkové - máme opět rostoucí skupinu milionářů proti relativně slabě sociálně zaopatřené vrstvě důchodců.

Jednou z forem ochuzování rozvojových zemí je únik kvalifikovaných lidí do vyspělých kapitalistických zemí, nazývaný "únik mozků - brain drain". Dr. Skála k této otázce v brožuře píše :

"Prostřednictvím takzvaného úniku mozků /přetahování kvalifikovaných kádrů z rozvojových zemí/ ušetřily USA od začátku padesátých let minimálně 100 miliard dolarů". /str. 46/.

Československý "únik mozků" má specifický ~~xxx~~ charakter a nevím, komu za něj jednou národ předloží účet. Podle mých výpočtů ze statistických ročenek nám od roku 1948 do roku 1983 uteklo do zahraničí 417.529 občanů, z toho v letech 1948 - 1949 celkem 227.248 lidí a po vstupu vojsk v roce 1968 dalších 137.536 obyvatel. Šlo převážně o lidi v produktivním věku, kvalifikované. Každoročně další tisíce lidí zůstávají v zahraničí. Během sledovaných let každý sedmatřicátý člověk naší republiky přešel do zahraničí, u českých zemí je to každý třináctý občan.

Nám však tento "únik mozků" nestačil a politickými prověrkami v roce 1970 jsme zbavili míst další statisíce kvalifikovaných lidí. Něco takového Orwell ani ve svých nejfantastičtějších úvahách nepředvídal.

Policejních praktik se týká poměrně dlouhá kapitola nazvaná "Dědicové myšlenkové policie". Jako obvykle začíná kapitola charakteristikou tohoto jevu v románu "ROK 1984", aby pak na příkladech se ilustrovala skutečnost v kapitalistických státech.

"Všudypřítomné televizní obrazovky v Oceánii nesloužily jen ohlupující propagandě. Pro ministerstvo lásky a jeho myšlenkovou policii byly i vševidoucí kamerou a mikrofónem. Neunikl jim jediný krok žádného ze spoluobčanů Winstona Smithe, jak to líčila jedna z Orwellových postav : "Obrazovka tě sleduje kamkoli se pohneš. Dokonce i tehdy, je-li člověk sám, nemůže si být v žádném případě jist, že je sám. Ať je kdekoli, ať spí nebo bdí, pracuje nebo odpočívá, ať si hoví ve vaně nebo v posteli, může být kontrolován bez jakýchkoli upozornění a aniž by to viděl. Jeho styky s přáteli a známými, jeho zábavy, jeho vztah k vlastně ženě a dětem, výraz jeho obličeje, když je sám, slova, která si mumlá ve spánku - to vše se podobně zkoumá".

Dr. Skála to konkretizuje na americké skutečnosti :

"Zní to jako instrukce pro služby, o jejichž "bystrozraku" napsal i americký časopis Parade : "Americká instituce tajné policie vedou údajně o občanech USA v 6.723 /!/ kartotékách různého typu. Tyto kartotéky obsahují 3,9 miliardy /!// osobních spisů. Na každého muže a ženu včetně právě narozených nemluvnat tak případně

v průměru 18 /!!!/ důvěrných personálních složek." /str. 48/.

Dále dr. Skála uvádí řadu příkladů špiclování, sledování, odposlouchávání atd.

Samozřejmě neznám a nemohu posloužit metodami práce naší Bezpečnosti, která si své renomé pohoršila procesy padesátých let. Četl jsem sice některé memoáry našich bývalých rozvědčků, kteří uprchli na Západ, stejně jako knížku našeho superrozvědčíka kapitána Pavla Minaříka "Návrat rozvědčíka" i výpovědi dr. Josefa Hodice. Poněvadž si dovedu představit, k jakým účelům takové knihy slouží, beru zde uvedená fakta s velkou opatrností.

Mohu však říci, že jsem byl zděšen policejními zásahy k nimž došlo v kampani proti Chartě 1977. Pomímám takové běžné metody, jako byly výslechy, odebírání telefonů a pasů, přezkušování z dopravních předpisů apod. Mním tím např. zveřejnění nejintimnějších fotografií spisovatele Ludvíka Vaculíka v týdeníku pro weekend "Ahoj na sobotu" č. 3 z 21. ledna 1977.

V podobném duchu se nesla i řada dalších článků, ostouzejících přední signatáře Charty 77. Např. "Práskač" o Zdenku Mlynářovi, bývalém tajemníku KSČ, /autor Stanislav Oborský/ seriál článků v Signálu "Kdo je Mudr. František Kriegel", "Kdo je dr. Jiří Hájek", "Kde je ing. Jiří Hanzelka", "Kontrarevoluční recepty MÚdr. Jiřiny Zelenkové", /autor zřejmě pseudonym Martin Hálek/.

Do kampaně se zapojily i odborné časopisy. Např. "Praktický lékař" č. 2/77 uvádí "charakteristiky" tří lékařů, kteří podepsali Chartu 77 a to dr. Kriegla, dr. Zelenkové a prof. dr. Františka Bláhy.

Jak může k takovým jevům v právním a civilizovaném státě docházet, nad tím mi zůstával rozum stát a mráz běhal po zádech. A jak je vidět - obrany proti tomu nebylo. To jsou metody, na něž ani Orwell nepřišel.

Dr. Skála ve své brožuře ukazuje, že v kapitalismu je trestán i názor a myšlení, tak jak tomu bylo i v Orwellově Oceánii. Cituji :

"Myšlenková politice v Oceánii potírala myšlenkové zločiny. Připomíná to "zločinnost" těch, kdo jsou postiženi západoněmeckým berufsverbotem /zákonem a zákazem výkonu povolání/. Ponižujícími pohovory, které organizuje spolkový úřad pro ochranu ústavy, prošly už miliony občanů NSR. Na sedm tisíc lidí nesmí vykonávat své dosavadní povolání. Nejsou to jen komunisté, ale i aktivisté různých antifašistických a protiválečných organizací. A nejsou to jen pracovníci státní správy, ale také učitelé, strjvedoucí či poštovní doručovatelé." /str. 55/.

Souhlasím s tím, že berufsverbot je pěkné zvinstvo, které nutno odsoudit. Mohu však dr. Skálovi posloužit nesrovnatelně větším reálně-socialistickým příkladem a to politickými prověrkami z roku 1970. Nechám však hovořit o tom osobu nejpopovolanější a to člena předsednictva a tajemníka ÚV KSČ Vasilu Bilaka, který v rozhovoru pro list Komunistické strany USA Daily World řekl :

"Chci zopakovat, že ze strany bylo vyloučeno 70.934 bývalých členů, z nichž kolem 11.000 si uvědomilo své přečiny proti socialismu, emigrovali a tím automaticky ztratili své členství ve straně. 390.817 bylo vyškrtáno, ale ne všichni za to, že zastávali antisocialistické pozice..."

Nemíním sestavovat nějakou statistiku, ale dá se říci, že mezi těmito lidmi je několik různorodých skupin a velká většina nepocítila nijakou hmotnou újmu. Zhruba 70 % těch, kdo neprošli prověrkou, zůstalo na svých místech." /RP 13. září 1975/.

Když vezmeme za bernou minci tvrzení tajemníka Bilaka, že pouze 30 % neprověřených muselo opustit svá místa, /ačkoliv % bylo jistě daleko vyšší/, pak to u vyškrtaných činilo 117.245 lidí, což je téměř sedmkrát více než postižených berufsverbotem v NSR. Když k tomu připočteme vyloučené členy, pak celkový počet postižených se blíží dvěma stům tisícům. Samozřejmě, že postižení byli i rodinní příslušníci a tak počet postižených činí několik set tisíc.

Retifikovali jsme Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, kde v článku 2 odst. 2 se přímo uvádí :

"Státy smluvní strany Paktu se zavazují, že zaručí, že práva formulovaná v tomto Paktu budou se uskutečňovat bez jakéhokoli rozlišování podle rasy, barvy, pohlaví, jazyka náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního a sociálního původu, majetku, rodu nebo jiného postavení."

Stejně tak jsme členy Mezinárodní organizace práce, jejíž konvence č. 111 zakazuje diskriminaci v práci z politických důvodů.

Jšaký byl např. výpovědní důvod pro mnoho učitelů na Vysoké škole ekonomické podle § 46, odst. 1 písm. e/ zákoníku práce čís. 65/1965 ve znění zákona č. 153/1969 Sb.

"Svou politickou a veřejnou činností v letech 1968-1969 jste se stal exponovaným nositelem pravicově oportunistických názorů... Uvedenou činností jsme narušil socialistický společenský řád a nemáte proto důvěru zastávat místo vysokoškolského učitele".

To samozřejmě podle dr. Skály není berufsverbot, ale očista od "revizionistů", kteří v podstatě v roce 1968 hlásali tytéž hospodářské názory, jako dnes slyšíme z SSSR.

Jsou další podstatné rozdíly mezi berufsverbotem v NSR a naší politickou "očistou". V zemi, kde existuje politická svoboda, může postižený občan bojovat proti nespravedlivému propuštění za pomoci odborů, opozice, tisku, veřejného mínění atd. Může si případně najít místo u jiného zaměstnavatele, neboť berufsverbot se týká jen veřejného sektoru, nikoli soukromého, kterýž je v NSR převažující.

U nás nemá občan žádnou možnost se proti propuštění hájit. Nehodlám zde rozebírat trapnou úlohu ROH. Soudní spory, zejména, když se jedná o politické aspekty, jsou naprosto formální a výsledek je předem jasný. Postižený záhy zjistí, že je sice u nás mnoho podniků, ale jen jeden zaměstnavatel, který dohlédne na to, aby "provinilec" byl patřičně společensky i ekonomicky potrestán. V tomto směru překonáváme vize Orwella.

Velmi jsem se pobavil nad kapitolou "Přepisování dějin a historická poučení". Jako obvykle začíná tato kapitola citací z románu "Rok 1984"

"Ústředním principem anglického socialismu je měnitelnost minulosti. "Kdo kontroluje minulost - kontroluje budoucnost" - zněla další směrnice ministerstva pravdy. V praxi to znamenalo, jak vysvětluje jedna z Orwellových postav, že "dějiny se nepřetržitě přepisují. Tato denní falzifikace minulosti, prováděná ministerstvem pravdy, je nezbytná pro stabilitu režimu a pro represivní a špionážní činnost ministerstva, lásky... Proces permanentního přepisování dějin se nevztahoval jen na noviny, ale i na knihy, časopisy, pamflety, plakáty, letáky, filmy, zvukové záznamy nebo dokumentace, které by potenciálně mohly mít nějaký politický nebo ideologický význam". /str. 68/.

Dr. Skála současnou falzifikaci dějin dokazuje na tom, jak je západní historiografií posuzována a podceňována úloha SSSR ve druhé světové válce.

Pro názornost mu doporučuji, aby si vzal a porovnal různá vydání dějin VKS b/ a KSSS, která se u nás vyšla, a podíval se např. na hodnocení takových osob, jako byl Stalin, Chruščov, Brežněv atd. Nebo u nás dr. Husák, který byl nejprve předsedou Sboru pověřenců, pak buržoasní nacionalista a nyní generálním tajemníkem KSČ a prezidentem republiky. Nebo hodnocení osobnosti Antonína Novotného. V Polsku to byl Gomulka, Gierek atd. atd. Mohu mu předložit fotografie, z nichž některé osoby byly vyretušovány jako nepřijatelné /viz Únor na Staroměstském náměstí/.

Ať mi dr. Skála najde v "Ilustrovaném encyklopedickém slovníku", /vydala Academia v roce 1981/, našeho spisovatele světového jména Milana Kunderu nebo Josefa Škvoreckého. Podobných příkladů mohu uvést desítky. Mnozí lidé, výkvět naší literatury, vědy, umění prostě neexistují. Platí Orwellovy postřehy i pro reálný socialismus či jen pro kapitalismus? ■

Stejně zajímavá je kapitola "Z kodexu dvojmyšlení". Opět uvádím vstupní citát :

"V Océánii byla podstatou dvojmyšlení, jak to vylíčil její literární tvůrce, "schopnost mít dva protikladné názory zároveň. A tudíž i "neschopnost vnímat logické chyby, schopnost popírat objektivní zkušenosti, říkat vědomě lži a věřit jim." Zkrátka "schopnost umět nestydatě žtvrdit, že černé je bílé i v rozporu se zřejmými fakty" projevovat "loajální" ochotu říkat, že černé je bílé a také schopnost věřit, že černé je bílé a nakonec i vědět, že černé je bílé." /str. 91/.

A opět dr. Skála uvádí řadu příkladů, zejména ze Spojených států. Zřejmě však nechte úvodníky Rudého práva o našich lidech, dvojí tváře, o rozporech ve výchově dětí mezi školou a rodinou, neví, co je důsledkem vnitřní emigrace značné části národa. Tato rozpolcenost mysli nabývá na síle i u mnohých našich funkcionářů, zejména v poslední době, když se v SSSR docela vážně mluví o reformách, jež byly u nás prosazovány od roku 1963 a zejména v roce 1968. Jež pak byly našim vedením odsouzeny jako revizionistické a socialismu škodlivé. Dochází vskutku k velmi paradoxní situaci.

V závěru si dr. Skála samozřejmě neodpustil invektivu, aby vysvětlil, proč je Orwell ve světě čten a vydáván. Píše :

"Orwell, jak napsal hamburský časopis Stern, je "nejvydávanějším a nejcitovanějším britským spisovatelem dvacátého století". Za zamyšlení stojí i díl, jakým se o to přičinily "síly světla". Patří k příkladům, kde a z jakých pozic se literatura skutečně mění v bezvládnou hříčku politiky." /str. 99/.

Bezesporu vedle skutečného geniálního předvídání určitých rysů lidské společnosti, jež mají vliv na čtenářskou obec a oblíbenost autora, hraje pravděpodobně při vydávání některých Orwellových prací i skutečnost, že tyto rysy jsou silné právě v reálnosocialistickém společenství. A jsou proto samozřejmě západní propagandou využívány.

Neděláme my něco podobného? Zajímalo by mě velice, zda početná vydání knih některých našich národních umělců kupuje běžný čtenář. Domnívá se nakladatelství Svoboda, že "Vzpomínky" L.I. Brežněva, které vyšly ve 120.000 nákladu, si kupovali obyčejní čtenáři? Ještě navíc, když jednotlivé díly "Malá země", "Znovuzrození" a "Celina" vyšly před tím v desetitisícových nákladech? Myslíte si, že se čtou

opakovaně vydávané vybrané a sebrané spisy některých našich politiků? O tom velice pochybuji.

Dr. Skála ve své brožuře vlastně "dokázal," že Orwell ve svých dílech krutě a pravdivě odhalil podstatu kapitalistické společnosti. Kladu si proto oprávněnou otázku, proč se u nás nevydává? Zaručuji, že stotisícový náklad by byl během týdne rozebrán.

Podle toho, co jsem si v brožuře dr. Skály přečetl, byl by to čin, který by mnoha lidem otevřel oči, aby viděli ve správném světle "kapitalisti cký ráj" a neutíkali přes zadržovanou hranici nebo nevyužívali první příležitosti výjezdu na Západ a neopustili svoji vlast. Orwell by byl výborným propagandistou v našich službách, kdyby bylo pravda to, co dr. Skála o něm a jeho postřezích a fikcích napsal.

Ale bohužel větší část postřehů a fikcí Georga Orwella můžeme pozorovat v naší reálněsocialistické společnosti a proto je autor u nás na indexu. Práce dr. Skály není nic jiného než jednostrannou snůškou polopravd, nepravd a ideologického žvanění, mající za účel ~~xxx~~ desinformaci veřejnosti. Za jediný klad této publikace považují fakt, že upozorňuje na dílo Georga Orwella a že uvádí několik zajímavých údajů o osobě a práci tohoto spisovatele.

Dr. Skála neudělal nic jiného než c^o napsal F.G. Cohen o jednostranné propagandě některých bulvárních časopisů v USA proti Sovětskému svazu a jehož cituje ve své brožuře :

"Americké sdělovací prostředky soustavně zdůrazňují negativní stránky sovětského systému a zatemňují jeho pozitivní rysy... Druhý přestupek těchto masmédií je ještě zákeřnější. Používají politické pojmy, jež jsou inherentně zaujaté a zatížené dvojitým mětrem. Amerika má vládu, bezpečnostní organizace a spojence. Sovětský svaz má "režim, tajnou policii a satelity"... Za třetí, zvykem sdělovacích prostředků je vytvářet všeobecný dojem, že Sovětský svaz je vinen každým obviněním, která se proti němu vznášejí." /str. 41/.

F.C. Cohen měl možnost toto napsat v předním americkém listě. Najde se v Československu někdo, kdo uveřejní alespoň část této recenze? I v tom je kus specifiky československé orwellovštiny.

Nehájím kapitalismus, ale snažím se hájit pravdu a objektivní fakta. Běda společnosti, která brání svému obyvatelstvu, zejména mladé generaci, v pravdivém poznání. Třikrát běda, když se k tomu propůjčují graduovaní lidé. Není pro ně omluvy.

Doc. Ing. Rudolf Zukal, CSc.,

PS Po napsání této recenze se mi dostala do rukou publikace od Josefa Skalského "Who has the Strongest Claim to Being Big Brother - Orwell s 1984 - Illusions and Realities" vydaná Orbis Press Agency v srpnu 1984. /Volně přeloženo "Kdo má největší nárok být Velkým Bratrem", vydaná zřejmě jako propagační materiál k frankfurtskému knižnímu veletrhu, jehož ústředním motivem byl Orwell./

Zjistil jsem, že brožura dr. Skály "Postřehy a fikce Orwella" je přepracovaná a na československé poměry upravená shora uvedená publikace. Tím se zřejmě vysvětluje vydání Skálovy publikace až v roce 1986. Jen mi nejde do hlavy rozdílnost autorů - Skalský a Skála. Asi v prvním případě se autor styděl za jednostranné tvrzení a Orwellovi, a proto zvolil asi pseudonym, neboť západní čtenář se může o skutečnosti snadno přesvědčit, zatímco český nikoliv.

Dostala se mi náhodou do rukou strojopisná recenze nazvaná "Československá orwellovština", která je reakcí na brožuru Josefa Skály, "Postrěhy a fikce George Orwella". To mě přimělo k tomu, abych si tuto brožuru přečetl a zamyslel se nad některými jevy, které možno pozorovat u nás a které orwell ve své knize "Rok 1984" popisuje.

Od mládí sbírám poštovní známky a jsem tudíž organizovaný filatelista. Řeklo by se, že je to neškodný koníček, který nemá s politikou pranic společného. Reálný socialismus se však na vše dívá prismatickým pohledem politiky a politika je tu všemocná, všezahrnující. Pomím skutečnost, že každoročně vycházejí poštovní známky s politickými motivy, které v anketě Mladé fronty o nejhezčí známku roku se tradičně umisťují na posledních místech. Chci ukázat, že prakticky žádná činnost, tudíž i filatelie, neunikne pozornosti politiky.

Svaz československých filatelistů byl založen v roce 1965 a na jeho první členské legitimaci nebylo otištěno nic, pouze tam bylo místo pro vylepování členských známek. Po deseti letech v roce 1976 došlo k výměně legitimací a na jejich obalu bylo vytištěno suché konstatování, že.

"Svaz československých filatelistů je dobrovolnou společenskou zájmovou organizací Národní fronty sdružující československé filatelisty. Hlavním posláním SČSF je komplexně rozvíjet organizovanou filatelii v ČSSR a přispívat k rozvoji socialistické společnosti."

Na třetí legitimaci, kterou jsem obdržel v roce 1986, jsou vytištěna základní práva a povinnosti členů. Hádejte, jaké jsou základní povinnosti československého filatelisty. Můžete hádat třikrát, stejně neuhádnete a proto vám je raději z legitimace ocituji :

"Základní povinnosti členů jsou :

- a/ uvědoměle dodržovat a prosazovat kázeň a zásady socialistické morálky, obhajovat a upevňovat socialistický společenský řád, prohlubovat bratrské vztahy mezi našimi národy, upevňovat bratrské vztahy se SSSR a ostatními socialistickými zeměmi na principech proletářského internacionalismu, bojovat za pokrok, přátelství, mír a spolupráci mezi národy.

b/ dodržovat stanovy a hájit zájmy a jednotu SČSF, plnit usnesení orgánů, vykonávat svěřené funkce a podílet se na práci základní organizace.

c/ řádně ,platit členské, popř. i jiné příspěvky a poplatky.

Úkoly uvedené v bodě a/ jsou tako rozsáhlé a obtížné, že je nad lidské síly je zvládnout. Řekněte mi, co vlastně mají s filatelii společného. Asi budu muset ze Svazu filatelistů vystoupit. Nevím, co by řekli filatelisté v kapitalistických zemích, kdyby na nich jejich dobrovolná organizace něco takového požadovala. Asi by je poslali kamsi.

V Orwellově románu "Rok 1984" hlavní hrdina nakonec nátlaku podlehne a stane se součástí beztvare mas. Román končí následovně :

"Vzhlédl k obrovské tváři. Čtyřicet let mu trvalo, než pochopil, jaký úsměv se to skrývá za černým knírem. To kruté, zbytečné nedorozumění. To tvrdohlavé, kšvévolné vyhnanství od milující náruče. Dvě ohromné, ginem posáklé slzy se Winstoni kutálely po tváři. To však bylo úplně v pořádku, všechno bylo v pořádku. Boj byl dobojován. Winston zvítězil sám nad sebou. Miloval Velkého Bratra."

Mohu ujistit, že s námi to tak lehké nebude. Paměť národa nelze obelstít.

Filatelista.

